

RANĚ STŘEDOVĚKÉ SÍDLIŠTĚ V TURNOVĚ-MAŠKOVÝCH ZAHRADÁCH

Nad'a Profantová – Jan Prostředník

1. ÚVOD

V příspěvku bychom chtěli zveřejnit poznatky o raně středověkém sídlišti zkoumaném v rámci záchranného výzkumu v roce 2000 v Turnově v poloze Maškovy zahrady. Lokalita se nachází na regulaci upraveném levém břehu Jizery, mezi železniční tratí a městským jádrem (parc. č. 1818/89, JTS-K: 684168/995336 – střed raně středověké sídelní komponenty – obr. 1a–c). Poloha byla opakovaně osídlována již od pozdního paleolitu, dále v neolitu (LnK, StK), eneolitu (KŠK), době bronzové a železné (lužická kultura, slezskoplatěnická kultura; BC–HaD/LTA), starší i mladší době římské (*Droberjar – Prostředník 2004*, zejm. graf 1, 5, 6; *Prostředník a kol. 2010*). Raně středověké sídliště tedy představuje závěrečnou etapu osídlení celé polohy (obr. 2). Vzhledem k transferu osídlení při lokaci města Turnova v polovině 13. století do vhodnější polohy na vrcholovou plošinu do prostoru dnešního náměstí Českého ráje, byly původní sídelní polohy využívány výhradně k zemědělské výrobě a od roku 1873 zde fungovalo věhlasné Maškovo zahradnictví. Raně středověká osada využila – podobně jako sídelní areál doby římské – plochu C a částečně i D (k poloze zkoumaných ploch viz *Droberjar – Prostředník 2004*, obr. 2).

Přestože lokalita je odborné veřejnosti známá již od počátku 20. století, k hlubšímu poznání antropogenních aktivit došlo až v posledních dvaceti letech. Nejrozsáhlejší archeologický výzkum zde proběhl v letech 2000 a 2001 (*Prostředník a kol. 2010*). Polykulturní sídliště o rozloze cca 6,5 ha leží v nivě u zaniklého ramene řeky Jizery v nadmořské výšce od 246 do 257 m. Průměrná roční teplota se pohybuje okolo 8–9 °C, průměrné roční srážky mezi 650 a 700 mm. Geologické, klimatické a paleobotanické podmínky byly již publikovány v souvislosti se sídelním areálem doby římské (*Droberjar – Prostředník 2004*, 32–33). Další charakteristiky, zejména porostů dřevin v okolí naleziště, přinášíme v samostatné kapitole věnované analýze uhlíků (viz též *Novák 2014*), která víceméně potvrdila předpokládanou skladbu z mapy potenciální přirozené vegetace (*Neuhäselová 2001*): v okolí lokality jsou vymapovány dubohabřiny (*Carpinion*), acidofilní bučiny a jedliny (*Luzulo-Fagion*) a nepatrně i střemchová jasenina (*Pruno-Fraxintum*).

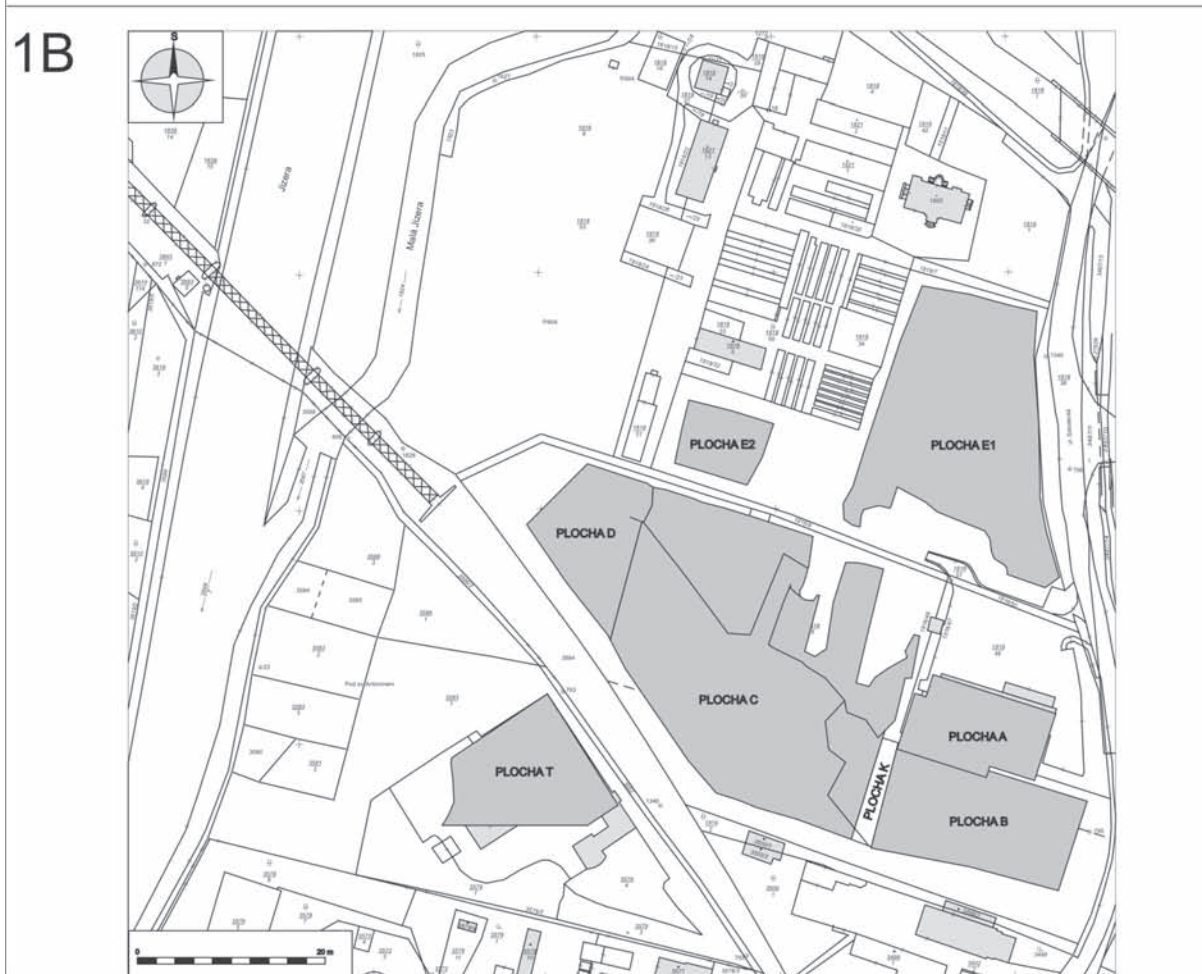
Ačkoliv jde o nejseverněji položenou lokalitu kultury s keramikou pražského typu v Čechách (cf. *Kuna – Profantová a kol. 2005*, mapa), svým přírodním prostředím na rozhraní rovinného a pahorkatinného typu klimatu ani nadmořskou výškou nevybočuje z charakteristiky zemědělských osad, jak ji podal již J. Zeman (1976).

Do období raného středověku můžeme na základě datování prostřednictvím keramiky i prostorovými vztahy zařadit 22 až 25 objektů. Z tohoto počtu však není možné ani jeden objekt označit bezpečně za obytný; i zahloubené objekty s relativně pravidelným obdélným půdorysem a rovným dnem č. 432 a 391 lze spíše klasifikovat jako objekty hospodářské (viz níže). Limitujícím datovacím faktorem je skutečnost, že některé objekty jsou datovány jen jedním zlomkem keramiky. V případě raně středověkých objektů víme, že aktivita na sídlišti tímto obdobím prakticky končí, čímž se průkaznost takového datování zvyšuje.¹

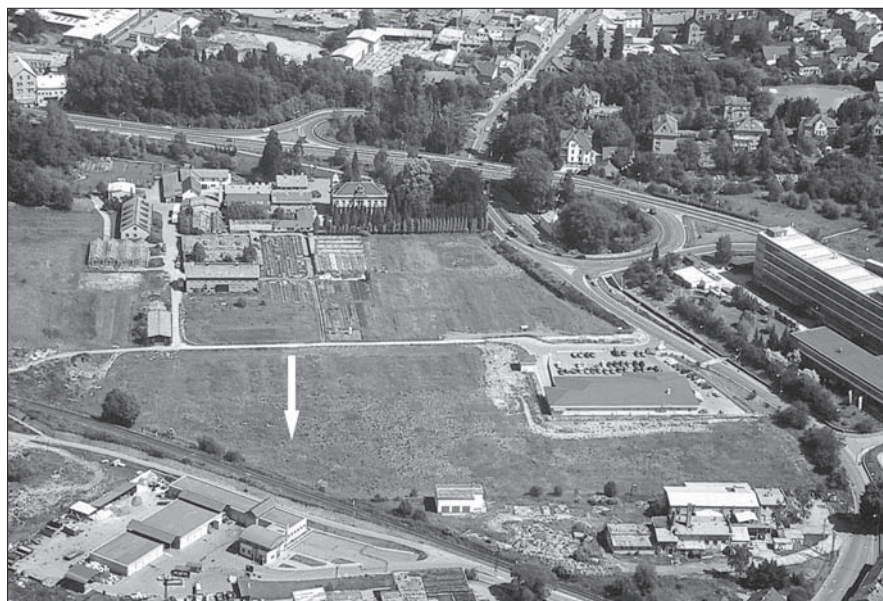

Obr. 1a. Turnov. Poloha lokality na mapě ČR

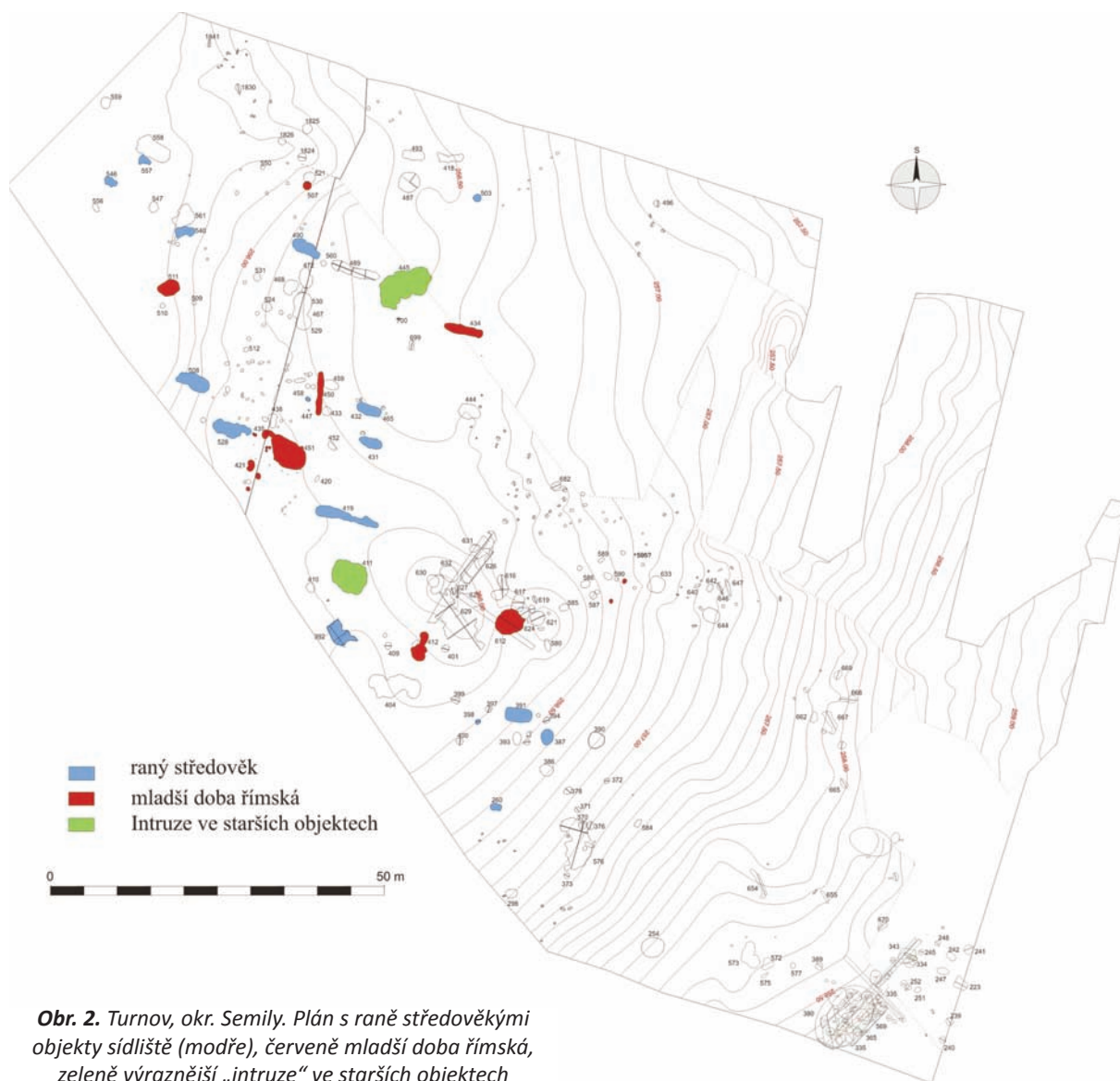
1 Objekty datované jen jedním zlomkem keramiky jsou kladeny i do doby římské (*Droberjar – Prostředník 2004*, tab. 4 dole)

1C

Obr. 1b. Turnov, okr. Semily, umístění polohy Maškovy zahrady. 1A – lokalizace Maškových zahrad v intravilánu města Turnova; 1B – lokalizace jednotlivých ploch zkoumaných v rámci archeologických výzkumů v letech 1995, 1998, 2000 a 2001; 1C – letecký pohled na lokalitu

Obr. 2. Turnov, okr. Semily. Plán s raně středověkými objekty sídliště (modře), červeně mladší doba římská, zeleně výraznější „intruze“ ve starších objektech

Obr. 3. Turnov, okr. Semily. Plán s vyznačením objektů 1. fáze (nezdobená KPT), 2. fáze (RS1b–RS2 a přechodný RS 1A/B. Intruze RS 2 ve starších objektech, potenciální RS objekty

Sídliště v Turnově-Maškových zahradách lze označit za nejstarší slovanské sídliště v severovýchodních Čechách, navíc se prostorovým řešením a současnými terénními metodami nedoložitelnými obytnými objekty liší od středočeských osad ze stejné časové periody. V Turnově nebyla prokázána ani jedna typická slovanská zahlobená polozemnice a s ohledem na vysokou hladinu vodonosného horizontu chybějí i klasické hluboké obilnice. Odlišný typ sídliště s jiným druhem zástavby může v Turnově nejspíše naznačovat průnik jiné skupiny slovanského obyvatelstva od severovýchodu: buď přímo přes Krkonoše, nebo Moravskou bránou. Pokud se tato hypotéza potvrdí, bude toto sídliště představovat samostatný model s dalším sledovatelným domácím rozvojem (např. sídliště Vřesník, cf. *Buchvaldek – Zeman 1967*).

2. METODIKA VÝZKUMU

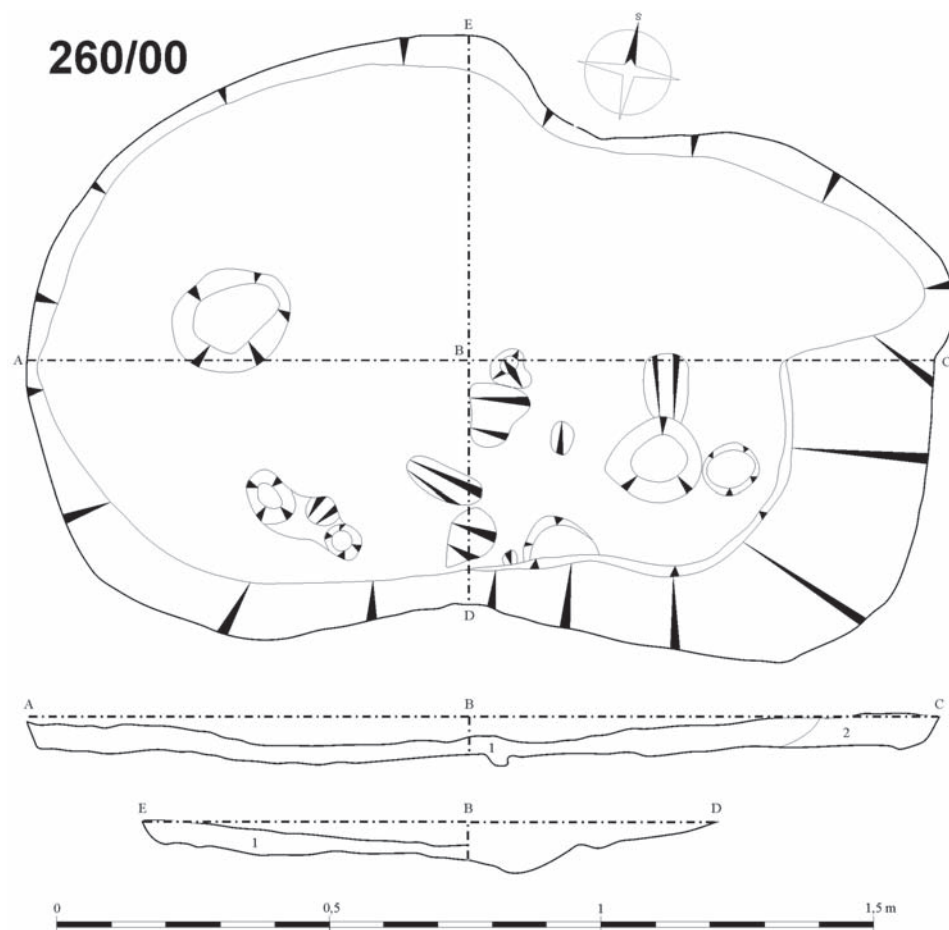
Zahlobené objekty byly detekovány od báze ornice odstraněné mechanizovanou skrývkou. Větší objekty byly zkoumány v sektorech, menší objekty rozděleny na polovinu a jejich exkavace proběhla ve dvou etapách. Umístění profilů je znázorněno na jednotlivých plánech. Ojedinele se v interiérech většího

Číslo objektu	Plocha	Popis objektu	Mazanice	Uhlíky	Zvířecí kosti
260	C	zahloubený objekt téměř obdélníkového půdorysu se zesílením v západním sektoru, délka 1,65 m, šířka 0,95–1,05m, hloubka 0,08–0,1 m, v jižní polovině 14 drobných kúl. jamek o průměru 0,05–0,2 m, U profil, ploché dno	9	-	18
336	C	menší zahloubený objekt elipsovitého půdorysu, délka 0,33 m, šířka 0,24 m, hloubka 0,03 m, U profil, ploché dno		-	
340	C	menší zahloubený objekt téměř kruhového půdorysu, průměr 0,31–0,32 m, hloubka 0,11 m, U profil, oblé dno		-	
387	C	zahloubený objekt mírně elipsovitého půdorysu, délka 2,4 m, šířka 1,8 m, hloubka 0,3 m, U profil, ploché dno	13	A	
391	C	zahloubený objekt obdélníkového až elipsovitého půdorysu, délka 4m, šířka 2,1 m, hloubka 0,24 m, U profil, ploché dno	17	A	
392	C	objekt nepravidelného obdélníkového až elipsovitého půdorysu s vystouplým lalokem na severní straně, délka 4 m, šířka 0,64 (lalok)–2,7 m, hloubka 0,3 m, ve dně 3 kruhové kúl. jamky, průměr 0,5–0,6 m, hloubky 0,29 m, téměř ploché dno, U profil	22	A	
398	C	zahloubený objekt kruhového půdorysu, průměr 0,68–0,72 m, hloubka 0,23 m, U-V profil, ploché dno		-	
401	C	zahloubený objekt přibližně kruhového půdorysu, na severní straně laloky, průměr 1,06–1,1 m, hloubka 0,08 m, U profil, ploché, na západním okraji nepravidelné dno	3	A	
418	C	menší zahloubený objekt téměř kruhového půdorysu, průměr 0,3–0,35 m, hloubka 0,09 m, U profil, ploché dno		A	
419	C	objekt elipsovitého půdorysu o délce 9,7 m a šířkách (od V) 0,83–0,7, 1,38–1,7–1,15 m, hloubka 0,15–0,2 m, U profil, ploché dno, ve dně 16 kúl. jamek, které netvoří pravidelný půdorys, průměr 0,07–0,4 m (většina průměr 0,2–0,25 m)	30	A	
431	C	zahloubený objekt elipsovitého půdorysu, délka 3,4 m, šířka 1,55 m, hloubka 0,15 m, U profil, ploché dno, ve dně zahloubeno 5 malých kúl. jamek (průměr do 0,1m) a 5 středních jamek (průměr do 0,35 m)	2	A	
432	C	zahloubený objekt elipsovitého půdorysu, délka 3,8 m, šířka 1,56 m, hloubka 0,26 m, U profil, oblé, mírně nepravidelné dno, ve dně 8 kúl. jamek (průměry 0,2–0,5 m), 5 jamek na hlavní středové ose objektu	10	A	A
447	C	menší zahloubený objekt kruhového půdorysu, průměr 0,42–0,43 m, hloubka 0,2 m, ve dně 3 drobné kúl. jamky, U profil,	3	A	
490	C	zahloubený objekt nepravidelného elipsovitého půdorysu, délka 4,6 m, šířky 1,1 m a 2,03 m, hloubka 0,1 a 0,27 m, U profil, oblé a nepravidelné dno, do dna zahloubeno 7 menších kúl. jamek, z nich 5 leží téměř v delší ose objektu (Z–V)	1	A	1
503	C	zahloubený objekt přibližně kruhového půdorysu, průměr 1,2 m, hloubka 0,14 m, nepravidelný U profil, zaoblené dno			
508	C	nepravidelný zahloubený objekt elipsovitého půdorysu o délce 4,9 m , šířka 1,64 a 2,3 m, hloubka 0,4 m a 0,15 m, objekt je složen ze dvou jam oddělených menším valem a kúl. jamkou, východní část výrazně zahloubena s plochým dnem, U profil – schodovitý	1	A	11+
528	C	objekt nepravidelného elipsovitého tvaru s lalokem na východním okraji, délka 5,8 m , šířka 0,84 (lalok)–2,4 m, do dna ve východním sektoru a v laloku zahloubeno 7 mělkých objektů kruhového až elipsovitého tvaru, které netvoří žádné pravidelné substrukce	1	A	
533	C	zahloubený objekt kruhového půdorysu, průměr 0,56–0,59 m, hloubka 0,18 m, polokulovitý U profil, oblé dno			
536	C	zahloubený objekt přibližně kruhového půdorysu, průměr 0,56–0,6 m, hloubka 0,15 m, polokulovitý U profil, oblé dno, ve dně 2 drobné kúl. jamky	1	A	
545	C	zahloubený objekt přibližně elipsovitého půdorysu, délka 0,71 m, šířka 0,46 m, hloubka 0,19 a 0,25 m, na S straně schůdek, U profil se schůdkem, ploché dno			
546	C	zahloubený objekt nepravidelného elipsovitého (obdélníkového) půdorysu s vystupujícím lalokem na V straně, délka 2,02 m, šířka 1,2 m, hloubka 0,1 m, U profil, ploché dno, ve dně kúl. jamka, průměr 0,2 m			A
557	C	zahloubený objekt nepravidelného trojúhelníkového (lichoběžníkového) půdorysu, výška 1,86 m, základna 1,5 m, přepona 1,7 m, hloubka 0,14 m, U profil, oblé nerovné dno		A	

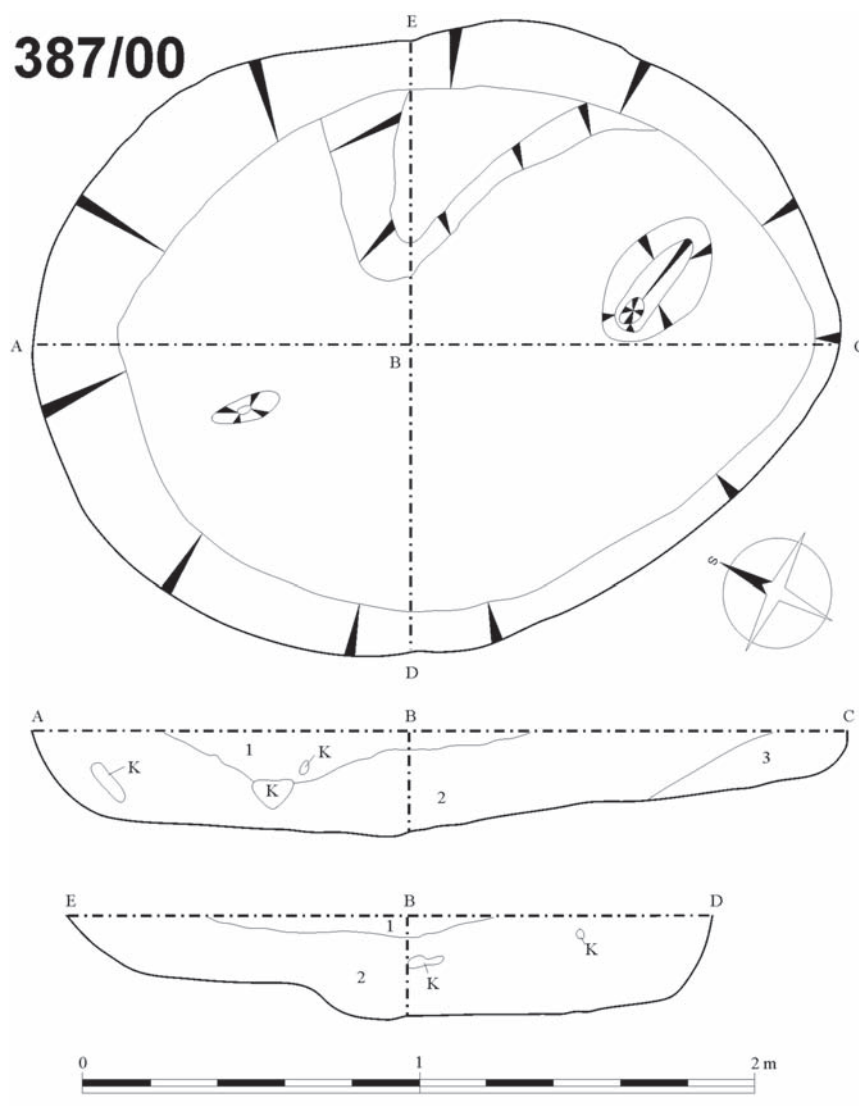
Tab. 1. Turnov-Maškovy zahrady. Popis 23 raně středověkých objektů. Větší a bezpečně datovatelné objekty zvýrazněny tučně. Plány objektů viz obr. 4–16 (A = přítomnost biomateriálu)

objektu nebo v bezprostředním sousedství objevily menší kúlové jámy, u nichž se předpokládala prostorová souvislost se zahluobeným objektem (obj. 431, 432, obr. 9 a 10).

Vzhledem k četným objektům s nepočítanou keramikou bylo snad až na obj. 528 zbytečné vytvářet analytické kontexty v rámci souborů z výplní jednotlivých jam. Dílčí rozdělení keramiky se ukázalo jako užitečné ještě u obj. č. 508, a to s ohledem na porovnání, zda je zřetelný rozdíl v keramice v patrně dvoufázovém využití objektu. Zdobená keramika pochází ze severní poloviny (obr. 30:2, 3), výrazně archaičtější nezdobené tvary pak z jižní poloviny (obr. 29).

Obr. 4. Turnov, okr. Semily. Nahoře: plán a řezy objektem 260; dole: objekt 260 po částečném vybrání. Výplň 1: středně ulehlá černá jílovito-písčítá hlína s proplásky žlutošedého jílu s obsahem 20 % žuly (středně velké fragmenty). Výplň 2: středně ulehlá světle hnědá jílovito-písčítá hlína s proplásky okrového jílu

Obr. 5. Turnov, okr. Semily.
Plán a řezy objektem 387.
Výplň 1: středně ulehlá tmavě šedoohnědá jílovito-písčité hlína s propláskky okrového jílu.
Výplň 2: středně ulehlá tmavá šedočerná jílovito-písčité hlína.
Výplň 3: středně ulehlá světlá okrově žlutá jílovito-písčité hlína (sesutý blok z okraje jámy)

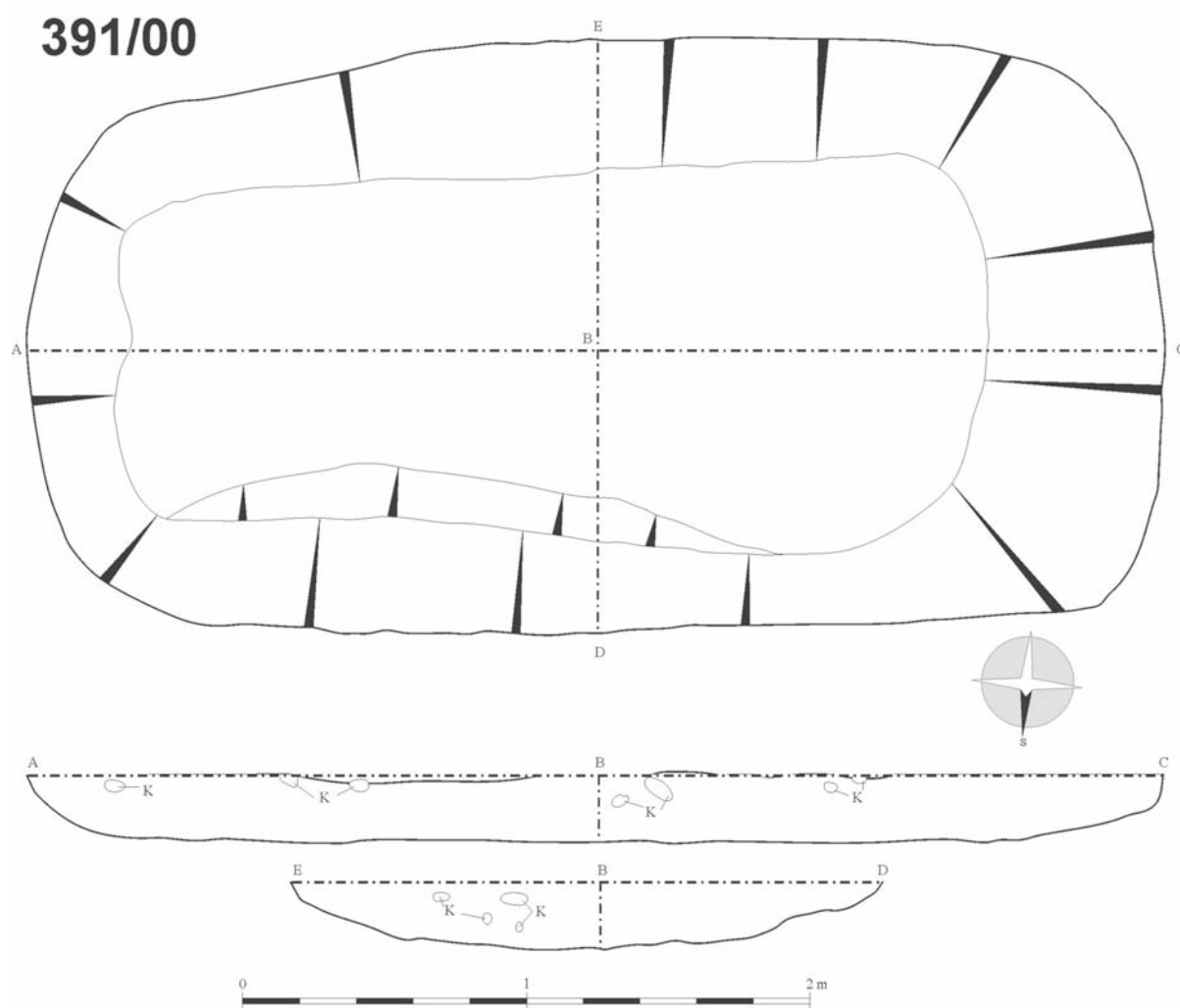
3. POPIS OBJEKTŮ

Vzhledem k tomu, že jde o polykulturní lokalitu, čísla raně středověkých objektů v *tab. 1* netvoří souvislou řadu, ale jsou řazeny vzestupně. Kvůli agresivitě podloží se nedochovalo větší kolekce zvířecích kostí v objektech. U některých objektů není s ohledem na malé zastoupení chronologicky citlivého materiálu datování zcela jednoznačné.

4. VÝSLEDKY ANALÝZY UHLÍKŮ Z RANĚ STŘEDOVĚKÝCH OBJEKTŮ

Celkem bylo provedeno 302 určení a bylo zjištěno 13 druhů dřevin (Novák 2009; týž 2014). Dominantní postavení má dub (*Quercus* sp.; určení 105 = 36,0 %),² hojná je také borovice lesní (*Pinus sylvestris*; určení 48 = 16,4 %), dále javor (*Acer* sp., určení 32 = 11,0 %), habr obecný (*Carpinus betulus*; určení 31 = 10,6 %) a buk lesní (*Fagus sylvatica*; určení 25 = 8,6 %). Jedle bělokorá (*Abies alba*) je v souboru zastoupena 4,1 %, tj. 12 určení. Poměrně malé zastoupení jedle je překvapením, ale víceméně odpovídá výskytu jedle v raně a vrcholně středověkých souborech z lokalit obdobných nadmořských výšek. Druhově nejpestřejší a početně nejbohatší je objekt 432/00, kde je vedle hojného dubu přítomna pestrá škála světlomilných

² Tento stav může být způsoben ručně separovanými uhlíky z výplní objektů.

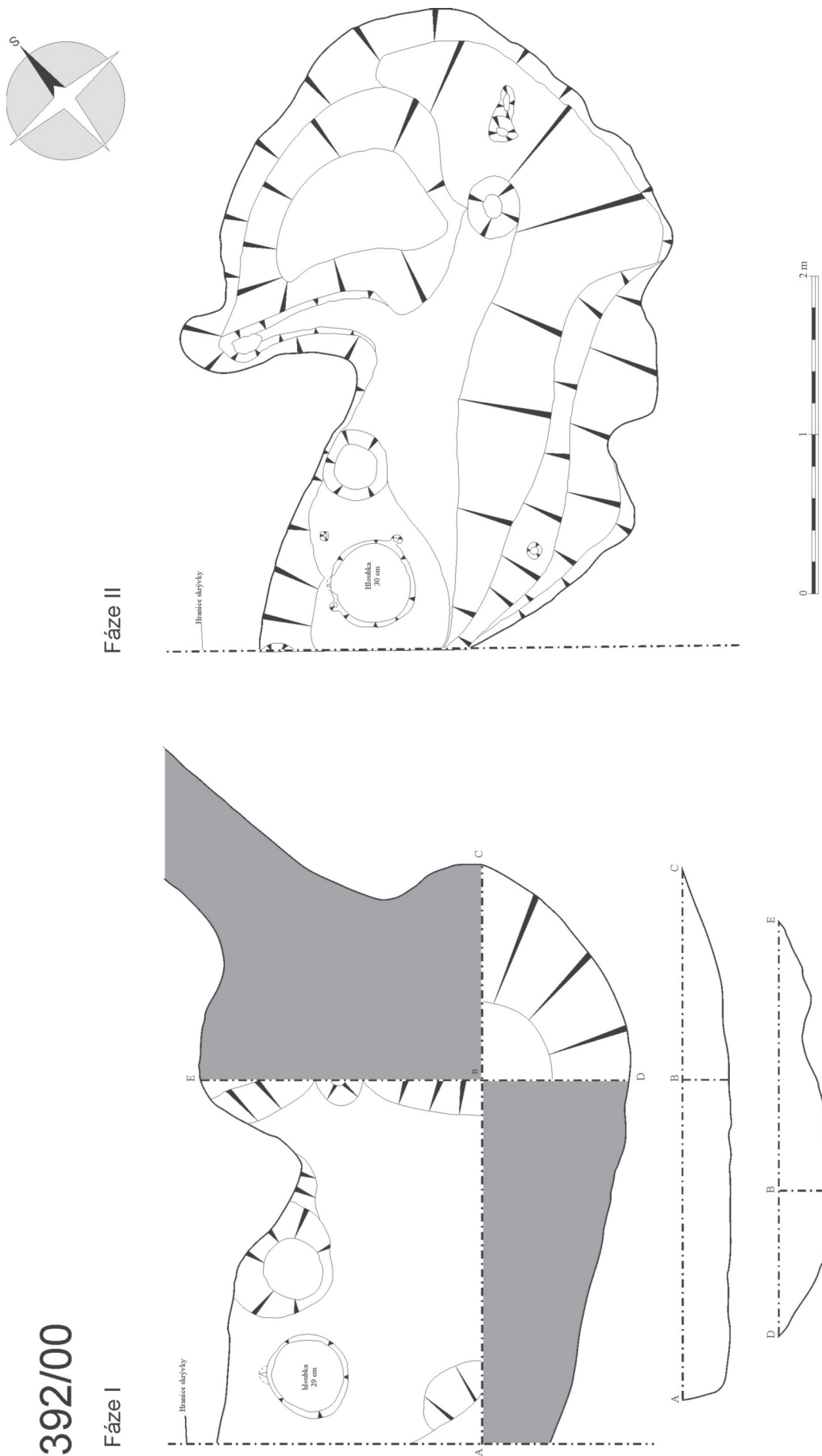

Obr. 6. Turnov, okr. Semily. Plán a řezy objektem 391. Výplň: středně ulehlá tmavá šedočerná jílovito-písčitá hlína

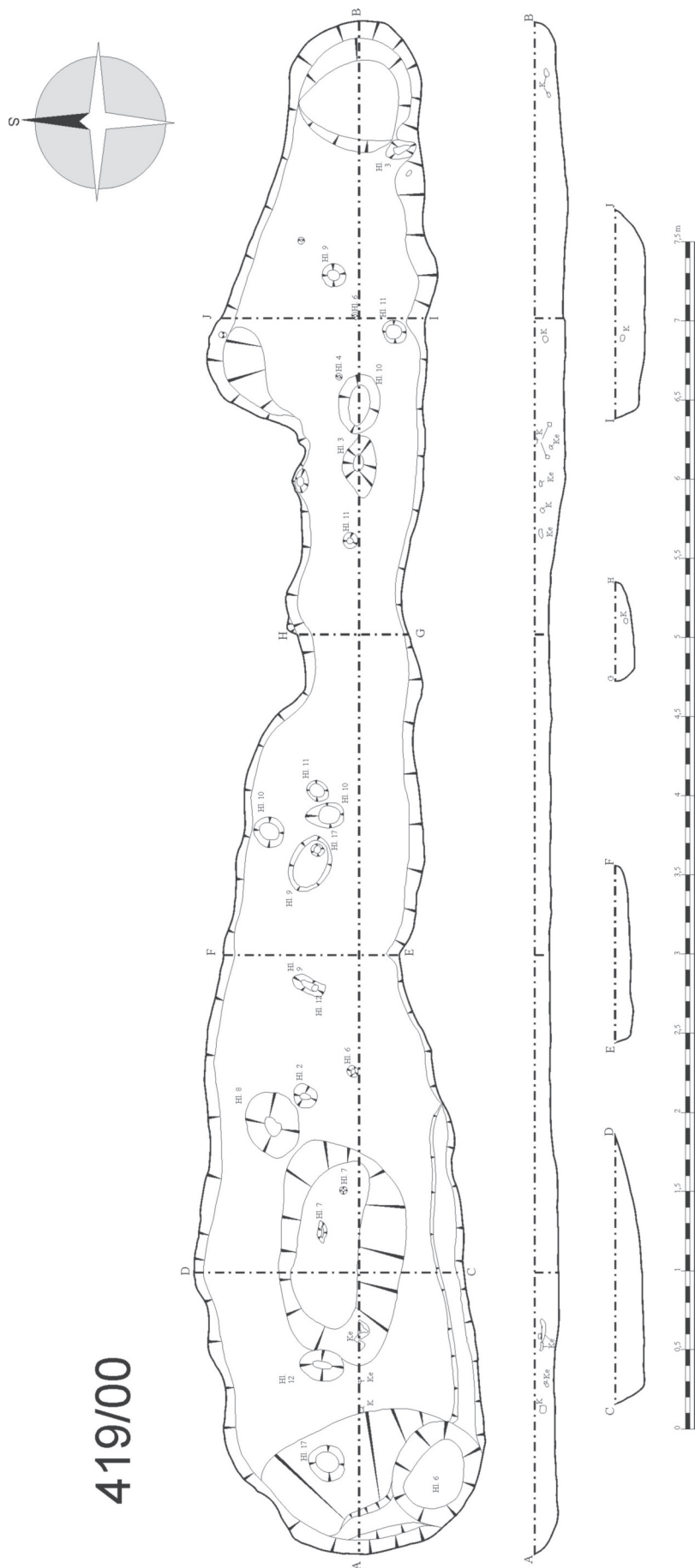
a raně sukcesních dřevin. Dřevinná skladba charakterem odpovídá palivovému dříví. Pouze na tento objekt je omezen také hojný výskyt buku. Dalším druhově pestrým objektem je 391/00. Druhovým spektrem je objektu 432/00 podobný, ale není zde zastoupen buk a javor a naopak jedle je zastoupena hojněji. Objekt 536/00 je nápadný absolutní dominancí borovice lesní (*Pinus sylvestris*). Jehličnaté dřevo bylo vzhledem ke svým vlastnostem hojně užíváno jako konstrukční materiál. Přestože lze nalezené uhlíky komentovat jako shořelou konstrukci, nelze vyloučit, že mohlo jít o spálený odpad při opracování kmenů či recyklaci (spálení) dřeva již nefunkční staré stavby. Objekt 508 je charakterizován hojným zastoupením jasanu a ojedinělou přítomností lípy.

Další objekty jsou početné i druhově chudé, což je na rozdíl od předešlých objektů pravděpodobně ovlivněno absencí ohniště, případně to může dokládat úklid těchto patrně výrobních (?) objektů.

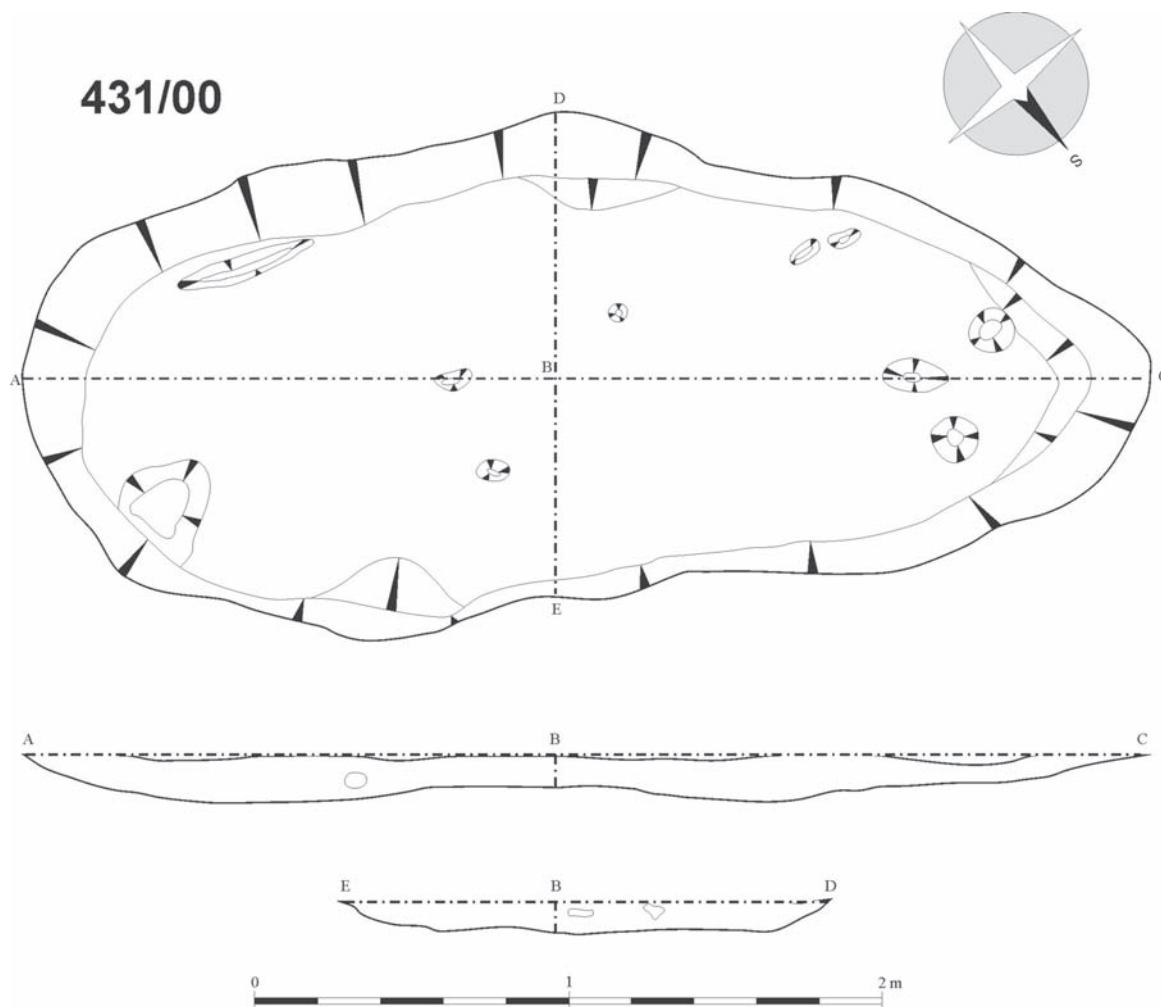
Na základě analýzy palivového dřeva lze v okolí víceméně rekonstruovat přítomnost dubohabřin či doubrav a jen omezené zastoupení druhů aluviálních biotopů. Nízké zastoupení druhů vázaných na nivu řeky může dokládat, že břehy v blízkém okolí sídliště byly minimálně porostlé dřevinami a dřevo bylo sbíráno především na svazích nad nivou. Vzhledem k hojnému zastoupení raně sukcesních a světlo-milných dřevin lze předpokládat, že přítomná vegetace byla již značně rozvolněná. V blízkém okolí sídliště se tedy v raném středověku patrně nacházely velmi světlé porostliny a křoviny, které byly s velkou pravděpodobností i pastevně využívány (blíže Novák 2014).

Obr. 7. Turnov, okr. Semily. Plány (1. a 2. fáze výzkumu) a řezu objektem 392. Výplň: středně ulehlá tmavě hnědá jílovito-písčítá hlína

Obr. 8. Turnov, okr. Semily. Plán a řezy objektem 419 (1–4). Výplň: středně ulehleá tmavá šedočerná jílovito-písčité hína, 5 % mazanice, menší kumulace keramiky

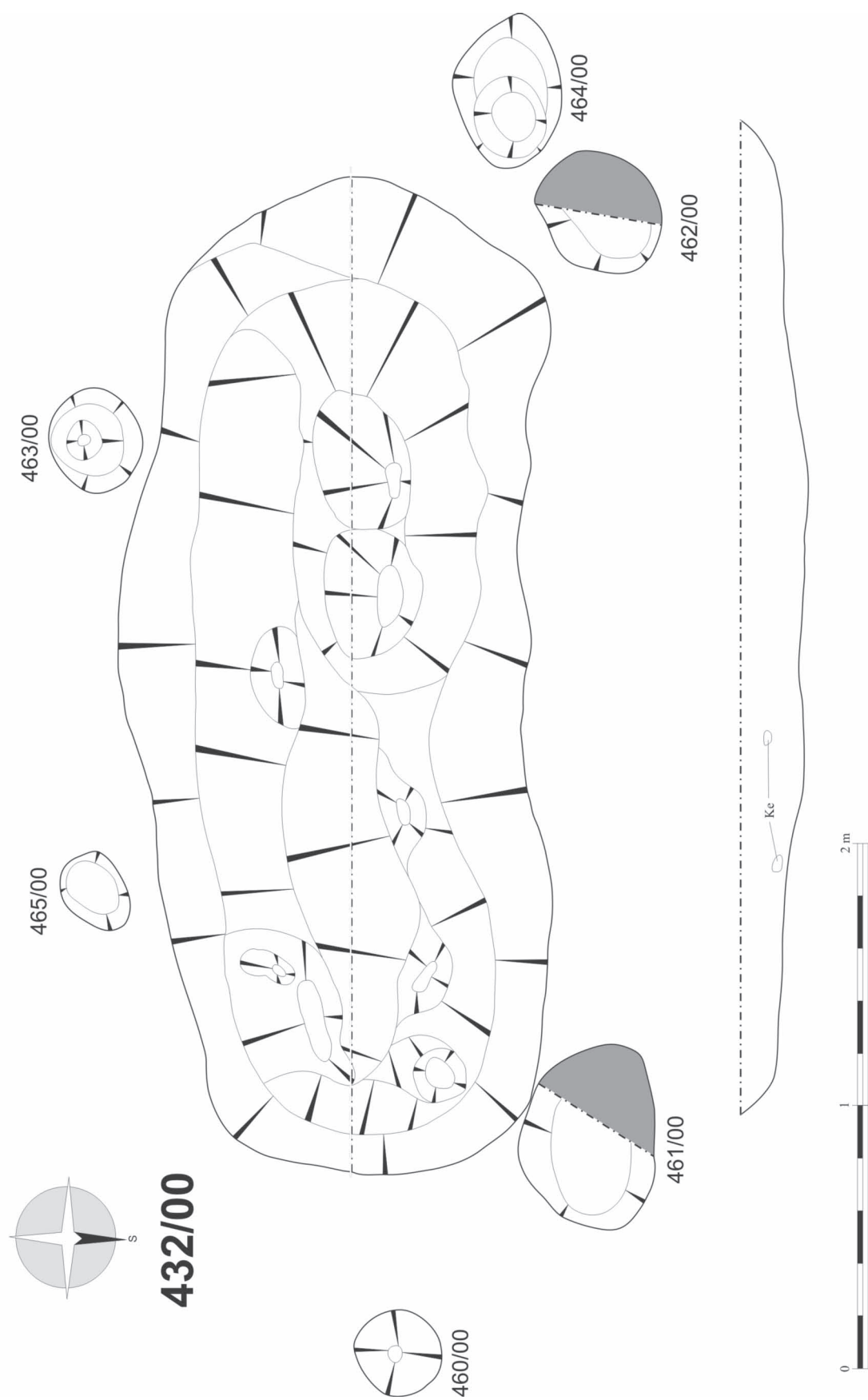
Obr. 9. Turnov, okr. Semily. Plán a řezy objektem 431. Výplň: středně ulehlá světle okrově hnědá prachopisčitá hlína, 40 % tmavě hnědé prachopisčité hlíny (půdní typ), 5 % mazanice, 5 % uhlíků

5. PROSTOROVÉ USPOŘÁDÁNÍ OBJEKTŮ A JEJICH FUNKCE

Sídliště zaujalo přibližně obdélnou plochu o rozměrech 64 × 27 m (maximálně 130 × maximálně 57 m) převážně v jihozápadní a jižní části zkoumané plochy. Objekty jsou spíše rozptýlené, někdy 2 až 3 vytvářejí náznak jakéhosi shluku, který mohl mít funkční a prostorovou souvislost (např. obj. č. 431 a 432; dále 391 a 387 v jihovýchodní nebo obj. č. 546 a 557 v jihozápadní části plochy). Sídliště nepokračovalo ani severovýchodním, ani jihovýchodním směrem (obr. 2). Sídliště se mohlo rozšiřovat pouze jižním nebo jihozápadním směrem, a to zejména v jeho střední části (jižně obj. 508 a 528). Mezi koncentrací větších objektů v severozápadní části plochy registrujeme téměř prázdný oválný prostor, v jehož podélné ose leží jen dva malé objekty 533 a 447. V tomto prostoru buď stály ještě nějaké nerozlišené nadzemní objekty, nebo byl záměrně ponechán prázdný.

Funkčně můžeme rozlišit bezpečně objekty hospodářské a s výhradami i dva objekty obytné. Za jeden z nich bychom snad mohli označit obdélný objekt 432 obklopený šesti křivými jámami (č. 460–465, obr. 10), které spolu s ním tvořily obdélný půdorys dlouhý 5,6 m a jen cca 2,32 m široký. Nepoměr malé šířky a výrazné délky nepředstavuje příliš vhodné obytné podmínky, přestože se využitelná plocha blíží rozměrům větších domů (12,6 či 13 m²).³ O funkci této stavby proto nelze bezpečně rozhodnout.

3 Paleobotanický rozbor prokázal ve výplni objektu uhlíky dřevin, které lze interpretovat jako typickou skladbu palivového dřeva. Otázkou tedy je, zda v objektu nebylo topeniště, které se nepodařilo při exkavaci objevit. Mohlo jít ovšem o topeniště na povrchu mimo zahloubenou část objektu, kam byl při zaplňování jámy spláchnut jeho obsah. Prostor, kde stála raně středověká osada, náležel do záplavového území, které bylo postihováno jak akumulací, tak ovšem i odnosem materiálu (Prostředník a kol. 2010, 18–19). Úroveň soudobého pochozího povrchu proto nejsme schopni exaktně prokázat.

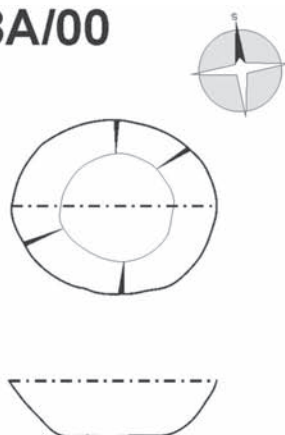

Obr. 10. Turnov, okr. Semily. Plán a řezy objektem 432a po vybrání s kůlovými jámami s ním nejspíš souvisejícími, řez objektem. Obj. 432 – výplň: středně ulehlá světle okrově hnědá prachopisčitá hlína, 40 % tmavě hnědé prachopisčité hlíny (půdní typ), 5 % mazanice, 5 % uhlíků. Obj. 460–465 – výplň: středně ulehlá světle šedá jílovitopisčitá hlína

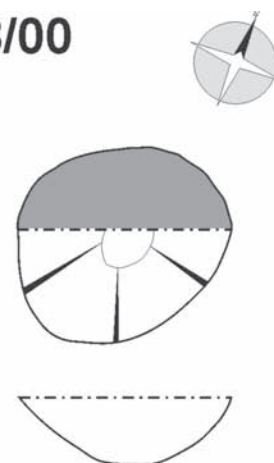
447/00

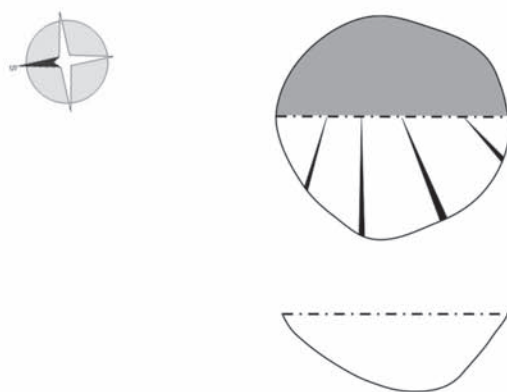
418A/00

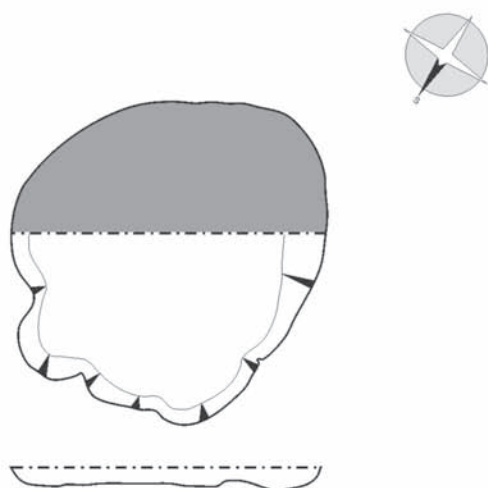
398/00

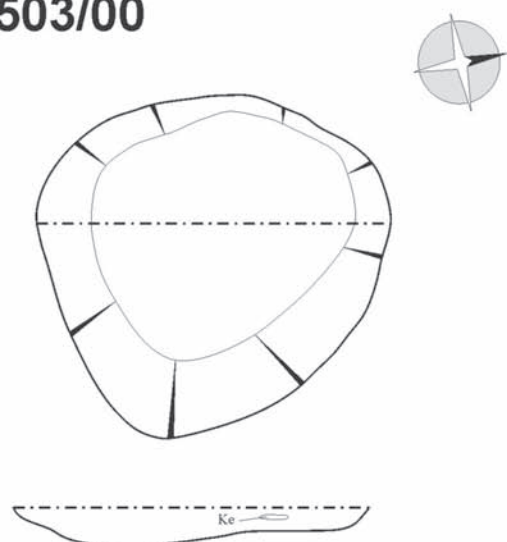
340/00

401/00

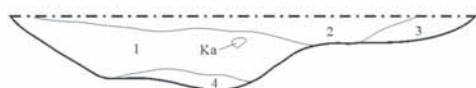
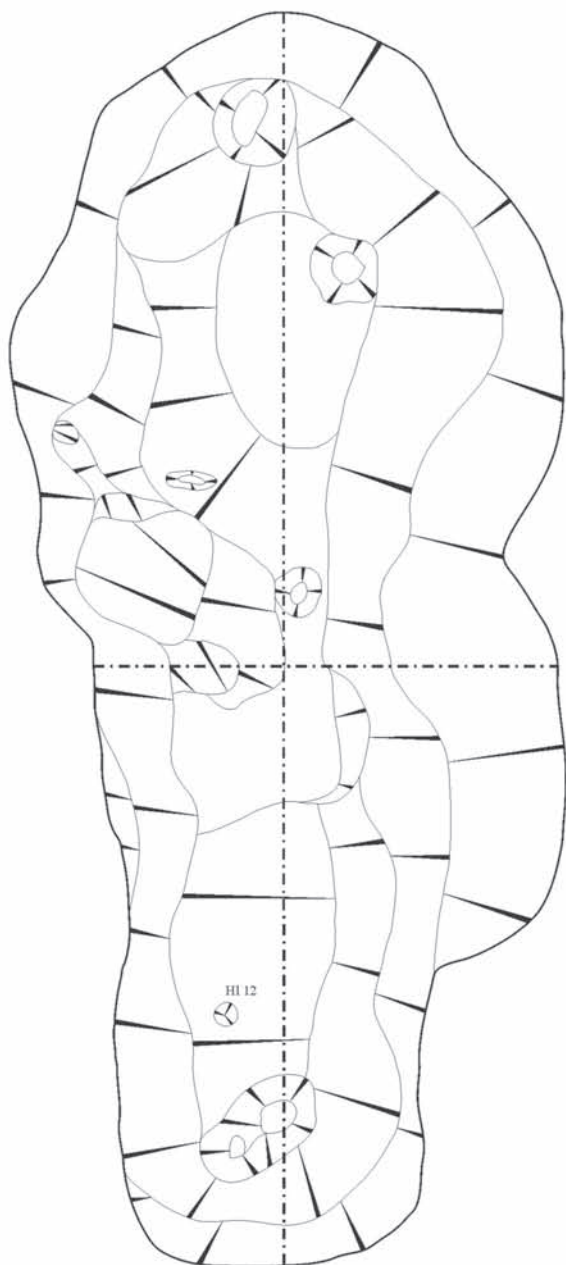
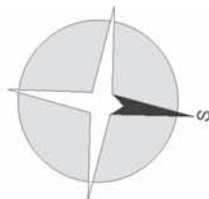

503/00

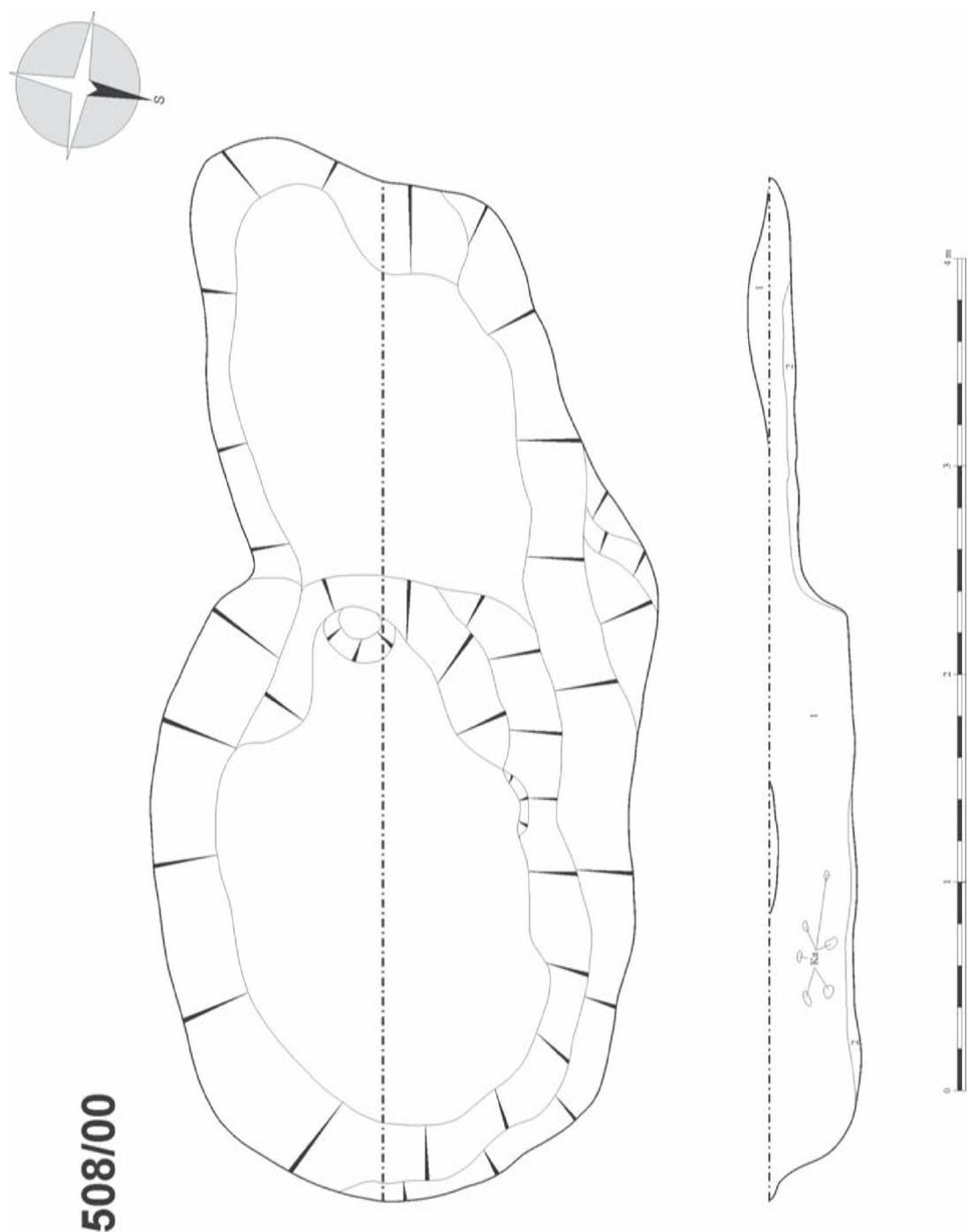
Obr. 11. Turnov, okr. Semily. Plány a řezy objekty 447, 418a, 398, 340, 401/00, 503/00. Obj. 340, 398, 418A – výplň: středně ulehlá světle hnědá jílovito-písčité hlína. Obj. 447 – výplň: středně ulehlá prachopísčité hlína, světle okrově hnědá, 20 % tmavě šedé prachopísčité hlíny – půdní typ. Obj. 401 – výplň: středně ulehlá tmavě šedá jílovito-písčité hlína. Obj. 503 – výplň: středně ulehlá tmavě šedá prachopísčité hlína, 20 % světle šedé prachopísčité hlíny

490/00

Obr. 12. Turnov, okr. Semily. Plán a řez objektem 490. Výplň 1: středně ulehlá tmavá šedočerná jílovitá hlína. Výplň 2: středně ulehlá tmavě hnědá hlína (ornice).

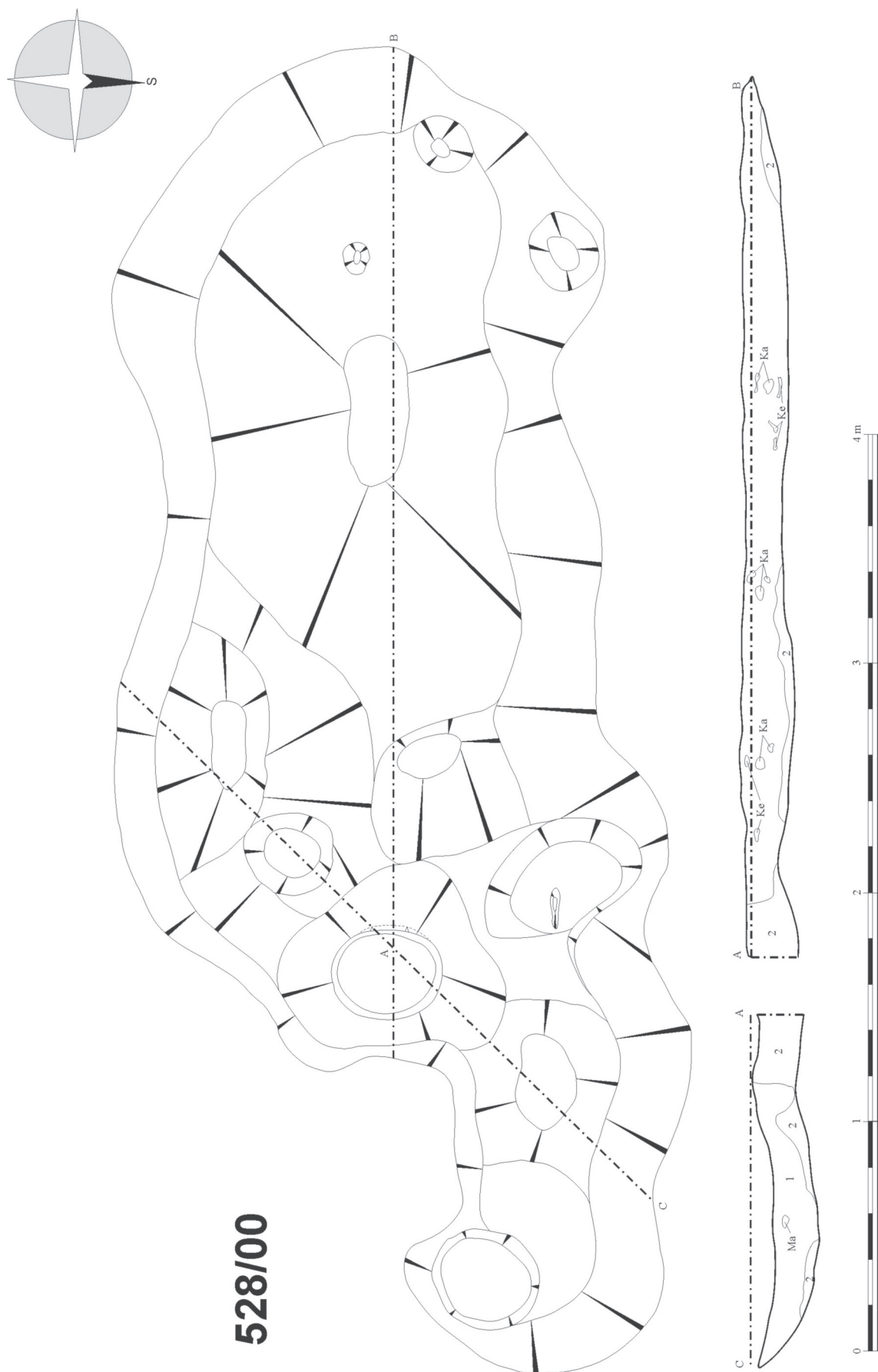
Výplň 3: středně ulehlá šedookrová prachopísčítá hlína. Výplň 4: středně ulehlý světle okrový písčítý jíł

Obr. 13. Turnov, okr. Semily. Plán a řez objektem 508. Výplň 1: středně ulehlá tmavá až šedočerná jílovitá hlína, nahodilé čocky světle okrového písčitého jílu. Výplň 2: středně ulehký světlý okrový písčitý jílu

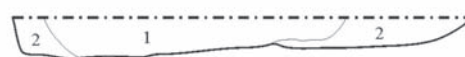
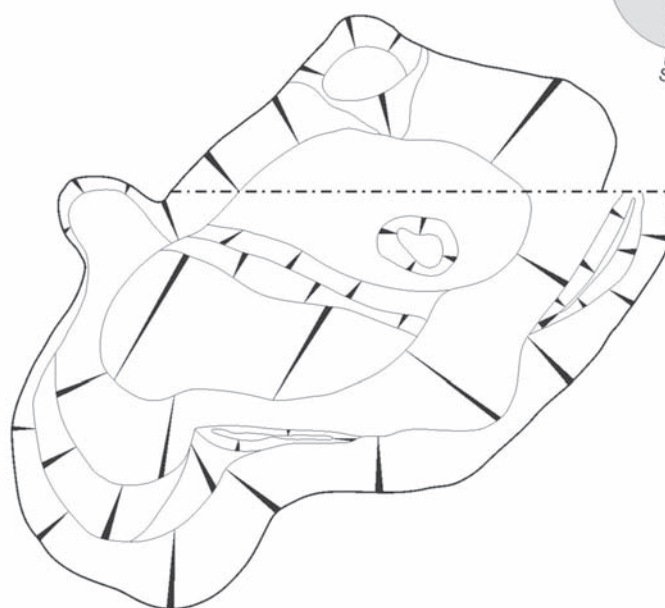
Další funkčně obtížně interpretovatelný je obdélný objekt s rovným dnem 391, dlouhý 4 m, široký však jen 2,23 m (obr. 6). V jeho okolí jsou též kúlové jámy (dále KJ), ovšem nejsou rozmístěny pravidelně (KJ 398 je jistě raně středověká – obr. 11). Nelze vyloučit, že šlo o objekt kombinovaný s nadzemními konstrukčními prvky. V takovém případě by se nedala vyloučit ani jeho obytná funkce. Stejně jako u objektu 432 i zde chybějí stopy otopného zařízení,⁴ takže se vzhledem k pramennému vakuu přikláníme spíše k interpretaci hospodářského objektu. Takovéto vanovité jámy se nově našly i na sídlištích ve středních Čechách (obchvat Kolína – výzkum R. Šumberová 2008, Konárovice/Veletov, okr. Kolín – výzkum R. Brejcha, ArÚ AVČR Praha 2013; Tišice, nepublikováno, předběžně Turek 2001). Z. Kobyliński dlouhodobě se zabývající strukturami sídlišť a jejich proměnami uzavírá, že právě tyto vanovité objekty postrádají vzory v pozdní době římské na území Polska i Ukrajiny (Kobyliński 2005, obr. 11, 304).

4 Viz poznámka 3.

Obr. 14. Turnov, okr. Semily. Plán a řez objektem 528. Výplň 1: středně ulehá tmavá až černá prachopisčitá hlína. Výplň 2: středně ulehá tmavá okrově šedá prachopisčitá hlína

546/00

Obr. 15. Turnov, okr. Semily. Plán a řez objektem 546. Výplň 1: středně ulehlá černošedá prachopísčitá hlína, 20 % světle okrové prachopísčité hlíny. Výplň 2: středně ulehlá světlá okrově hnědá prachopísčitá hlína

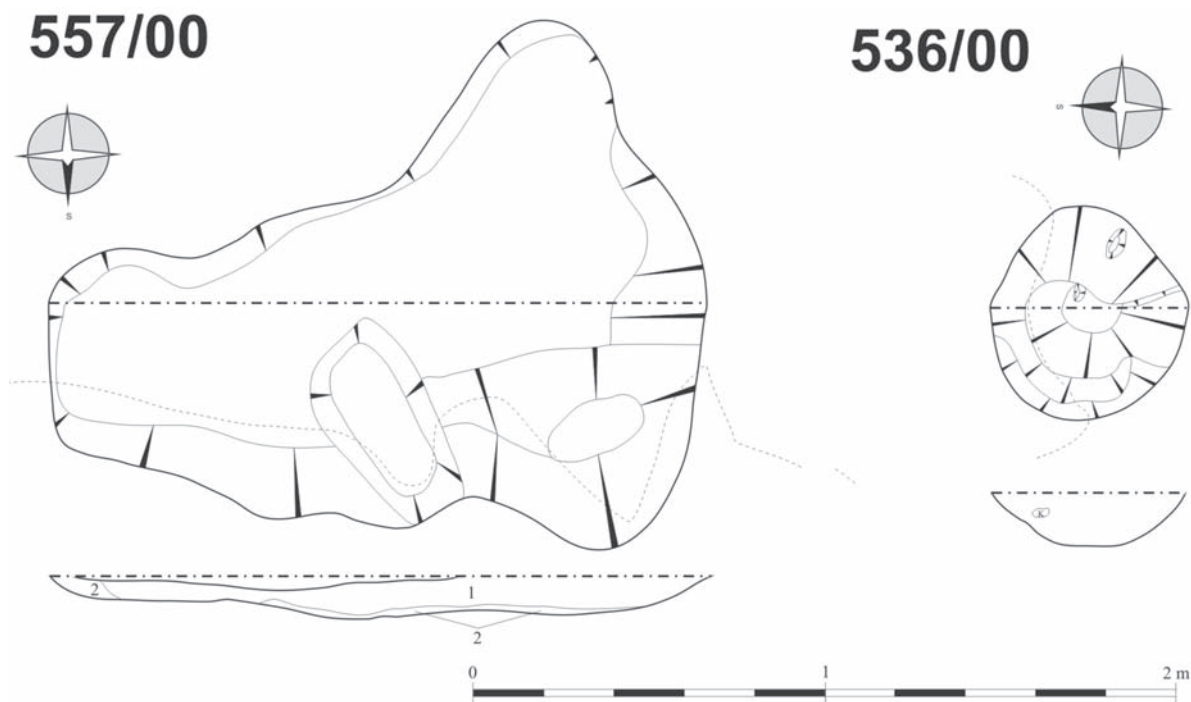
Pokud tedy s obytnou funkcí nepočítáme, naskytá se ještě jedna možná hypotéza: zda nebyl do prostoru jihozápadně od tohoto objektu situován nadzemní dům, jehož součástí mohla být kúlová jáma 398 a který byl obklopen zahloubenými objekty 391 a 387. Nadzemní domy obklopené jámami byly nově zjištěny např. v Břeclavi-Pohansku při výzkumu J. Macháčka z r. 2013 (nedaleko 2. kostela, 9. stol.), ovšem tam se z domu zachoval zbytek pece v úrovni terénu.

Většina obytných objektů, šlo-li tak jako jinde v Čechách o klasické polozemnice, by buď musela být situována v poškozené části sídliště, nebo, což je pravděpodobnější, by měla odlišný ráz mělkých nepravidelných jam či zbytků podlahových vrstev, jak je to běžné severně od našich pohraničních hor (ve Slezsku a v celé západní části Polska – cf. Zeman 1979; Dulnicz 2001, 124n, ryc. 66–74, 93). Každopádně se v blízkosti slovanské jámy č. 419 uchovala mělce zahloubená polozemnice 411, datovaná však do doby římské (s příměsí tří slovanských střepů: Droberjar – Prostředník 2004, tab. 2, obr. 15 rekonstrukce). To ukazuje na možnost výstavby zahloubených obydlí v písku, ovšem výhradně za vhodných hydrologických podmínek, které mohly doznat v raném středověku oproti mladší době římské jistých změn.

Teoreticky můžeme připustit i možnost, že by nadzemní obytné objekty nebyly zachyceny přímo na zkoumané ploše a že mohly být situovány vně plochy vymezené raně středověkými zahloubenými jámami (např. č. 419 a 431, případně 391, 387 a 398, obr. 2).

U těchto nemovitých zahloubených objektů můžeme konstatovat pouze jejich hospodářský účel bez možnosti bližšího upřesnění jejich primární funkce. Tvarově lze odlišit mělké jámy oválné s rovným (260, 431, 545?) i mísovitým dnem (490), kruhové jámy větší i menší (401, 503, 536), kúlové jámy (336, 340, 447, 462, 463, 533?). Datované kúlové jámy bohužel netvořily konstrukčně přijatelné půdorysy staveb, s výjimkou těch, které obklopovaly objekt 432.

Oválná jáma 508 se dvěma úrovněmi rovného dna (obr. 13), dlouhá 4,9 m s jednou kúlovou jámou mohla mít odlišný účel od většiny jam. Zvláštní, nikde jinde dosud nezachycené, jsou velmi dlouhé žlabovité mělké jámy, v nichž registrujeme další zahloubeniny – a to jak kúlové jámy, tak i menší jámy

Obr. 16. Turnov, okr. Semily. Plán a řez objekty 536 a 557. Obj. 536 – výplň: středně ulehlá šedočerná prachopísčitá hlína, 20 % světlé okrově hnědé jílovotopísčité hlíny. Obj. 557 – výplň 1: středně ulehlá tmavá černošedá prachopísčitá hlína, 20 % světlé okrově hnědé prachopísčité hlíny. Výplň 2: středně ulehlá světlá okrově hnědá prachopísčitá hlína

oválných tvarů. Nejdelším, avšak poněkud problematickým objektem, je jáma č. 419 (viz níže), orientovaná v ose Z-V o délce 9,7 m (obr. 8). K tomuto typu objektu patří i objekt č. 528 o délce 5,8 m (obr. 14). Obdobné jámy, ovšem jinak orientované, byly registrovány již na sídlišti z mladší doby římské (obj. 450, 434, 489).

V raném středověku mají obdoby ve Slezsku např. na sídlišti v Žukowicích, ačkoliv tyto s výjimkou obj. 53/Z 1 o délce 20,6 m, nedosahují takových rozměrů: např. 17/Z 1 dlouhý 4,6 m, obj. 3/Z 5 dlouhý 5,6 m, obj. 19/Z 5 dlouhý 4 m, obj. 33 dlouhý 4,3 m, 58/Z 9 dlouhý 4,4 m (Parczewski 1989). Na celkovém plánu má podobný charakter také objekt 128 a 82 z polohy 1, ty však postrádají detailní plány, takže neznáme přesné rozměry. Otázkou funkce těchto objektů se autor publikace nezabývá a neřeší ani otázky charakteru zástavby osad (Parczewski 1989, 50). Důležité však je, že Žukovice patří do kulturní sféry, v níž se prolíná kultura pražského typu s jiným kulturním okruhem, nazývaným Sukow-Dziedzice, méně výrazně i skupiny s keramikou typu Tornów (Parczewski 1989, 47–48).

Jedna obdobná jáma dlouhá zhruba 4,4 m sice byla odkryta i na sídlišti kultury pražského typu v Dessau-Mosigkau (Krüger 1967, Abb. 43:1), ovšem tam nepatří k obvyklým typům objektů.

Jisté podobnosti lze vysledovat také v mladších raně středověkých situacích, např. v areálu velmožského dvorce v Břeclavi-Pohansku (objekty 68, 88, 106 – Dostál 1975, 248, tab. 7, 24), kde je autor výzkumu s opatrností interpretoval jako pozůstatky chlévů. Tento závěr však nebyl podpořen environmentálními analýzami (např. fosfátovou geochemickou metodou nebo mikromorfologií uloženiny), které by mohly detekovat např. přítomnost mikroexkrementů.

Obdobný ráz by na první pohled mohl mít i objekt 419, a to díky svému mělkému zahloubení a délce. Avšak řez objektem, resp. jeho profil naznačuje, že mohlo jít i o objekty dva, jeden tvořený východní částí (419.1) a druhý západní (419.2) o něco širší částí. Obě části mají odlišně zahloubená dna, na profilu je zřetelná hrana – hranice obou objektů pokračující v místě zúžení objektu. Západní část (419.2) končící před profilem H–G) má rovnější dno a v severozápadní části ještě hlubší kruhovou jamku 419a (hloubka 12 cm). Při nerozlišené hraně v zúžení objektu by pak i kúlová jamka hluboká 11 cm mohla ještě patřit k obj. 419.2. Kúlové jámy zahloubené pod úroveň dna objektu, které ležely přibližně v středové ose západ–východ, mohly souviset s nějakým konstrukčním prvkem nadzemní stavby (obr. 8).

Mělké mírně oválné jámy byly zjištěny např. na sídlišti v Praze-Běchovicích (Vencl 1973, obr. 9), ale též v Březně (Pleinerová 2000, Abb. 13:2, 3; 15:5).

Obr. 17. Turnov, okr. Semily, interpretačně významné shluky raně středověkých objektů, možné funkční jednotky – usedlosti

Absenci hlubokých obilnic snad lze vysvětlit šterko-písčítým charakterem podloží, které není příliš vhodné k jejich budování, a také soudobou úrovní spodní vody. Absence obilnic byla zjištěna na větší odkryté ploše v jižní části obytného areálu v Roztokách, ačkoliv v severní části areálu (převážně se sprašovým podložím) se běžně vyskytují (Kuna – Profantová a kol. 2005, 117, obr. XII; obr. 39c).

Na druhou stranu obilnice zahloubené do písčitého podloží též známe, např. z Kanína, ze sondy 320 s pěti zásobními jámami ze 7. století (Mařík 2009, 62, obr. 19).

Co se týče prostorového uspořádání sídliště, zřejmě se zatím musíme spokojit s interpretací jeho rozdělení do 3 až 4 shluků objektů (obr. 17), z nichž každý tvoří minimálně 3–5 větších a několik malých objektů. Ve všech případech by mohly mezi objekty stát nadzemní domy, archeologickým výzkumem však nezachycené.

Při srovnávání se lze zaměřit kromě jižního Polska též na některá sídliště z doby avarské, kde také dominují shluky mělkých jam a na některých chybějí jednoznačně interpretovatelné zahloubené domy. Na největším sídlišti na Slovensku, v Nových Zámčích III s více než 230 objekty, byla zachycena jen jedna zahloubená polozemnice, areál byl na západní straně vymezen žlabem (Zábojník 2008, 271; Fusek – Zábojník 2013).

6. ANALÝZA MOVITÝCH ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZŮ

6.1. Keramika

Keramika nebyla zastoupena na sídlišti příliš početně, největší soubor z jednoho objektu tvoří 127 zlomků raně středověké keramiky (obj. 528; obr. 32–35, z toho jen 1 celý tvar), druhý objekt s největším počtem keramických zlomků jich obsahoval 89 (obj. 419 – ovšem mohlo jít o objekty dva), dosti často se však objevují i objekty, z nichž pochází jen několik zlomků či pouze jeden zlomek keramiky (např. 336, 398, 593, 533). Pro celkové hodnocení souborů keramiky lze využít jen početnější soubory, tedy ty, které obsahují alespoň jeden okrajový zlomek a minimálně 10 až 12 dalších keramických zlomků. Takových objektů je však v Turnově jen 12, tedy přibližně polovina. To odpovídá plně situaci zjištěné v kultuře pražského typu, kde není většina souborů keramiky příliš početná. Častěji se setkáváme s celými nádobami i v kontextu sídlištních nálezových situací (*Kuna – Profantová a kol. 2005*, 142, 162), což ovšem není případ Turnova-Maškových zahrad, kde absence celých tvarů úzce souvisí s absencí otopných zařízení na sídlišti. Obecně lze konstatovat, že počet keramických jedinců v jednom objektu se v průměru zvyšuje až v následujícím starohradištním období (v Březně např. dům 27 poskytl 29 zlomků nesoucích jinou informaci než typ materiálu). Tomu však příliš neodpovídají nejmladší objekty z Turnova, neboť i v nich je velmi malé množství keramiky. Kromě objektů označených jako raně středověké se tato keramika objevila v několika dalších, nakonec přiřazených na základě převahy materiálu i jiných znaků ke starším obdobím (např. obj. 411, 445, 625?, cf. obr. 2). Raně středověká keramika je v těchto případech, vzhledem k terénním zkušenostem na lokalitě, považována za příměs (v některých raně středověkých objektech se vyskytla intruze střepevého materiálu z vrcholného středověku a novověku).

6.1.2. Složení keramického těsta

Keramické těsto je možné rozdělit na tři větší skupiny, ačkoliv celková variabilita je značná. Pro zjednodušení označíme jednu skupinu jako starohradištní (SH v tab. 2), neboť poměrem ostřiva složeného z písku a drobnějších kusů slídy nejvíce odpovídá představám o typickém složení těsta v době starohradištní a často se pojí na zdobené zlomky keramiky, v některých případech se stopami obtáčení. Další výraznou skupinu tvoří těsto, z něhož je vyráběna keramika pražského typu, ale od typického těsta tohoto období se liší výraznou příměsí větších zrn slídy, které jsou obvykle patrné na vnějším i vnitřním povrchu (PT 1). Další skupinou, kterou označíme jako PT 2 je těsto keramiky pražského typu bez příměsí takovéto slídy (obr. 40). Zastoupení těchto těst v nejpočetnějších souborech je na tab. 2.

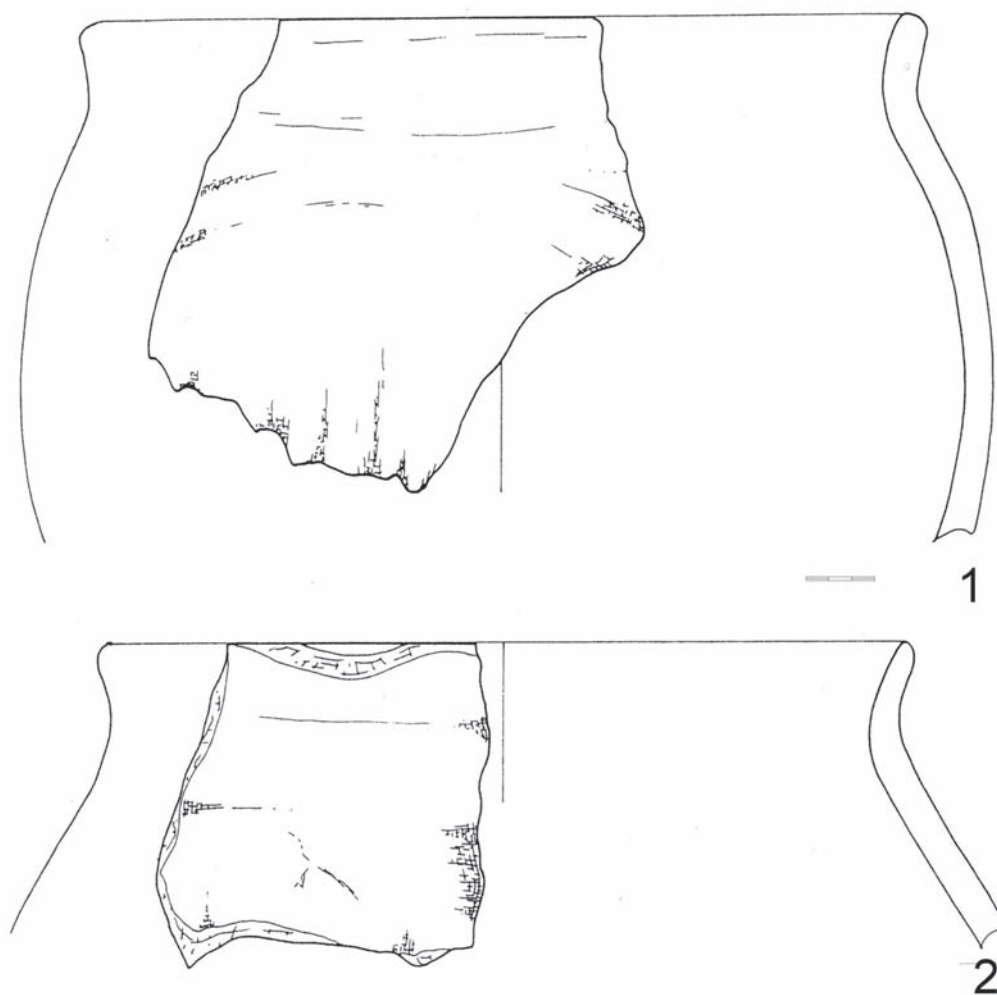
Na vnitřní straně zlomku silnostěnné nádoby pražského typu z objektu 528 (soubor 1258, obr. 35:2) byl zjištěn otisk neurčené obilky. Na jiném zlomku těla pak hluboká plochá svislá rýha, široká 2 mm, dlouhá 25 mm, snad stopa po dřívku.

Č. objektu	Č. souboru	Počet střepů	Ostatní	Materiál PT 1 (slída)	Materiál PT 2 (bez slídy)	Materiál SH
391	1038	12	2	0	6–71	3
	907	3	0	0	2	1
	905	4	0	0	4	0
	1037	5	0	0	5	0
419	992	4	0	2	2	0
	1000	5	0	1	4	0
	1045	9	1	2	5	2
	1015	8	1	2	5	0
	1007	5	0	0	4	1
	1025	2	0	1	0	1
	1052	5	1	0	3	1
	1032	8	1	2	4	1
	1098	1	0	0	1	0
	1274	19	2	1	13	4
508	1265	4	0	1?	3	0
	1361	13	1	0	12	0
	1486	1	0	0	1	0
	1366	16	0	2	9	5
	1479	31		15	16	0
528	1272	35	1	12	17	2 + 2?

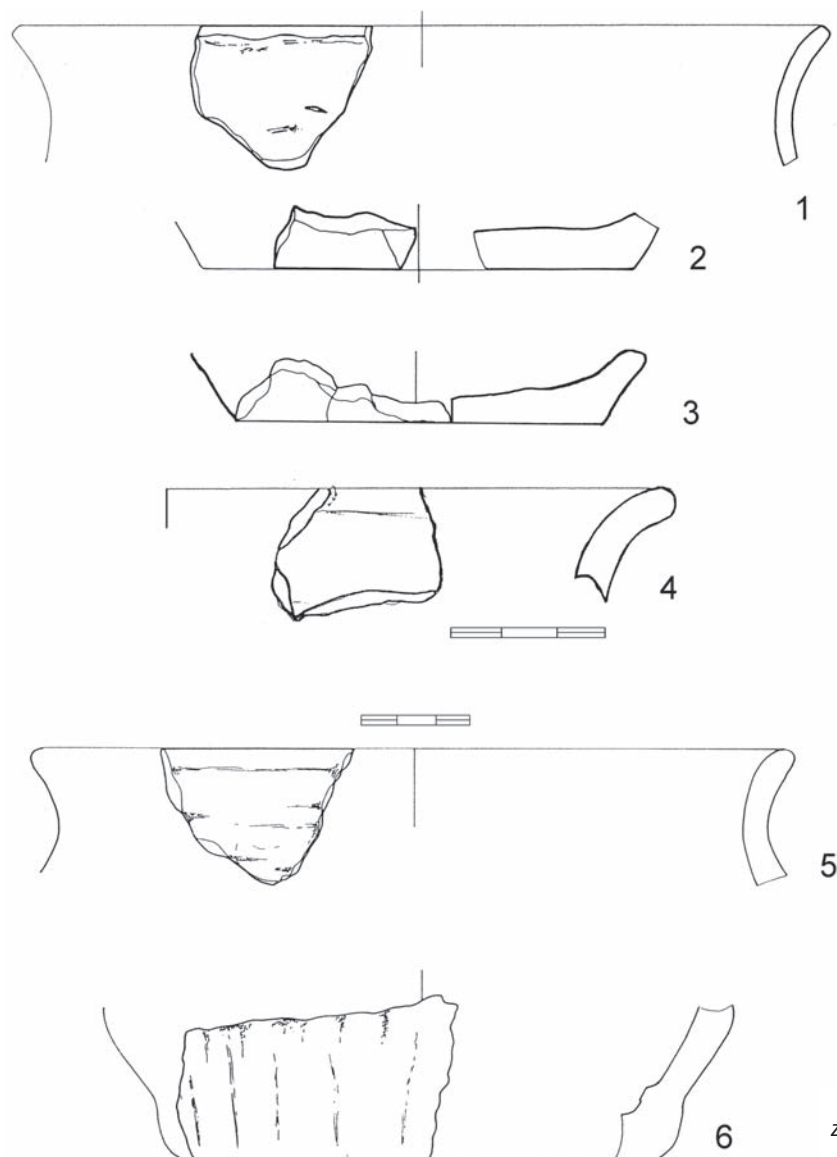
Tab. 2. Turnov-Maškovy zahrady. Složení keramického těsta ve čtyřech objektech s nejpočetnějším zastoupením keramických zlomků. SH – starší doba hradištní. Ukázka materiálu PT 2 je na obr. 40

Č. objektu	Počet ker. jed. RS	Z toho okrajů/obtáčených	%	Den	Otisk	Zdobených zl. okraje	%	Velká č. nádoby/ č.sáčků
260	14	2	7,1	1		0		740
387	22	1	4,8	0		0		873, 889
391	30	1	3,3	4		3	10	907, 1037, 1038,
392	85	2	2,4	2		1?		936, 957, 927, 943, 907
411 DŘ	4	0		0		2	50	971, 98
418	3	1	33	1		0		1337
419	89	4	4,5	6		3/1	3,4	1052, 1045, 1007, 988, 1113, 1000, 1032, 1057, 1058, 1015,
431	26			0		1/2	7,7	1133, 1089
432	13	3	23	1		2/1	15,4	1077, 1150, 1071
445 HD	13	2		0		1		1217
447	7	1	14,3	1		0		1128
451 DŘ	14	0		0		0		
458	6	1		0		0		1332
490	22	3	13,6	6		0		1278, 1368, 1277,
508	63	4	6,3	4		3		1361, 1366, 1274, 1486
528	127	10	7,9	2		6/1	4,7	3 1479, 1272,
546	2	0		0		1	50	1325
557	4	2		0		0		1332

Tab. 3. Turnov-Maškovy zahrady. Počty raně středověkých keramických jedinců v objektech a jejich další klasifikace (DŘ = doba římská, HD = halštát D). Z tabulky vyplývá, že okraje jsou zastoupeny od 4,5 do 23 % zlomků, pomineme-li extrémní hodnotu u obj. 418, způsobenou malým celkovým počtem zlomků

Obr. 18. Turnov, okr. Semily. Nálezy z objektu 260. Kresba H. Macháčková

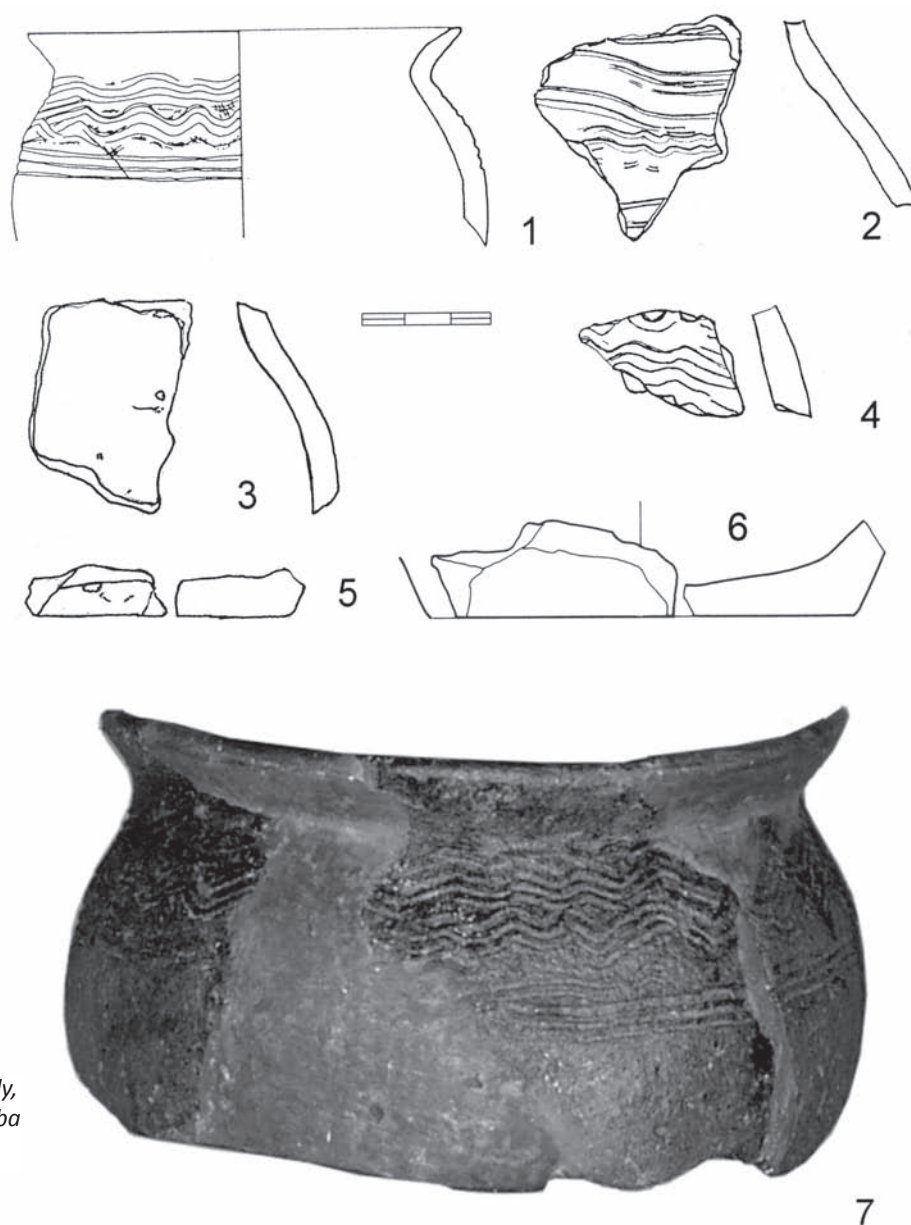

Obr. 19. Turnov, okr. Semily. Nálezy z objektu 387 (1–4), 5–6 plocha C při začišťování. Kresba H. Macháčková

6.1.3. Technologie tvarování nádob

Zlomky raně středověkých nádob lze rozdělit do dvou základních keramických tříd. Jednak jde o keramiku vyráběnou v ruce a podomácku (1), která vesměs náleží kultuře s keramikou pražského typu, a o keramiku již při hrdle obtáčenou na pomalém hrncířském kruhu a obvykle též zdobenou na podhrdlí pomocí vícezubého nástroje (2), která je však na lokalitě spíše výjimečná (obj. 419, obr. 22:2). V Turnově se však vyskytuje výrazněji keramika zdobená, ale neobtáčená, kdy i provedení výzdoby svědčí pro práci na podložce. Ta je typická pro 2. fázi kultury s keramikou pražského typu (cf. *Bubeník 1979*), podobně jako tomu bylo kupříkladu v Roztokách u Prahy (*Kuna – Profantová a kol. 2005*, 146 n, 167n, obr. 68, XX:2, 3 a XXI:2, 3). Tato skupina v Turnově má obvykle okraje zvnějšku formované dřívkem a vnitřní stranu buď bez jakýchkoliv úprav, nebo se stopami svislého či šikmého přihlazování. Takto jsou většinou upraveny i nezdobené okraje pražského typu. Objevuje se však i přihlazení dřívkem uvnitř nádoby (např. okraj soubor 943 z objektu 392) nebo je dobře zřetelné na spodku nádoby ze začišťování (soubor 595), v tomto případě se dochovala nerovnost po spojení vlastního dna se stěnou nádoby (obr. 19:6), případně na zlomku dna z objektu 419 (obr. 23:3). Objevují se též stopy po formování prsty, a to především na vnitřní straně zlomků; s tím ostatně souvisí i nalezený otisk prstu na střepu (obj. 419 – tělo).

V technologickém postupu převládá ruční práce nad využitím pomalého hrncířského kruhu, což dokládá kupříkladu jak absence důlků na dnech (otisk podložky kruhu), tak i některé defekty (např. stopy po nedokonalém vlepění dna – viz zlomek z obj. 508).

Obr. 20. Turnov, okr. Semily, nálezy z objektu 391. Kresba H. Macháčková

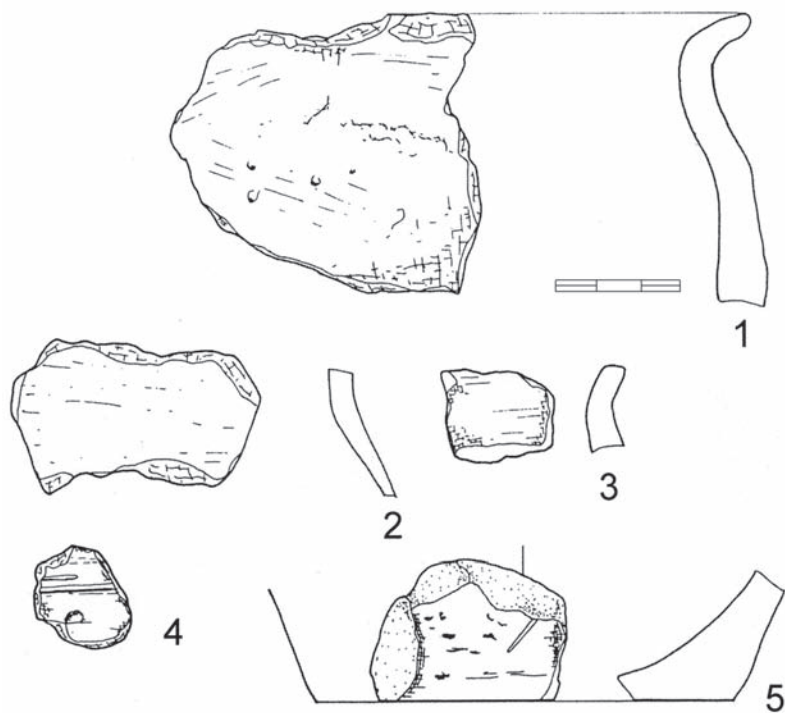
Č. objektu	Č. nádob/soubor	Výška (mm)	Ø okraje (mm)	Ø hrdla (mm)	Ø max. výdutě (mm)	výška max. výdutě (mm)	Ø dna (mm)	H:D3	H1:H	D3:H1	Obtáčení
528	1/1479	205	236	217	227	141	116	0,9	0,69	1,6	Ne
528	2/1479		173	164	200	?					ne

Tab. 4. Turnov. Parametry rekonstruovaných nádob z jižní poloviny obj. 528 (obr. 32 a 33)

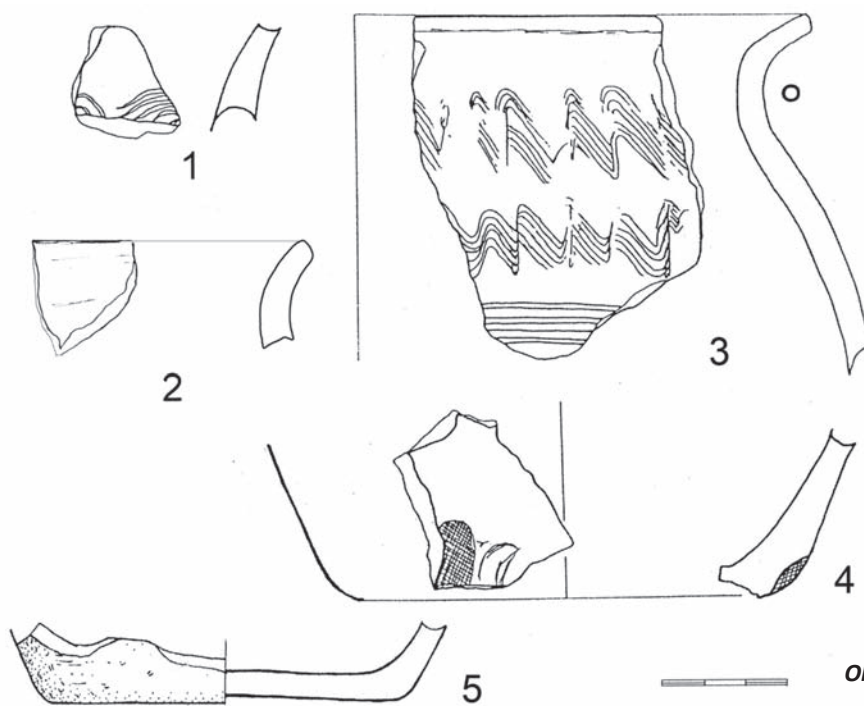
Keramika byla často opravována, o čemž svědčí reparační otvory, které se dosti často v souboru vyskytují. Objevily se např. na zdobeném okraji z objektu 432 (obr. 25:1) nebo na dvou nezdobených zlomcích z objektu 528 (sáček 1479, obr. 35:2). Potvrzeny byly ale i ve starohradištním materiálu (např. soubor 953 ze začišťování plochy C).

6.1.4. Typologie

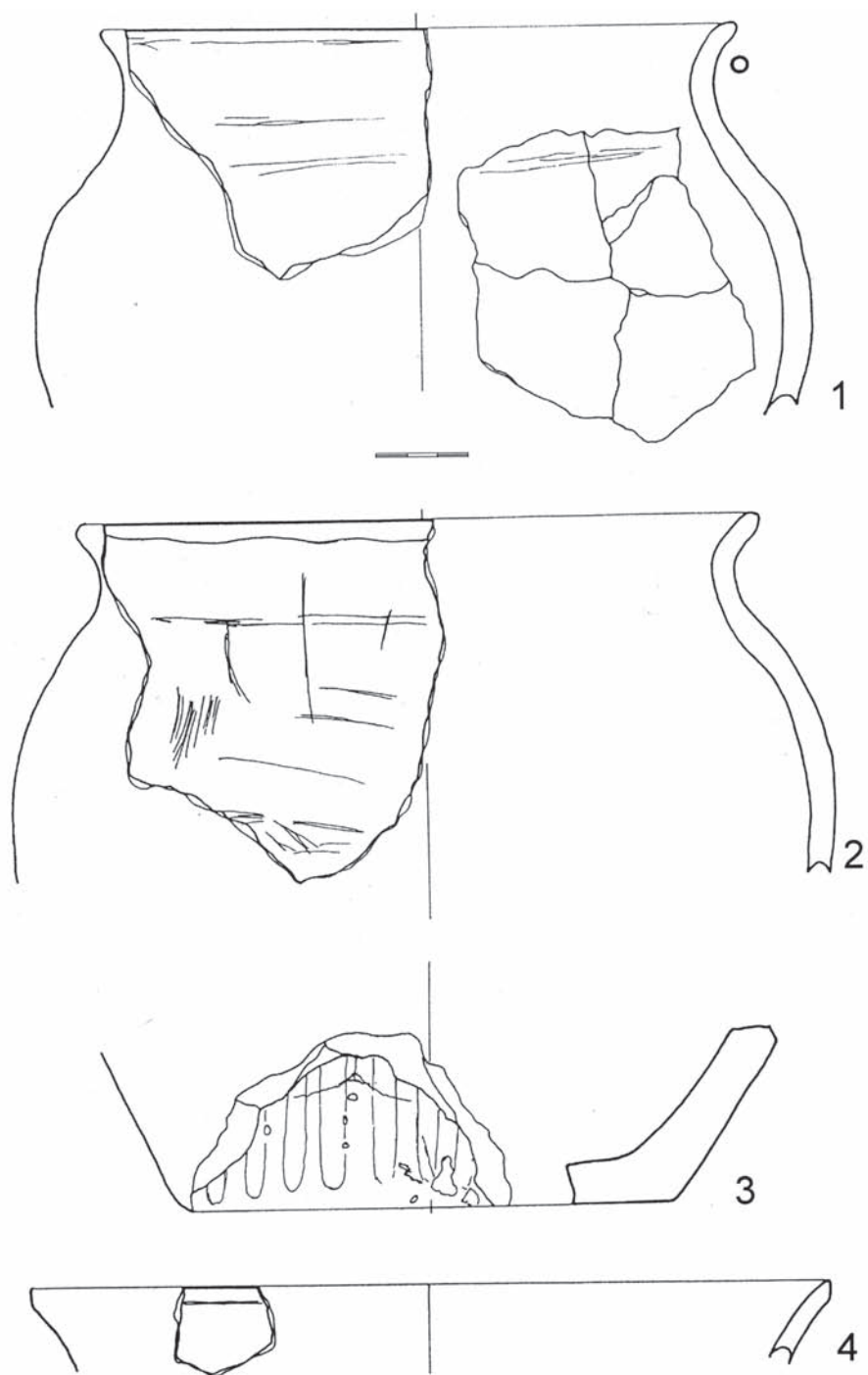
Ze souboru keramiky nepocházejí žádné celé nádoby, pouze zlomky keramiky. Podařilo se kresebně rekonstruovat jen 2 nádoby z objektu 528. První z nich je podle poměru výšky a šířky mísa (tab. 4; obr. 32:3). Druhá nádoba je neúplná – chybí jí dno, přesto lze konstatovat, že jde o tvar typičtější, hrncovitý, s maximální výdutí v horní třetině nádoby (tab. 4; obr. 33:2).

Obr. 21. Turnov, okr. Semily. Nález
z objektu 392 (1–5) a 411 (6, 7).
Kresba H. Macháčková

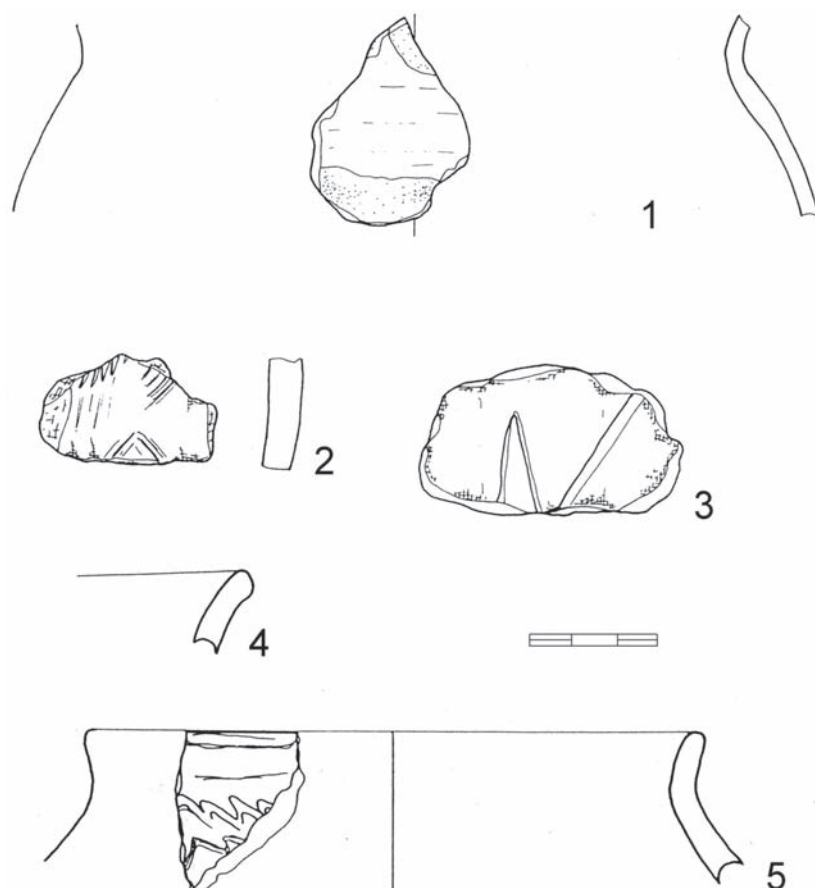
Obr. 22. Turnov, okr. Semily. Nález
z objektů 418 (2) a 419 (1, 3–5)

Obr. 23. Turnov, okr. Semily.
Nálezy z objektu 419 (1–4).
Kresba H. Macháčková

Můžeme se proto jen s obtížemi vyjádřit k tvarové škále keramiky. Patrně převažovaly hrnce s maximální výdutí v horní třetině nádoby a válcovitým ústím, tedy Zemanův typ I (Zeman 1976, obr. 1), Parczewského typ 2 (Parczewski 1988, obr. 3, 4) – např. obr. 18:1; 27:1; 29:2; 32:2; 36:1, 5 – případně již s vyhnutým ústím (např. obj. 391, 419). Objevují se také náznaky hrnců s esovitou profilací a ven vyhnutým ústím (např. obr. 20:1; 25:1; 31:5) i prokazatelně obtáčený okraj z objektu 419 (obr. 22:3).

Obdobný problém představuje velikost používaných nádob, neboť máme k dispozici jen průměr okrajů, den, případně sílu stěn nádob. Průměry okrajů se pohybují v intervalu 100–260 mm. Převažovaly tedy zřejmě nádoby střední velikosti a menší tvary (např. obj. 508, \varnothing okraje 126 mm, obj. 490 – \varnothing okraje 151 mm), které představují nejspíše stolní keramiku. Zcela postrádáme doklady přítomnosti zásobnic (síla stěn nad 10 mm, \varnothing okraje alespoň 290–300 mm).

Obr. 24. Turnov, okr. Semily, Nálezy z objektů 431(1–3) a 445 (4, 5).
Kresba H. Macháčková

6.1.4.1. Tvary okrajů

Škála okrajů odpovídá základní škále keramiky pražského typu, případně starší doby hradištní. Pracujeme však s malým souborem pouhých 37 okrajů. Nejvíce jich pochází z objektu 528, jde o 10 okrajů a jednu rekonstruovatelnou nádobu (obr. 32–35); z objektů 419 a 508 pocházejí vždy čtyři okraje a z obj. 432 a 490 po třech okrajích. Samozřejmě, že v některých objektech okraje zcela chybějí, ale jsou dochována alespoň podhrdlí (např. obj. 336, 340, 431). Musíme tedy pracovat se souborem jako celkem, vydělit nejmladší celky a resignovat na detailnější analýzu. Základní charakteristiky okrajů jsou uvedeny na tab. 5. Z ní vyplývá, že zcela převažují nezdobené okraje pražského typu nad okraji starohradištními (3 ks). I v případě některých okrajů s výzdobou na podhrdlí profilace plně odpovídá keramice pražského typu (např. obj. 431 – obr. 24:5, obj. 528, s. 1272 – obr. 34). Na druhou stranu nejpočetnější jsou okraje skupiny D, F (10 ks) a C (9 ks), téměř chybějí jinde velmi početné okraje skupiny B (cf. Roztoky, Kuna – Profantová a kol. 2005, 163). Z okrajů, které se považují za archaické, je přítomen Ba3 a Ca v obj. 528 (3 ks, obr. 32:2; 33:1) nebo okraj ze začišťování (obr. 36:5), 2 Fa v obj. 490 ze starší fáze (obr. 27:1, 6), velmi nízký je i malý zlomek z obj. 392 (Da, obr. 21:3). Nejvíce archaických okrajů obsahoval objekt 528 (minimálně ze 4–5 nádob), přesto jej řadíme díky zdobeným zlomkům až do 2. fáze (obr. 32). Zřejmě zde mohlo dojít k pomalejšímu zaplňování objektu, nebo jeho novému využití v další fázi.

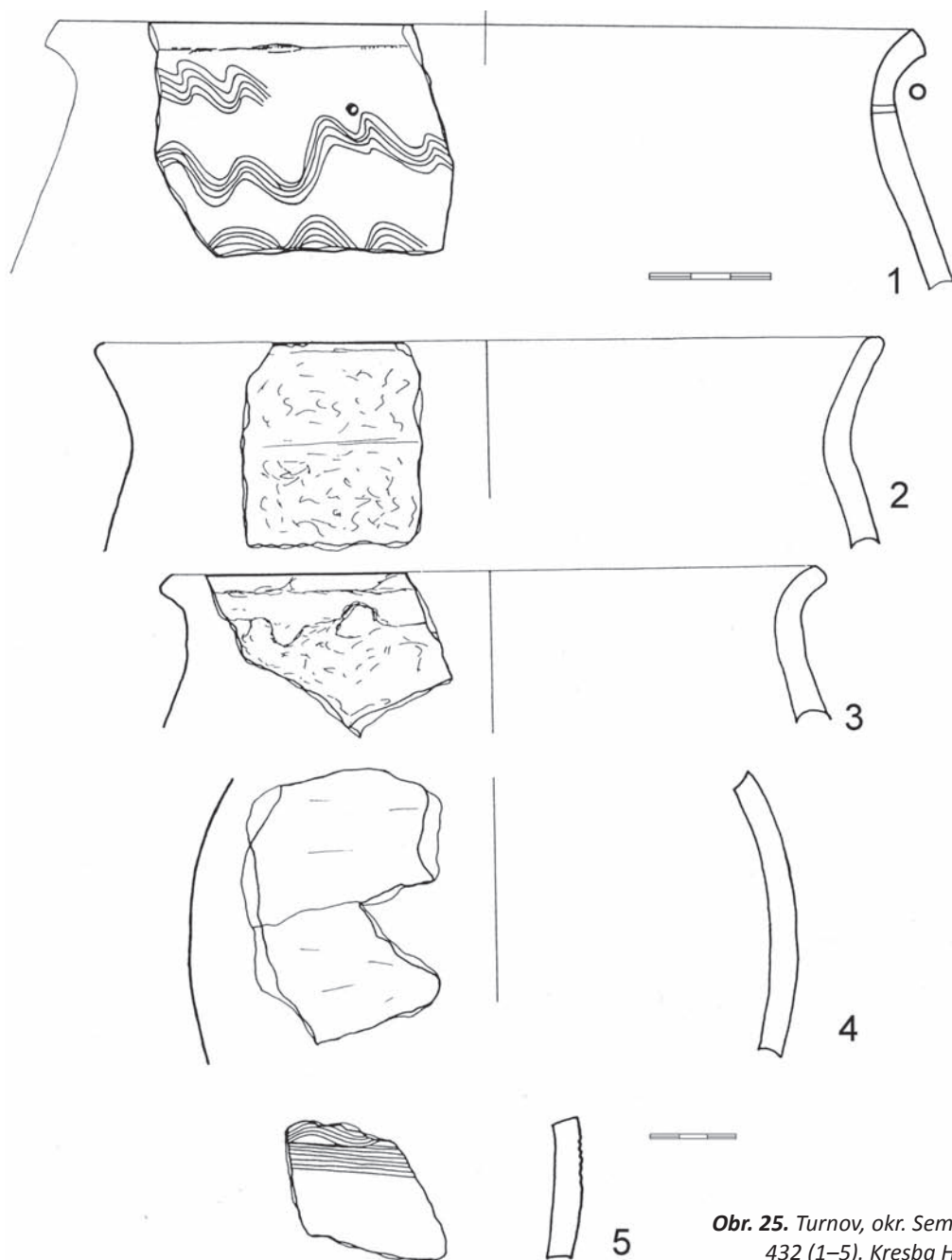
Z výrazně mladých okrajů jde o okraj Gh2 z obj. 508 a o okraj z obj. 432 (obr. 25:2) – oba objekty náležejí do mladší fáze raně středověkého sídliště.

Tato z hlediska středních Čech trochu atypická skladba může odrážet buď určité zkreslení nepočteného souboru, nebo i jistá územní a chronologická specifika. Mezi ně lze snad počítat výskyt derivátů, početnější více vyhnuté okraje a okraje snad z mís (G). Proto je třeba brát rozřídění okrajů za orientační, neboť jejich škála dosud nebyla, resp. zatím nemohla být pro tento region vytvořena.

U nálezů z objektu 458 (obr. 26:3) je okraj výrazně vychýlený a jakoby odsazený, přesto střep svým materiálem bez slídy, povrchovou vrstvičkou a hrbolatým povrchem a absencí jakýchkoliv stop obtáčení patří jednoznačně keramice pražského typu jako určitý derivát. Nelze vyloučit, že patří míse či hrncovité míse, kde se vychýlení objevuje častěji, což dokumentuje i rekonstruovaný tvar z objektu 528 z Turnova

Č. objektu	Č. souboru	Typ okraje	Ø okraje	Síla stěn v hrdle	Výzdoba - umístění	Výzdoba - typ	Obtáčení	Obr.	Poznámka	Materiál
Začiš-C	991		240	8	0	0		19		
Začiš-C	1063	Cb1	N	6		0				PTS
260	635/1	Cb4	154	6		0		18		
	749	Cc4/322 F	155	7		0		18		
387	873		100 ?	8		0		19		
391	907	Fh3	142	6.4	1	R-V-R		20	okraj již StDH	
392	943	Fg 3	-	8		0		21:1	přihlazení dřív- kem	PTO
	936	Da 3				0		21:3	oláman	
418	1306	Da		6	0	0		22:2		
419	1057			4		0		23:4		S
	1032	Dd3	150	5		0		23:2	svislé hlazení uvnitř	MS
	1032	Fh3		4		0	obtáčení			S
	1045/1	Dd3	140/ 200m.v.	5		0		23:1		S
	1052	Dd3 či 5	210	6	1	2xV, R	obtáčení	22:3	okraj již StDH	S
432	1077/1	Fj4	194	7		0		25:2		
	1077/2	Fg2	162	7		0		25:3	kvalitní výpal	S
	1150	Dd1	210	6	1	3 x V	obtáčení	25:1	reparační otvor	S
447	1128	Fusek 522	184	6		0		26:1	okraj již StDH	
445	1217	Cc4	142	6	1	2x J-V		24:5		
458	1332	Fc3	192	6,5		0	-	26:3	okraj – PT více vyhnutý	PTO
490	1368	Fa2	131 ?	6	0	0		27:1		PTS
	1292, 1278	Fb3 či Fg	150	6		0		27:3		PTS
	1278	Fa3	-			0		27:6		
508	1274/1	Gh2?	161	7		0		29:3	či jako StDH	
	1274/2	Cb2	126	5		0		29:2		
	1274/3	Da3	164?	6						
	1366/1	Dd1	180	7		0	obtáčení-slabě	30:1	spíš již StDH	S
	1366/3?		-	7		0		31:5		PTS
	1366/2 +1272	Cd1		6	1	R-V	obtáčení-slabě			StDH
528	1479/1	Ca1	224	8		0	V-form	32:1		S
	1479/2,3	Ca2	226	7		0	V-form	33:1	reparační otvor	S
	1479/4	Ba 3	192	7		0				
	1479/5	Fg	-	7	1	R-V-R	V-form	34:6		S
	1479/6	Fb4	158	8		0	V-form	35:2	reparační otvor	
	1479/7	Da2	-	7		0		35:1		MS
	1479/8	Cc4	-	7		0		35:3		
	1272/1,2	Dd3	260	7		0	V-form	32:2	2 zlomky	PTS
	1272/3		-	7		0				
557	1355	Cc4	170	7		0		36:4		
	595	Cb4	215	7		0				S

Tab. 5. Turnov-Maškovy zahrady. Základní údaje o okrajích z objektů. Typy okrajů podle M. Parczewského; umístění výzdoby podle Profantová 1998a, Abb. 19; ve sloupci Výzdoba: R – svazek rýh, V – svazek vlnic, J-V – jednoduchá vlnice; ve sloupci Obtáčení: V-form – vnější formování hrdla; ve sloupci Materiál: MS – málo slídy, S – výrazné zastoupení slídy, PTO – pražský typ bez slídy, PTS – pražský typ s velkým množstvím slídy, StDH – starší doba hradištní

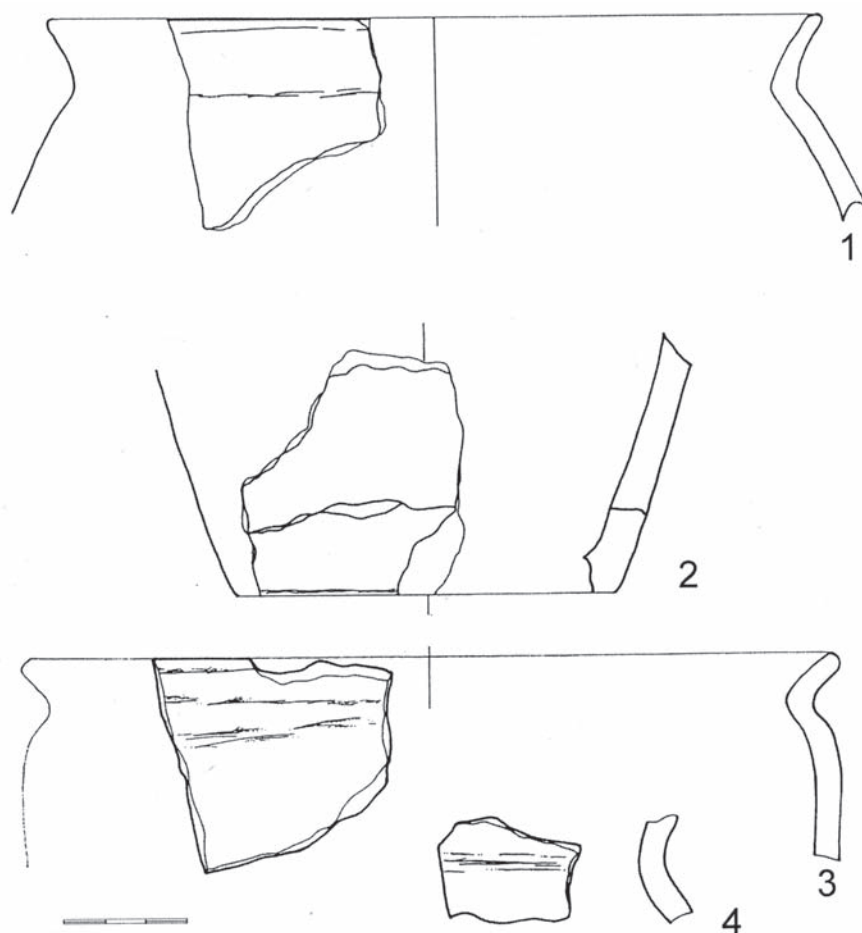

Obr. 25. Turnov, okr. Semily. Nálezy z objektu 432 (1–5). Kresba H. Macháčková

(obr. 32:3). Nedomníváme se ve shodě např. s M. Parczewským (1988, 61–3), že by v takovémto případě mělo vyhnutí okraje chronologický význam (podobně Fusek 1994). V celém souboru z tohoto objektu není zlomek keramiky, který by se blížil materiálem keramiky starší doby hradištní.

6.1.4.2. Dna

V souboru je zastoupeno 23 zlomků dna. Tvarově převažují rovná dna Ka podle M. Parczewského (1988, obr. 16). Nejzachovalejší jsou z objektu 528 (s. 1479), 508 (obr. 35), 391 (s. 1038, obr. 20:6, a soubor 883). Zvláštní je tvarování zlomku ode dna a dna z plochy C začišťování (obr. 19:6, s. 595), kde je výrazným schůdkem či zesílením zvýrazněno místo spojení dna se stěnou nádoby. Mírně odlišný typ představuje jiné rovné dno z obj. 528 (s. 1272) o průměru 120 cm, snad z mísovitého tvaru (obr. 35:5). Má obdobu v Roztokách, v objektu 543 (Kuna – Profantová a kol. 2005, obr. 221:5), kde je také vlastní dno výrazně tenčí než stěna nade dnem. Oblé vyhnutí stěn nade dnem je doloženo též v obj. 903, kde však bylo vlastní dno o něco silnější (Kuna – Profantová a kol. 2005, obr. 240:14, 18). Další typ dna patří také mísovi-

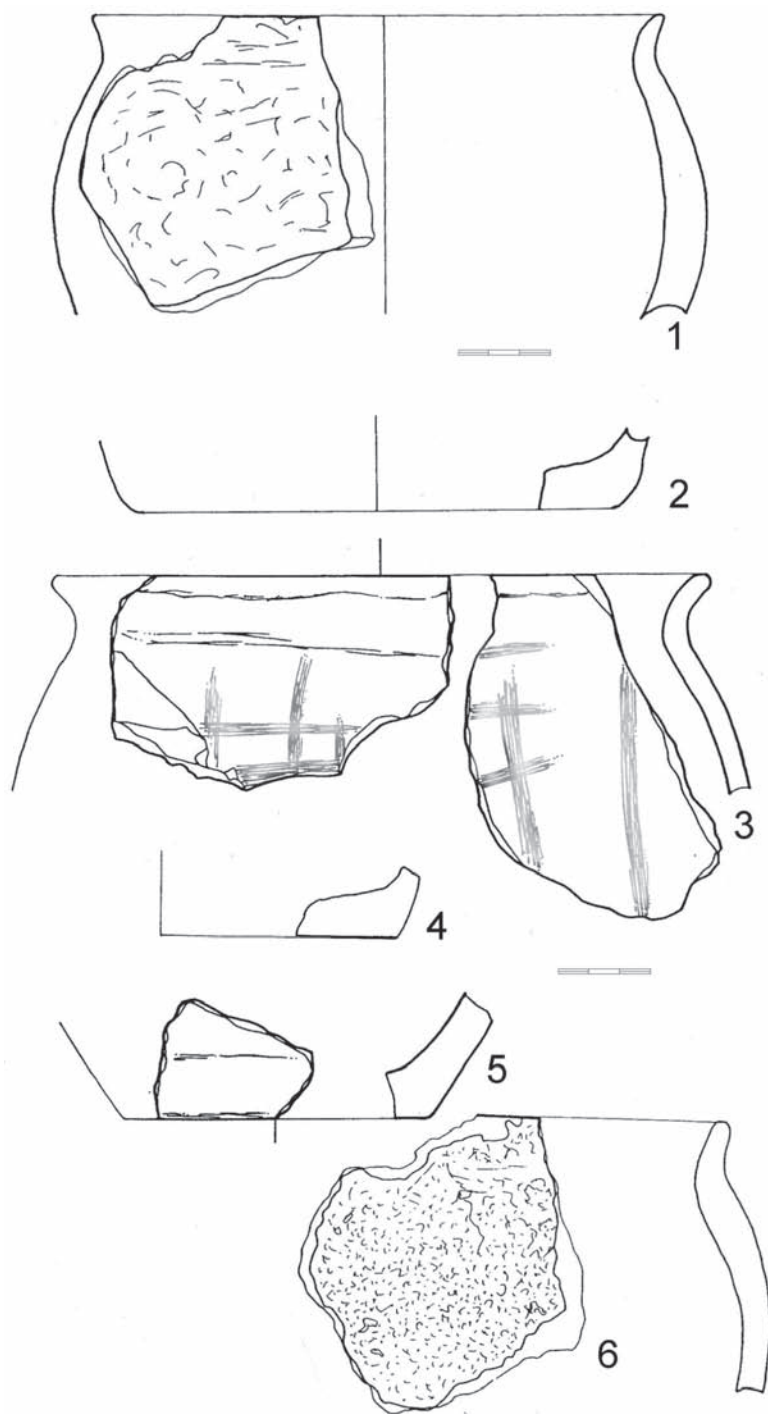
Obr. 26. Turnov, okr. Semily.
Nálezy z objektů 447 (1,2), 458
(3–4). Kresba H. Macháčková

tému tvaru, je rovné, výrazně zesílené a stěna je silně vyhnutá (s. 734, obj. 260). Z objektu 392 pochází dno o průměru 100 mm, které je zesílené, Parczewského typ Kb1, někdy též nazývané kotlíkovitě zesílené (obr. 21:5), dno velmi typické pro nádoby pražského typu, v mladších obdobích se již nevyskytuje. Typické je i dno Kb4 z objektu 490 (s. 1278, obr. 28:1) s mnoha paralelami, např. v Roztokách byla celá skupina Kb zastoupena 66 ks (Kuna – Profantová a kol. 2005, 166) jako druhá nejpočetnější. Podobně je typické pro keramiku pražského typu i dno uvnitř do středu zesílené z objektu 508 (s. 1361), které se vyskytlo také v Roztokách (Kuna – Profantová a kol. 2005, obr. 65:Kb5). Dna dovnitř prohnutá zastupuje nález z objektu 419 o průměru 85 mm (obr. 22:4). Ta byla v Roztokách též poměrně výrazně zastoupena (Zemanův typ c, Parczewského typ Ke). Průměry den se pohybují nejčastěji okolo 90–100 mm, největší dosahuje 120 cm.

6.1.5. Výzdoba nádob

O výzdobě neuvažujeme primárně jako o chronologickém znaku, avšak poměr zastoupení hřebem provedené výzdoby v některých celcích nebo výskyt některých motivů přejatých z odlišných kulturních oblastí (např. kolký) může mít též relativně chronologický význam (cf. Kuna – Profantová a kol. 2005, 211 a obr. 85). Výzdobu můžeme rozlišit na výzdobu rytou jednozubým předmětem (obj. 445, 508) a hřebem, kdy právě hřebem provedená výzdoba se velmi často váže s novou technologií, tedy obtáčením (označeno na obr. kolečkem). I v případech, kdy tomu tak není (např. obj. 391), je uplatňována v souvislosti s alespoň zběžnou znalostí keramiky obtáčené a nejspíše napodobuje nejnapadnější znak nové keramiky. Na jiných lokalitách se podařilo zachytit nástup výzdoby i stratigraficky, tedy v mladších objektech (souhrnně Profantová 2009, 318, obr. 2 a 8).

Zdobená keramika se našla v 8 objektech (391, 392, 419, 431, 432, 445?, 508, 528, 546), tedy přibližně v 1/3 raně středověkých objektů. Nejpočetněji byla zastoupena v objektu 528, i tam je to však pouhých 6 jedinců, z toho jeden okraj (obr. 34). Právě v tomto na keramiku nejbohatším objektu jde o nepříliš výrazné procentuální zastoupení, rekonstruovatelné tvary patří nezdobenému pražskému typu. Často jde

Obr. 27. Turnov, okr. Semily. Nálezy z objektu 490 (1–6).
Kresba H. Macháčková

delná špičatá vlnice (obj. 431, obr. 24:3), dvě nakloněné husté vlnice na hrdle/okraji z neslovanského objektu 445 (obr. 24:5), též vodorovná jednoduchá rýha na podhrdlí zlomku z obj. 419. Na zlomku těla z obj. 391 (s. 1037) jsou velmi slabě zřetelné dva vrcholky jednoduché mělce ryté vlnice. S obdobnou výzdobou jsme se setkali i na jiných lokalitách: v Roztokách (např. obj. 665, 850, 911, *Kuna – Profantová a kol.* 2005, obr. 66:I/1,3, VI/1,2), Doubravčicích (*Profantová* 1998, obr. 17:I/1–3, 50:1), v malém počtu se objevuje ve všech fázích kultury s keramikou pražského typu.

Hlavní výzdobné motivy představují pásy vícenásobných vlnic a vodorovných rýh a jejich vzájemné kombinace, můžeme ovšem pracovat jen s malým počtem ukončených motivů: tři pásy vlnic (obj. 432),

pouze o zdobené zlomky dvou či tří nádob (391, 432, 508, 419), někde jen o zlomek jeden (546). Celkově máme k dispozici pouze šest větších zdobených okrajů nádob, z toho pět z raně středověkých objektů (obj. 391, 419, 432, 508, 528, obr. 20:1; 22:3; 24:5; 25:1; 34:6). V případě zlomku výdutě z obj. 546 (obr. 36:2) a obj. 528 (obr. 34:1, 3, 4) se výzdoba provedená hřebem pojí s materiálem starohradištního rázu. Kromě primárních objektů raně středověkého sídliště pocházejí však soudobé zlomky keramiky i z chronologicky starších zahlobených objektů – např. dva zdobené raně středověké zlomky těla nádoby a další čtyři slovanské střepy z objektu 411 (polozemnice z mladší doby římské – *Droberjar – Prostředník* 2004, tab. 2). Zlomky jsou zdobené pásem rýh a vícenásobnou vlnicí (obr. 21:6, 7). Problematickým případem je dále objekt 445, odkud pochází zdobený okraj pražského typu (obr. 24:5), avšak převažují nálezy z doby halštatské (Ha D), které dobře datují tento objekt. Malý zlomek podhrdlí zdobený svazkem vodorovných rýh (raný středověk) se našel i v objektu 379 datovaném do střední fáze lužické kultury. V těchto jmenovaných objektech jde prokazatelně o intruzi raně středověkého materiálu do starších historických terénů. Kromě toho pochází zdobený zlomek těla i ze zacišťování plochy (obr. 36:3).

Výzdoba se objevuje často vysoko nad výzdobným bodem (obj. 391, 419, 432, 445), někdy přesahuje maximální výduť (s. 991), často je ukončena v místě této výdutě (obj. 419, obr. 22:3). Výzdoba jednozubým předmětem je zastoupena sporadicky, tvoří ji širší vlnice (obj. 508, obr. 30:4), nepravil-

dva pásy vlnic uzavřené pásem vodorovných rýh (obj. 391, 419) či pásem vodorovných rýh a jedním až dvěma pásy vlnic (neukončeno – obj. 508, 546). Tyto motivy jsou nejběžnější jak u nádob zdobeného pražského typu, tak u starohradištní keramiky (cf. Profantová 1998a, Abb. 25:B, C).

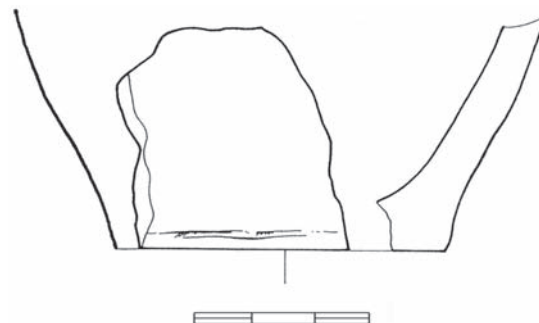
Můžeme sledovat rozdíly v provedení vlnic, a spolu s doklady obtáčení tím často rozlišit, které zlomky vznikly v souvislosti s obtáčením a které nikoliv. Dobrým příkladem je okraj a podhrdlí jedné nádoby z objektu 528 (s. 1272, obr. 34:2, 6), kde nepravidelnosti v tvarování vlnic ukazují, že výzdoba vznikla bez obtáčení. Naopak souvislost s obtáčením vykazují zdobené okraje z obj. 419 a 432 a nejspíše i podhrdlí z obj. 508 (obr. 30:2).

V objektu 431 se objevil malý zlomek se zbytky výzdoby, které by mohly naznačovat, že šlo o jakýsi derivát kazetovitého motivu, nebo v amplitudách se dotýkající špičaté vlnice (obr. 24:2). Zajímavá a méně zřetelná výzdoba byla vyryta na zlomku podhrdlí získaného při začišťování (s. 953), kde jsou zřetelné dva pásy velmi ostrých vlnic mezi dvěma, původně asi třemi pásy vodorovných linií. Jedná se o typicky provedenou výzdobu pro neobtáčené nádoby pražského typu.

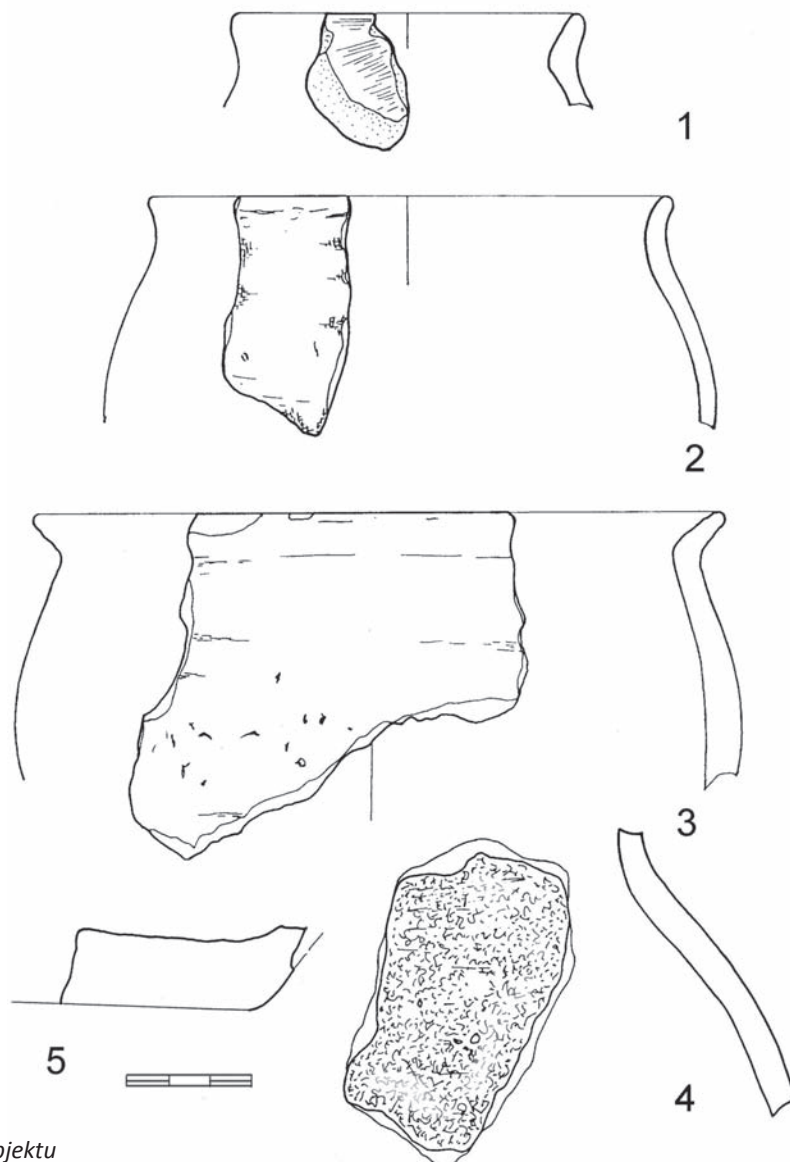
6.1.6. Otisk textilu

Na zlomku ode dna z objektu 419 (SV část), s. 1007, se objevil vmáčknutý otisk textilu oválného tvaru z vnější strany nádoby (obr. 22:4). Vedle něj je další promáčklina, snad otisk prstu. Jde o otisk neurčitelné tkaniny, vlivem vypálení došlo ke smrštění hlíny, takže naměřené hodnoty neodpovídají původní tkanině (posudek H. Březinové z r. 2003).

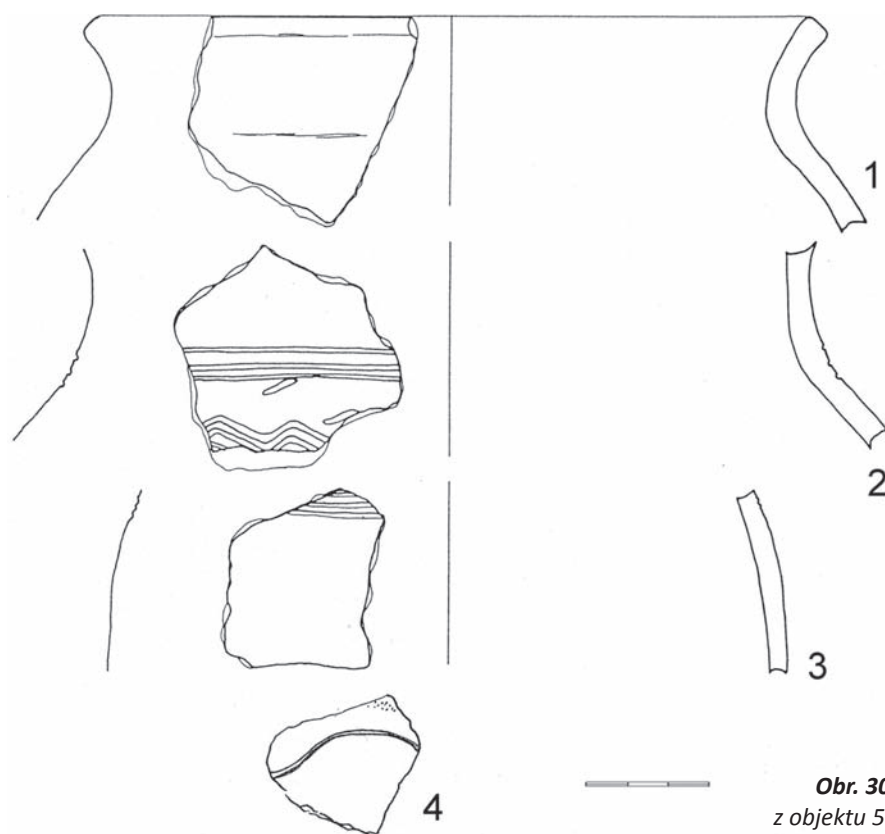
Otisky textilu jsou pro kulturu s keramikou pražského typu jediným archeologicky zjištěným dokladem jeho užívání, nepočítáme-li nálezy přeslenů a závaží, tedy dokladů jeho výroby. Kromě tohoto nálezu se dochoval v Březně u Loun, v chatě V (Pleinerová 2000, 148, Taf. 12:4), Roztokách (objekt 1085, č. 6160–4, Kuna – Profantová 2005 a kol., obr. 289:4), Poděbradech (Sakařová – Kostelníková 1990, 679) a na nádobě z Prahy-Dejvic (Zeman 1976, 145, 200, obr. 45:3).

Obr. 28. Turnov, okr. Semily. Spodek nádoby z objektu 490. Kresba H. Macháčková

Obr. 29. Turnov, okr. Semily. Nálezy z objektu 508 (1–6). Kresba H. Macháčková

Obr. 30. Turnov, okr. Semily. Nálezy z objektu 508 (1–4). Kresba H. Macháčková

6.1.7. Pražnice?

Z objektu 419, segmentu C, pochází zlomek s hlazeným povrchem s otisky trav, dlouhý 6,6 cm a silný 2 cm, slaběji vypálený; nejspíše lze nález interpretovat jako zlomek pražnice. Vzhledem k tomu, že nejde o okraj, nelze zcela vyloučit, že by mohlo jít i o mazanici. Zlomek mazanice z jedné strany hlazené, o délce 5,6–5,7 cm pochází též z obj. 528 (sáček 1272).

Pokud lze soudit podle nálezového inventáře z Roztok, tak se pražnice v nejstarším horizontu nevyškytují. Tomu odpovídá i přiřazení objektu 419 k mladší fázi kultury s keramikou pražského typu.

6.2. Nekeramické nálezy

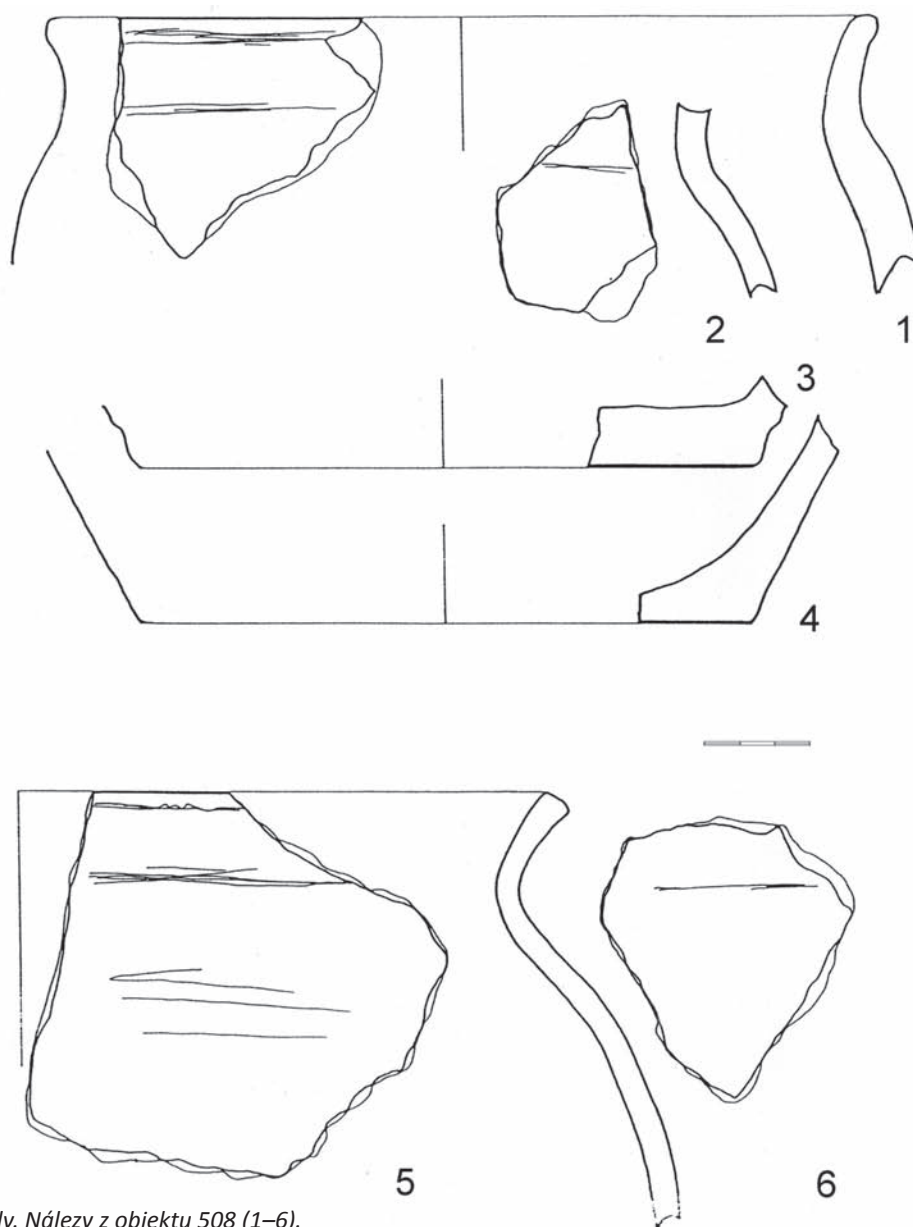
Mimo keramiku se podařilo objevit jen neurčitelné zlomky kovových předmětů v objektu 392. V něm se našel také zlomek skla, zřejmě jako novověká příměs. Jako pravěká příměs se v několika objektech vyskytla broušená nebo štípaná kamenná industrie. Ovšem štípaná industrie se používala v raném středověku často jako křesací kamínky, což dokládají nálezy z hrobů, kde se vyskytly spolu s ocílkami ve váčku z organického materiálu. Proto můžeme předpokládat reutilizaci nalézané pravěké štípané industrie. Překvapivá je absence brousků v raně středověkých objektech.

Číslo objektu	Broušená industrie	Štípaná industrie
	počet	počet
260	3	
392		1
545		1

Tab. 6. Turnov-Maškovy zahrady. Přehled nálezů kamenné industrie ve slovanských objektech

7. RELATIVNĚ CHRONOLOGICKÉ ZAŘAZENÍ OBJEKTŮ A ABSOLUTNÍ DATOVÁNÍ

Všechny popsané objekty z Turnova byly součástí jednoho sídliště s předpokládaným vnitřním vývojem. Jako nejstarší objekty na sídlišti řadíme obj. č. 260, 392, 490 a velmi nejistě obj. 387. Za o něco mladší, nebo jen po delší dobu zaplňované, považujeme obj. č. 391, 419, 432, 447, 528, 546, kdesi mezi nimi leží zánik objektu 508 (*tab. 7; obr. 3*). Pokud lze považovat objekt 458 za slovanský, patří rovněž mladší fázi. Počet objektů starší fáze zhruba odpovídá počtu objektů mladší fáze. Přibližně polovinu objektů v Turnově nelze do konkrétní fáze přiřadit.

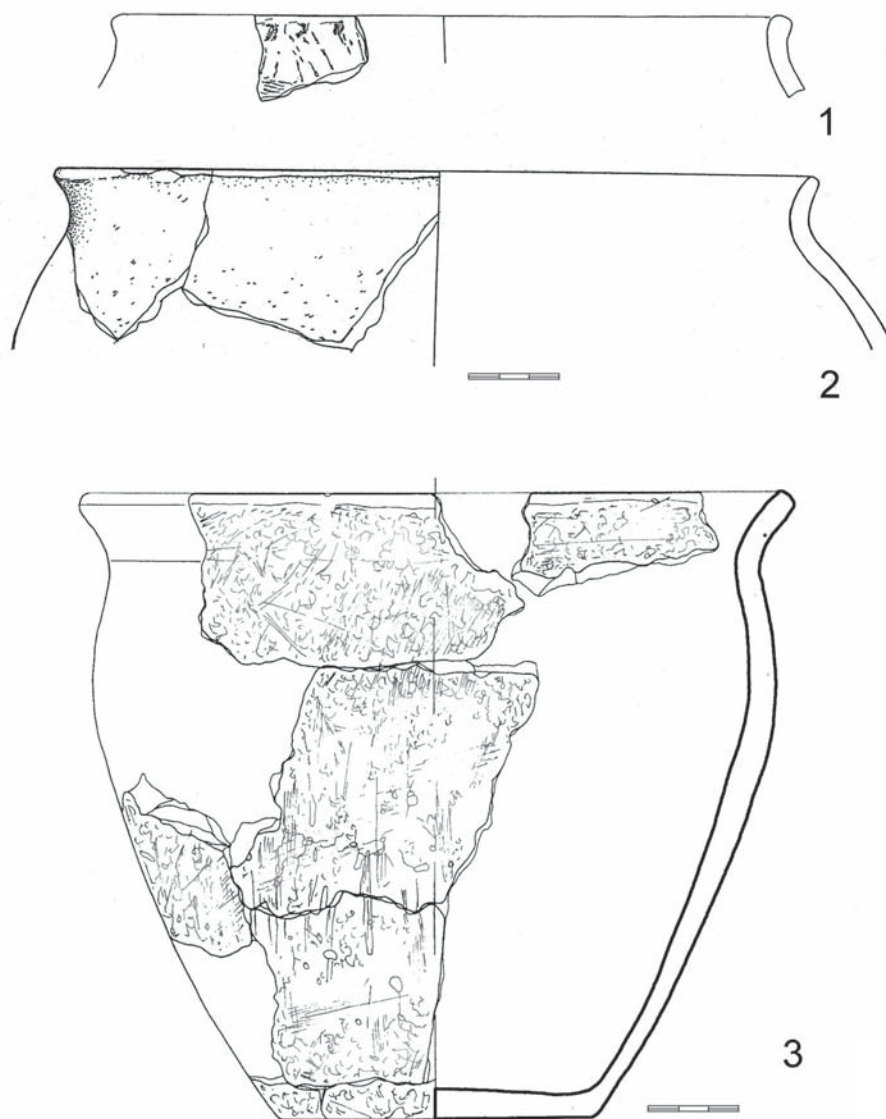

Obr. 31. Turnov, okr. Semily. Nálezy z objektu 508 (1–6).
Kresba H. Macháčková

Objekty jednoznačně spadají do fáze 2 a 3 kultury pražského typu, tedy do tzv. smíšeného horizontu. Některé snad již můžeme označit za starohradištní (obj. 447?). Avšak většinou se jedná právě o ty, v jejichž případech můžeme pracovat jen s 1 či 2 okraji. Nezdobené okraje i zdobená těla pocházejí též ze začišťování plochy (obr. 36:1, 3, 5). Dobu existence sídliště lze datovat zhruba do 7. století, s tím že osídlení vyznívá někdy na počátku 8. století. Z raně středověkého sídliště bylo získáno zatím jedno radiokarbonové datum, a to z uhlíku habru obecného z objektu 419. Po kalibraci jde o interval 536–646 AD (laboratoř Poznaň, 95,4%; Goslar 2013). Pro důkladnější poznání chronologie sídliště by bylo zapotřebí využít větší sekvence absolutních dat. Datum odpovídá jak některým datům z Roztok (Kuna et al. 2013), tak z Prahy-Běchovic (Vencl 1973).

Č. objektu	Fáze
260	RS F1
387	RS F1?
391	RS F2
392	RS F1
419	RS F2
432	RS F2
445 HD	RS?
447	RS F2
458 pr?	RS, F2?
490	RS F1
508	RS F2
528	RS F2
546	RS F2?
557	RS F1

Tab. 7. Turnov-Maškovy zahrady. Rozřazení do fází sídliště na základě chronologického rozboru keramiky. Z 12 zařaditelných objektů by starší fázi měly náležet jen 4 až 5

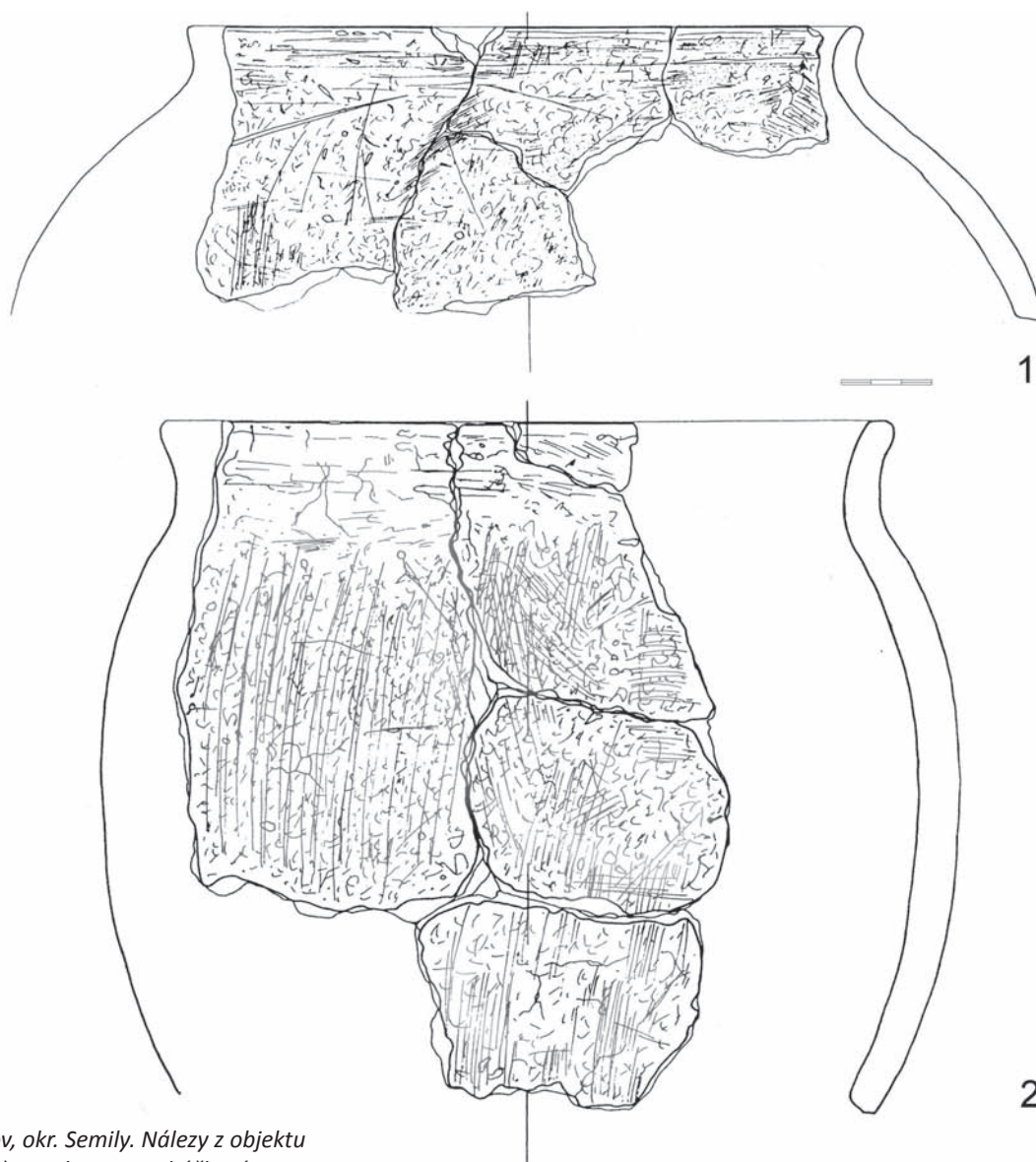
Obr. 32. Turnov, okr. Semily.
Nálezy z objektu 528 (1–3).
Kresba H. Macháčková

8. REKONSTRUKCE A INTERPRETACE ARCHEOLOGICKÝCH POZNATKŮ

Za jeden z hlavních přínosů záchranného výzkumu z roku 2000 pokládáme souvisle odkrytou velkou plochu, díky které se podařilo zachytit podstatnou část raně středověkého sídliště. Nepředstavuje proto obvykle zachycený torzovitý obraz osídlení. K poškození došlo pouze při stavbě železnice v r. 1906 a nejspíše jen v nevelkém rozsahu. Asi 10 m široký pás v místě jeho možného pokračování nebyl zkoumán, tam je pravděpodobně zakonzervováno i několik raně středověkých objektů pro budoucí archeologický výzkum.

Přestože byl odkryt reprezentativní vzorek sídliště, nebyly zachyceny až na dva velmi sporné žádné obytné objekty. Naprostou většinu zahloubených jam lze tedy označit za objekty hospodářské. Bohužel musíme konstatovat, že většinu těchto objektů neumíme blíže funkčně zařadit. Jak už jsme naznačili výše, nemuselo jít v případě obytných objektů nutně o tradiční polozemnice, ale mohlo se jednat o mělké, prakticky povrchové stavby, které je dosti obtížné nejenom správně interpretovat, ale vůbec je při výzkumu zaznamenat. V takovém případě by ovšem šlo o nový, v Čechách dosud dostatečně nedoložený jev (např. prozkoumaný objekt sídlištního charakteru ze Svijan nelze s jistotou přiřadit kultuře pražského typu – cf. *Zeman* 1976, 161; *týž* 1979, *Vokolek* 1997, 654). Této situaci by však odpovídal mělký ráz mnoha větších raně středověkých objektů na lokalitě (např. 390, 260, 401, 418, 546, 557).

Jiný způsob bydlení odhalil i výzkum v nedalekých Přepěřích s většími nadzemními stavbami s kůlovou konstrukcí (*tab. 8; Prostředník* 2012).

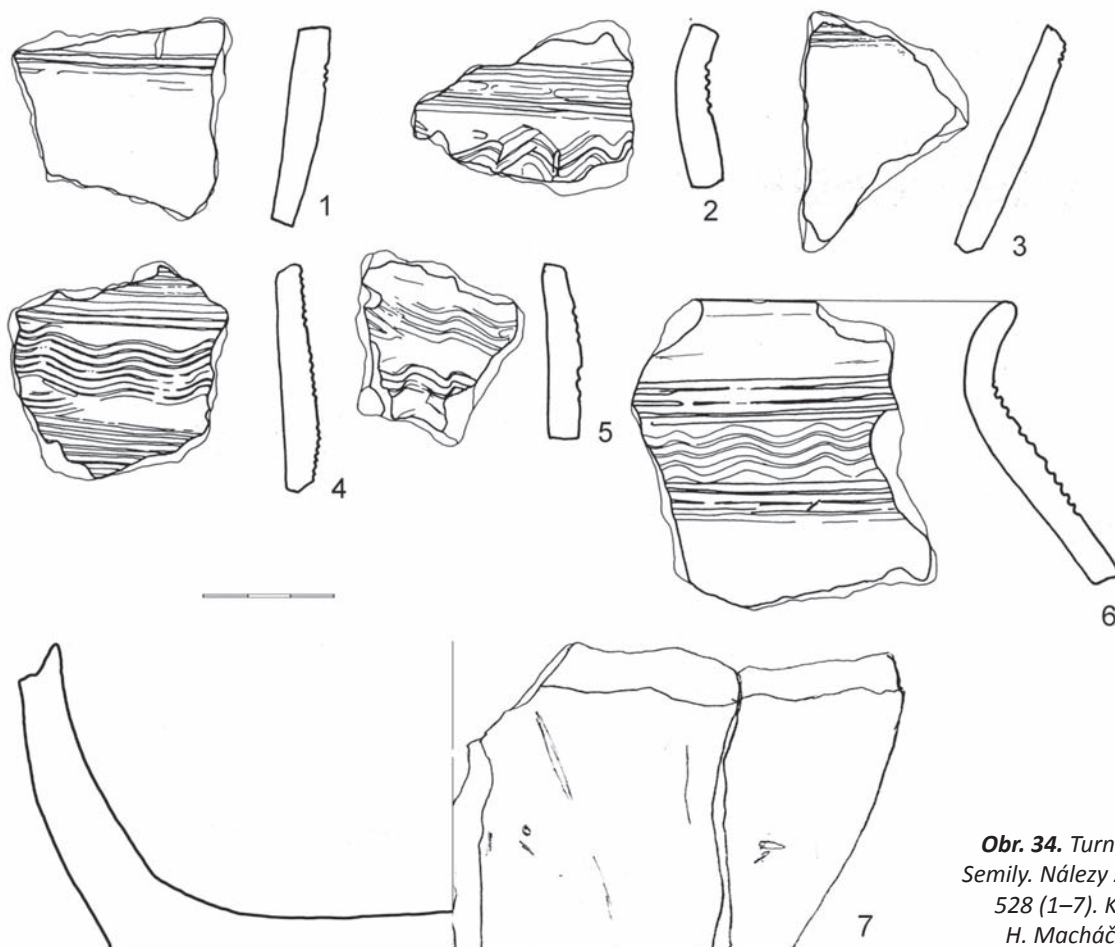

Obr. 33. Turnov, okr. Semily. Nálezy z objektu 528 (1, 2). Kresba H. Macháčková

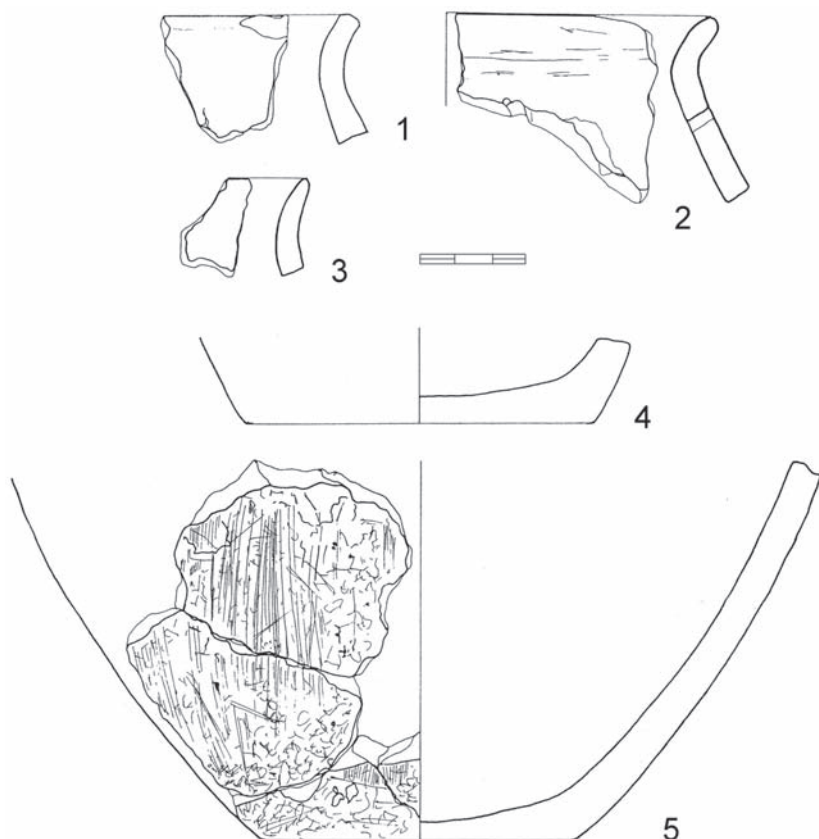
8.1. Problém unikání objektů a radiokarbonová data z raného středověku v oblasti Českého ráje

Přestože se v posledních letech prováděly v okrese Turnov větší výzkumy, přinesly jen ojediněle – s výjimkou zde analyzované lokality – nové poznatky o sídlištích či pohřebních areálech datovatelných do 6.–9./pol. 10. století. Za jednu z příčin, zřejmě dosti pravděpodobnou, považujeme unikání objektů při velkých výzkumech. Lze doložit minimálně dva způsoby úniku informací. Objekty ze staršího úseku raného středověku mají nevýrazný keramický materiál a zpravidla proto zůstávají nedatované (resp. nedatovatelné). Za extrémní příklad může posloužit výzkum v průmyslové zóně Turnov-Vesecko při stavbě přeložky silnice 1/10 a 1/35, kde bylo v r. 2005 prozkoumáno na 2 500 sídlištních objektů (Prostředník 2014). Naprostá většina jich vzhledem k absenci tradičního datovacího materiálu – artefaktů – zůstávala nedatovaných a z vybraných objektů této skupiny byl díky radiokarbonovému datování rozpoznán i jeden objekt (kůlová jáma) z raného středověku (obr. 37:6).

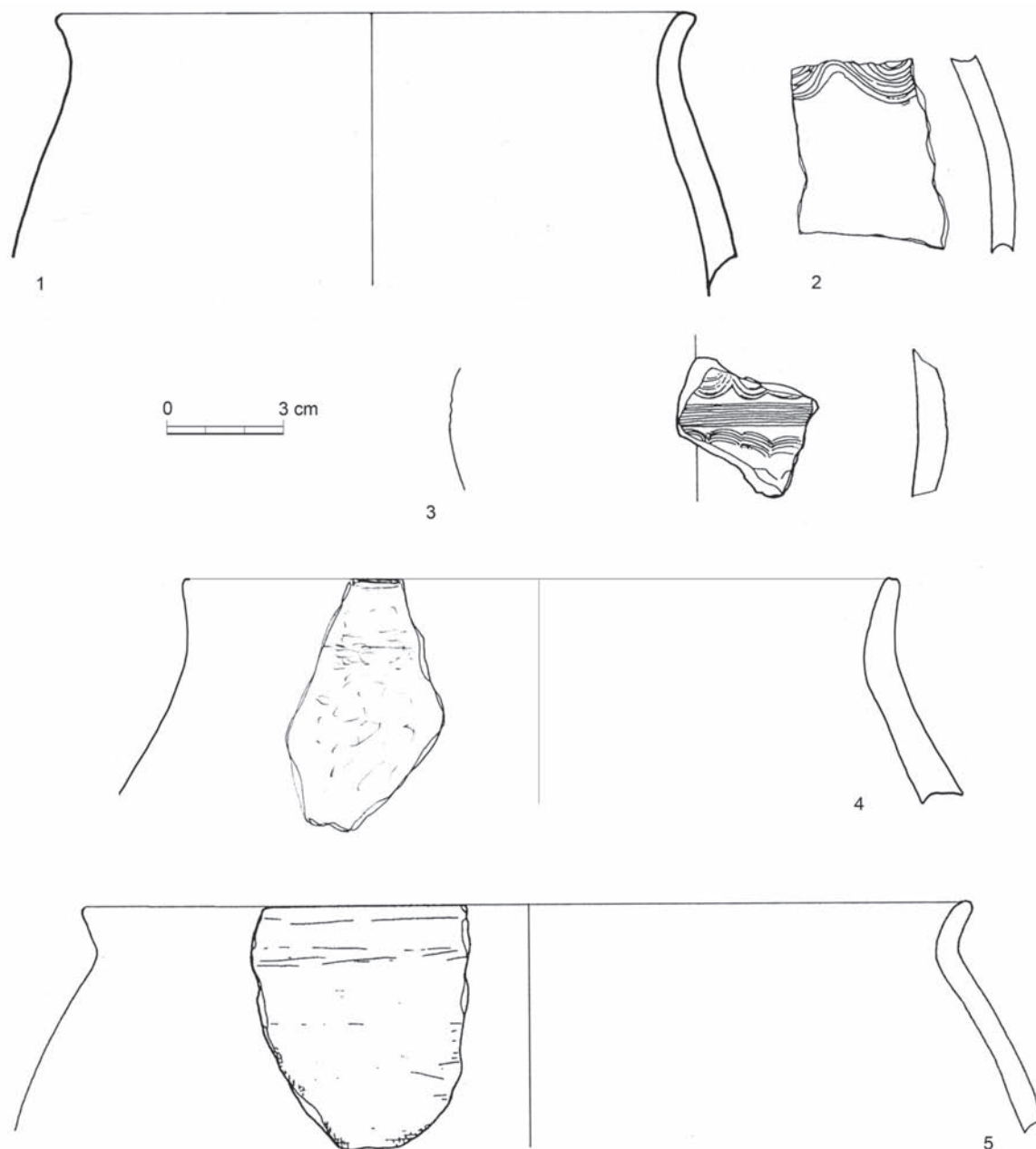
Podobná situace byla registrována i při dalších záchranných výzkumech v Českém ráji a horním Pojizeří, kdy bylo získáno dalších 10 kalibrovaných radiokarbonových dat ze sídelního kontextu z období raného středověku. Z výplní zahloubených objektů opět nebyl získán žádný tradiční datovací materiál, antropogenní aktivita byla chronologicky určena pouze radiokarbonovými daty (Prostředník – Hartman – Šída 2009; Prostředník 2014).

Obr. 34. Turnov, okr. Semily. Nálezy z objektu 528 (1–7). Kresba H. Macháčková

Obr. 35. Turnov, okr. Semily. Nálezy z objektu 528 (1–5). Kresba H. Macháčková

Obr. 36. Turnov, okr. Semily. Nálezy z obj. 546 (2), 557 (4) a začišťování (plocha C, 1, 3, 5). Kresba H. Macháčková (2, 3) a L. Raslová (1, 4, 5)

Takováto potenciální lokalita nejspíše sídelního charakteru byla zjištěna při pokračování záchranných výzkumů v průmyslové zóně Turnov-Vesecko v souvislosti se stavbou Logistického areálu VGP Turnov pro spol. s r. o. Ontex v roce 2006. Zuhelnatělé rostlinné makrozbytky ze zahloubeného objektu poskytly kalibrované radiokarbonové datum 565–655 AD, které prokazatelně řadí jednu z fází sídelní aktivity do samých počátku raného středověku (obr. 37:7).

Lokalita v literatuře tradičně uváděné do souvislosti s časně slovanským horizontem (Turnov-Nudvojovice a Svijany – Vokolek 1997) byly nově zařazeny do pozdní doby římské. Tato skutečnost byla způsobena jistou průběžností keramického tvaru, který se vyskytuje například ve starší době železné a dále v mladší a pozdní době římské. Relikt sídliště i z počátku starší doby hradištní (7. až 1. pol. 8. stol.) byl prozatím prokázán pouze na lokalitě Turnov-Maškovy zahrady. O možné přítomnosti lidí v tomto období může svědčit radiokarbonové datum, které pochází z vývratu z Vesce pod Kozákovem zaměřeného v raném středověku (660–830 AD – Hartman *et al.* 2006, 184–185). Sídelní aktivita ve

Vzorek	BP	chyba	interval		přesnost	poznámka
Přepeře, č. 22	1230	25	690–880	AD	95,4	Obj. 87/2011 – konstrukce C
Přepeře, č. 36	1230	25	690–880	AD	95,4	Obj. 123/2011
Přepeře, č. 52	1270	20	678–776	AD	95,4	Obj. 192/2011 – konstrukce G
Přepeře, č. 53	1250	25	678–865	AD	95,4	Obj. 189/2011 – konstrukce G
Přepeře, č. 62	1220	20	713–884	AD	95,4	Obj. 219/2011– konstrukce H

Tab. 8. Radiokarbonová data z Přepeř u Turnova (Prostředník 2012)

střední době hradištní (9. až pol. 10. stol.) je doložena na katastru obce Přepeře u Turnova, kde bylo do r. 2011 objeveno několik sídlištních jam, které však neposkytují jasnější představu o charakteru sídliště (radiokarbonová data viz tab. 8; Prostředník 2012). Tři radiokarbonová data z průmyslové zóny Turnov-Vesecko z Daliměřic (760–900 AD), dokládají antropogenní aktivity ve střední době hradištní i v následující mladší a pozdní době hradištní (890–1020 AD; 988–1154 AD), přestože se tato skutečnost neprojevila v nalezených artefaktech (Prostředník 2014 s lit.). Mladohradištní osídlení (pol. 10.–12. stol.) známe již z více poloh (např. Mašov-Kalužník, Mašov-Kadeřavec, Karlovice-Čertova ruka, Radostná pod Kozákovem, Přepeře u Turnova,⁵ Rovensko pod Troskami, Troskovice, Turnov-Maškovy zahrady, Všeň, Vyskeř – Prostředník – Šída 2002 s lit.; Prostředník – Šída 2010, 90–92). Jde však jen o ojedinělé nálezy keramiky, dosud nebyla prozkoumána jediná osada z tohoto období. V roce 2008 byla při záchranném výzkumu ve Všeni v poloze Lavička prokázána díky radiokarbonovému datu sídelní komponenta mladší doby hradištní (1025–1164 AD – Prostředník – Hartman – Šída 2009, 88). V nálezech artefaktů však tato komponenta potvrzena nebyla.⁶ Do jisté míry unikátním se jeví využití skalní dutiny Kudrnáčova pec pod Kozákovem v mladší době hradištní (Filip 1947, 214).

Další způsob úniku informací je jejich nerozpoznání v terénu vůbec, jejich výplň je často nevýrazná a velmi obtížně rozlišitelná (viz např. Roztoky u Prahy, jižní část areálu, kde na mnohé objekty upozornila pouze existence kamenné pece – Kuna – Profantová a kol. 2005).

Právě sídliště, kde nenacházíme klasické polozemnice a obilnice, ale vesměs mělčí objekty, jsou vystaveny většímu úniku informací, v případě menšího vzorku i nerozpoznání vůbec. To v regionu, kde se původně s hustším osídlením v raném středověku ani příliš nepočítalo, hraje důležitou roli.

9. ZÁVĚREČNÉ ZHODNOCENÍ

9.1. Sídliště v Turnově

Dosud nejseverněji umístěné sídliště prvních Slovanů vzniklo patrně na přelomu 6. a 7. stol. a plynule se vyvíjelo i do počátku 8. století. Na sídlišti postrádáme klasické zahloubené domy, víceméně neznáme podobu obytných objektů, což může být způsobeno jejich odlišnou podobou (např. nadzemní konstrukce v Přepeřích u Turnova – Prostředník 2012). Chybějí též typické hluboké obilnice, což lze vysvětlit vyšší hladinou vodonosného horizontu a méně vhodným podložím šterkopískové terasy. Objevují se zde naopak velmi dlouhé mírně zahloubené objekty (obj. 419), které neznáme z jiných raně středověkých sídlišť v Čechách a jejich funkci nejsme schopni určit. Na zkoumané ploše registrujeme nejméně tři shluky větších i malých objektů (obr. 17). Většina objektů je vždy seskupena kolem téměř prázdného oválného prostoru, kam mohly být situovány 1 až 2 nadzemní domy. Není bez zajímavosti, že v každém shluku je minimálně jeden objekt zařaditelný již do 1. fáze raně středověkého sídliště; je tedy pozorovatelný kontinuální vývoj v daných shlucích (usedlostech?). Svoji velikostí sídliště odpovídá jiným „průměrným sídlištím“ v Čechách, např. v Březně u Loun tvoří I. etapu (KKPT) 26 objektů a II. etapu (konec

5 Sídliště v Přepeřích je důležité také prokázáním nadzemních větších staveb právě v 7.–9. století.

6 Tato specifická nálezová situace nás provází již od počátku pozdní doby kamenné průběžně až do konce raného středověku. Poprvé byla objevena při záchranných výzkumech v průmyslové zóně Turnov-Vesecko v letech 2005 a 2006 (Prostředník 2014), dále jsme ji registrovali ve Všeni u Turnova i v Turnově-Nudvojovicích při záchranných akcích v roce 2008 (Prostředník – Šída – Hartman 2009). Specifická nálezová situace se tak neváže pouze na jeden typ podloží, setkali jsme se s ní jak na spraších a sprašových hlínách, tak na terciérních jílech. Je tedy zřejmé, že jde o nový a tím pádem nedostatečně poznáný druh projevu sídelní aktivity a bude nutné mu věnovat při terénních výzkumech zvýšenou pozornost. Tuto nálezovou situaci nelze rozpoznat při běžné povrchové prospekci, pomůže nám však letecké snímkování. Pro postihnutí této situace a získání maxima informací o ní bude třeba vypracovat novou metodiku terénního výzkumu. Poslední zhodnocení této specifické nálezové situace a její interpretace viz Prostředník 2014.

7. až 1. pol. 8. stol.) 33–34 objektů (Pleimerová 2000). Sídliště je dosud pátým největším v rámci kultury s keramikou pražského typu v Čechách (Profantová – Bureš 2013, Abb. 2), po Roztokách u Prahy (333 domů, z toho 135 zveřejněných – Kuna – Profantová a kol. 2005; Profantová 2005), Březně u Loun nebo plně nepublikovaném sídlišti v Praze-Liboci (Bureš – Profantová 2005; Profantová – Bureš 2010).

Zatím neumíme rozpoznat, do jaké míry je typ sídliště poznaný v Turnově ojedinělý, či zda se zejména v severní části Čech, případně i Moravy, vyskytuje běžně. Každopádně je zřejmé, že má jistou souvislost se sídlišti připisovanými i jiným raně středověkým kulturám než jen kultuře pražského typu, především kultuře s keramikou typu Sukow–Dziedzice (typy objektů), rozpoznané na území severně od Čech.⁷ Obdobný charakter mělo i méně prozkoumané sídliště ve Vřesníku, okr. Jičín (konec 7.–8. stol., Buchvaldek – Zeman 1967) a nejspíše i ve středočeských Tišicích (8. stol.), kde též chyběly polozemnice a jámy byly zahloubeny do písčitého podloží (cf. předběžně publikovaný plán Kuna et al. 2007, 96, obr. 40 G).

Význam objeveného sídliště zvyšuje bohužel jen rámcově lokalizovaný nálezu depotu 17 mincí (Turnov-Maškovy zahrady),⁸ který byl uložen do země po r. 559–564/65, nelze vyloučit ani uložení až po r. 569 (otřelé mince 6. stol.; Militký 2009, Tab. 1, fig. 2:8). Depot totiž obsahoval mimo mince římské také 3–4 byzantské,⁹ z nichž pro datování doby uložení depotu je klíčová mince Justiniána I. (527–565), Constantinopolis, decanummium, ražená ve 33.–38. roce Justiniánovy vlády, dále se jednalo dokonce o barbarskou napodobeninu/y (?) 6. stol. (Militký 2005, tab. 51). Ze zkoumané polohy nebylo dosud doloženo osídlení z doby stěhování národů.¹⁰ Považujeme tedy za pravděpodobné uvažovat o spojitosti s odkrytým sídlištěm. Tuto souvislost mohlo představovat jak získání mincí od zbytků germánského obyvatelstva Slované (kořist), tak naopak snaha Germánů ukrýt poklad před možným vojenským střetem s nově přichozími Slované. Možností výkladu je jistě více. Jistým problémem je opět přesnější časová vazba – nevíme jak dlouho po r. 564 byl poklad skutečně ukryt (pokud by šlo skutečně o napodobeninu byzantské mince, byl by pravděpodobněji delší odstup), ani kdy přesně se před r. 600 Slované v tomto prostoru objevili a zda hned začali budovat sídliště, jehož část odkryl archeologický výzkum. Archeologie se musí spokojit s intervalem celé 2. poloviny 6. století, avšak i tak je to případ spíše spolehlivější prostorové a chronologické vazby. Prostorovou vazbu nálezu mincí a nejstaršího slovanského osídlení můžeme připustit např. ještě v Kluku u Poděbrad (avšak konkrétní místo je dnes zatopeno, cf. Militký 2005; Zeman 1976), o něco méně bezprostředně v Přepěřích, kde na obr. 37 lze oba nálezy prostorově porovnat. Ovšem zlatá mince představuje o něco starší ražbu (z let 542–565, opět konstantinopolská ražba, Militký 2009, 371) než sledovaný mincovní depot z Turnova. Výrazně spolehlivější prostorová vazba slovanského osídlení a byzantské mince byla nedávno doložena v Malopolsku – na Grodzisku Dolném v poloze 22. V těsné blízkosti zahloubeného domu 96 (dům č. V) při rohu sondy tam byla objevena byzantská bronzová mince císaře Heraklia, ražená v l. 613/614 v Nikomedii.¹¹ Byla nalezena s pomocí detektoru kovů v ornici v r. 2000 (Czopek – Morawiecki – Podgorska-Czopek 2001, 393–4, ryc. 2, 3). Dům obsahuje početnou keramikou pražského typu, ze které pouze 1 % zlomků bylo obtáčeno, archeologické datování existence domu se klade na přelom 6. a 7. století, případně do počátku 7. století. To zcela koresponduje s dobou, kdy se mince na lokalitu mohla nejdříve dostat.

Depot mincí nalezený v bezprostřední blízkosti raně středověkého sídliště v Turnově-Maškových zahradách nás upozorňuje na zřejmý význam polohy; mohlo jít kupříkladu o komunikační uzel spojený s brodem přes Jizeru. Nálezy mincí jsou častěji s existencí brodů spojovány, např. mince z Týna nad Vltavou či depot byzantských mincí z Poděbrad (Militký 2005, tab. 51).

V posledních třech letech se podařilo objevit dvě další ztrátové byzantské mince, tentokrát bezpečně ze 7. století (vláda císaře Heraclia) z nedalekého Trutnovska (informace J. Videmana).

7 „Polské“, správněji severní vlivy jsou doloženy i v období neolitu (Ohrazenice, Karlovice-abri pod Pradědem – Macháčková – Prostředník 2001; Prostředník – Vokolek 1999).

8 Uložený v M Turnov, inv. č. 1673–1689.

9 Nejstarší byzantskou mincí je ražba z doby vlády Anastasia I. (491–518), mincovna Constantinopolis, půlfolis 498–518.

10 Nejbližšími nálezy z doby stěhování národů jsou lokality Turnov-Nudvojovice (nádoba – Vokolek 1997) a předměty luxusního charakteru (např. postříbřené udidlo, skleněný pohár) ze skalního bradla na Čertově ruce (kat. úz. Karlovice, cca 5 km vzdušnou čarou) datované do 5. století (Prostředník – Šída 2010, 81, 87, 88). Ve vzdálenosti cca 5 km jihozápadním směrem byl objeven také hrob z 5.–6. století (Brestovanský – Stará 1998) a sídlištní objekt z 5. stol. ve Svijanech (Droberjar 2002, 319; Košnar – Waldhauser 1973).

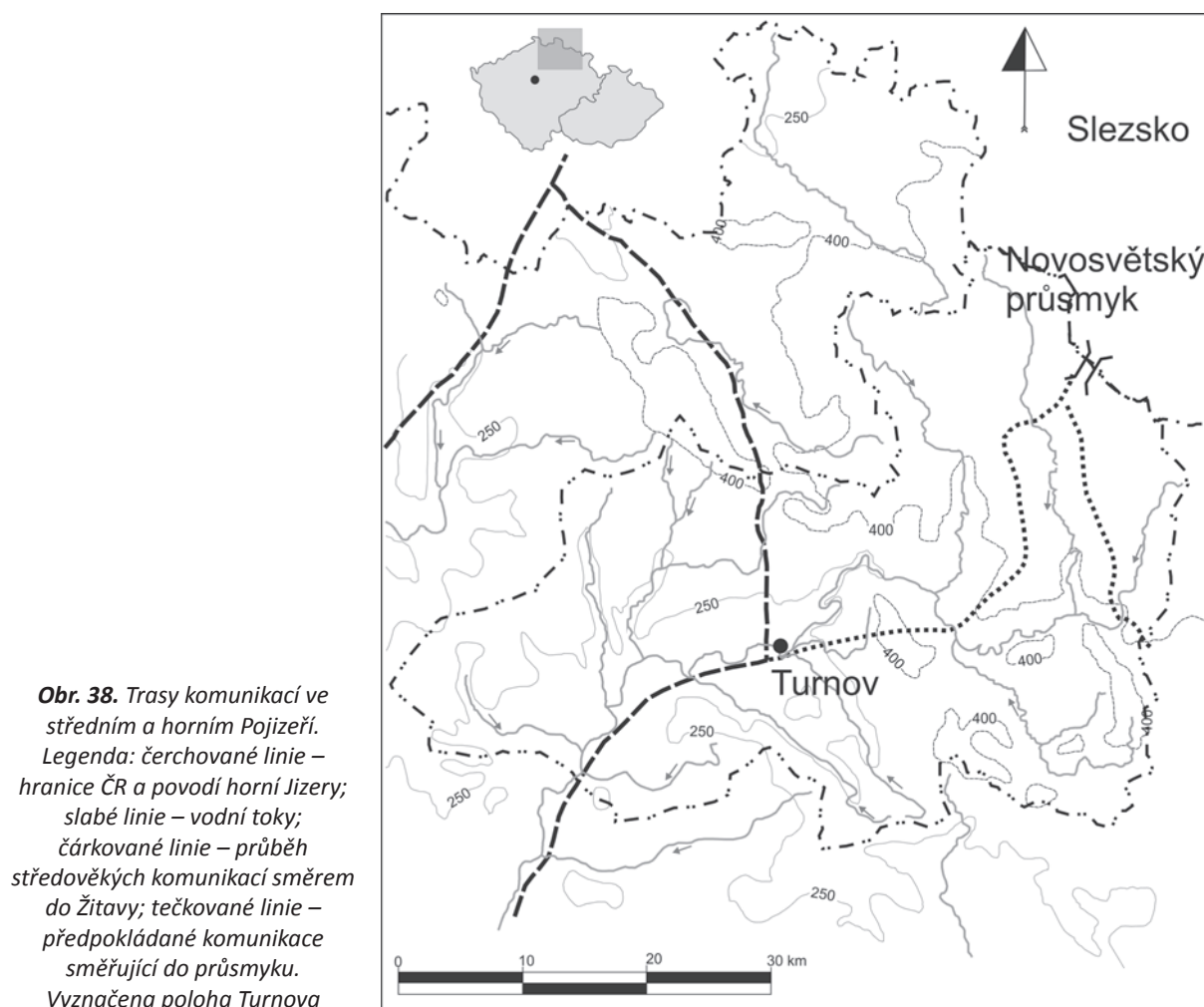
11 Zajímavostí je, že šlo o přeraženou římskou minci císaře Tiberia II.

Obr. 37. Osídlení konce 6.–9. stol. v okolí Turnova: 1 Turnov-Maškovy zahrady (ZAV 2000); 2 Turnov-Nudvojovice, parc. 3779/4 (ZAV 2012); 3 Přepeře, zahrada pana Nováka a Bičika (sběry před r. 1947); 4 Přepeře u Turnova, parc. č. 137/10, 194/2 (ZAV 2011), 5 Přepeře u Turnova, přibližná lokalizace byzantské mince císaře Justiniána I.; 6 Turnov, stavba přeložky silnice 1/10 a 1/35 (ZAV 2005); 7 Daliměřice u Turnova, výrobní areál Amix Nutrition (ZAV 2012)

Nejbližší lokalitou kultury pražského typu v Pojizeří je výšinné sídliště v poloze Hrada (k. ú. Dneboh) ležící dále po proudu řeky. V areálu pravěkého hradiště však byl odkryt pouze jeden sídlištní objekt (Pleslová-Štiková 1981, obr. 28 a tab. 22). Druhou lokalitou v okolí je také výšinné sídliště či dokonce hradiště Poráň ve Vesci u Sobotky (Zeman 1976, 161; Ulrychová 2006), v tomto případě jde především o nálezy z povrchových sběrů (snad z 1 objektu?). Dolní Pojizeří je dosud víceméně bez nálezů kultury pražského typu. Jihovýchodním směrem je doloženo osídlení v areálu Prachovských skal (kat. úz. Horní Lochov, Záměstí – Kuna – Profantová a kol. 2005, 82, obr. 11). Ve starohradištním období neopevňovaných sídlišť nevýrazně přibývá i v této oblasti, ovšem většinou jde o poznatky ze sběrů, nikoliv z regulérních výzkumů. Připomeňme např. Vesec pod Kozákovem (okr. Semily, na základě data ^{14}C 660–830 n. l. – Hartman et al. 2006) nebo nezkoumaný mohylník v Dobšíně v zázemí již zmíněné lokality Poráň ve Vesci u Sobotky (Lutovský – Waldhauser 1991). Znamená to tedy, že Turnov-Maškovy zahrady jsou jediným větším zkoumaným sídlištěm v horním a středním Pojizeří. Nových, jen obtížně doložitelných stop osídlení však přibylo na několika lokalitách bez kvalitního datovatelného inventáře, jen díky moderním metodám, především datování ^{14}C (Všeň u Turnova – ovšem mladší, Daliměřice u Turnova ap.; obr. 37:7, cf. Prostředník – Hartman – Šída 2009, 88). Jedině ze střední doby hradištní pocházejí náhodné nálezy keramiky z Přepeř u Turnova. Jde o celou nádobu ze slídnatého těsta zdobenou hřebenovým vpichem (obr. 39; Bubeník 1997, 58 – vzdálené cca 4 km), omylem byly z tohoto katastru uváděny dříve i nálezy keramiky pražského typu.¹² Novější větší výzkum na katastru Přepeře uskutečněný v r. 2007 přinesl jen poznatky o mladším pravěku, žádná zjištění o raném středověku (Prostředník – Hartman – Šída 2009, 84). Až další výzkum z r. 2011 a následně získaná radiokarbonová data (tab. 8, konec 7. až 9. století) přinesly nový pohled i na raně středověké osídlení (obr. 37:4; Prostředník 2012, obr. 2 – lokalizace poloh). Bylo zde odkryto 235 objektů, 209 z nich náleží objektům typu A (kůlová jamka), 14 objektů lze interpretovat jako sloupové jámy (objekt typu B) a 12 nemovitých objektů lze pokládat za sídlištní (druhotně odpadní) jámy. Na zkoumané ploše bylo možné rekonstruovat 8 hypotetických půdorysů nadzemních konstrukcí (konstrukce A–H). Šírky se pohybují od 4,2 m do 8,2 m, délky od 4,2 m po 11,3 m. Kůlové konstrukce C, H, G jsou podle absolutních dat raně středověké (Prostředník 2012, obr. 11). Představují tak další nový typ raně středověké zástavby.

¹² Obdobně tomu bylo i v případě Svijan, kde šlo o záměnu s nálezy doby stěhování národů. V mladohradištních objektech se však ojediněle vyskytly starohradištní zlomky keramiky.

Obr. 38. Trasy komunikací ve středním a horním Pojizeří.
 Legenda: čerchované linie – hranice ČR a povodí horní Jizery;
 slabé linie – vodní toky;
 čárkované linie – průběh středověkých komunikací směrem do Žitavy; tečkované linie – předpokládané komunikace směřující do průsmyku.
 Vyznačena poloha Turnova

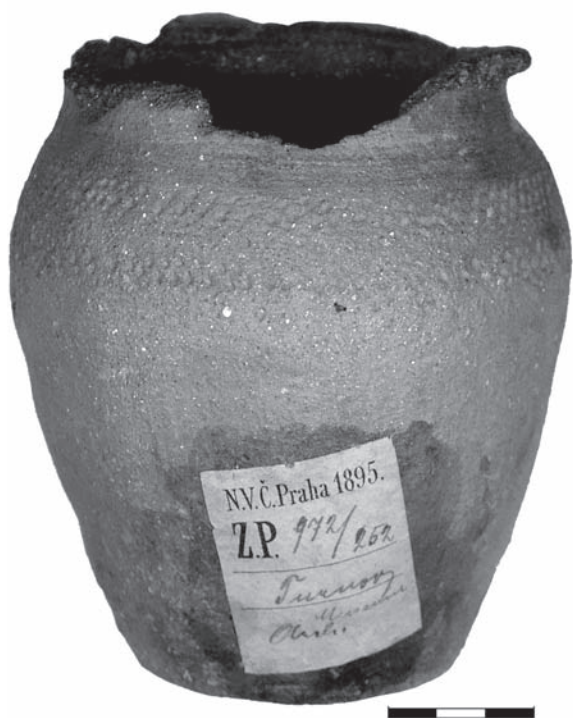
Nečekaný byl objev sídliště ze střední a mladší doby hradištní, které leželo již mimo tradiční sídelní polohu na terase Jizery. Bylo situováno vysoko nad levý břeh Jizery oproti sídlišti v Turnově-Maškových zahradách, které zaujalo pravobřežní jizerskou nivu (obr. 37). Rozhodující význam pro datování, interpretaci a rekonstrukci přírodního prostředí v okolí lokality proto mělo radiokarbonové datování v kombinaci se širokým spektrem paleobotanických analýz. Při použití této metody i pro obtížně datovatelné objekty na lokalitě Turnov-Maškovy zahrady by raně středověkých objektů zřejmě přibývalo více.

Nyní můžeme pracovat cca se 6 až 7 lokalitami z konce 6.–9. století v celé užší oblasti, z nichž Turnov-Maškovy zahrady a Přepře-rozvodna jsou nejvýznamnější a částečně časově následné (obr. 37:1, 2, 3–5).

9.2. Komunikace v oblasti Českého ráje a horního Pojizeří

Raně středověké sídliště v Turnově-Maškových zahradách leží v trase strategické komunikace – pojizerské stezky. V širším zázemí lokality zřejmě pojizerskou stezku křižovala komunikace vedoucí z Jičínka a Hradce. Na lokalitě Turnov-Maškovy zahrady, která se nacházela v nivě řeky Jizery, z pohledu sídelní topografie v území pro osídlení nepříliš vhodném, registrujeme téměř kontinuální osídlení od staršího neolitu až po raný středověk. Proto umístění jednotlivých sídlišť do záplavového území muselo mít zřejmý význam. S největší pravděpodobností se zde totiž nacházel brod přes Jizeru. S ohledem na hydrologické poměry mohlo docházet v tomto širokém časovém intervalu k lokálním posunům brodu v řádu až několika stovek metrů. Kupříkladu ve 12. století lze lokalizovat brod přes Jizeru až do blízkosti kostela sv. Jana Křtitele v Turnově-Nudvojovicích (Prostředník 2003).

Přes severní pohraniční hory a jejich podhůří procházela celá řada důležitých stezek (Roubík 1938; Květ 1997). Nejvýchodnější částí sledované oblasti, na styku Krkonoš a Orlických hor, procházela tzv. „polská stezka“ (též kladská, náchodská – Náchod–Jaroměř–Hradec Králové–Libice–Sadská–Praha). Nejzápadnější přechod je doložen tzv. „žitavskou stezkou“ (též záhošťská, vartemburská, nisko-jizerská).

Obr. 39. Přepeře u Turnova (okr. Semily). Keramická nádoba (9. stol.), která byla vystavená na Národopisné výstavě československé v roce 1895 (MČR Turnov, inv. č A 1214)

chami. Naše oblast však byla spojena obchodními stezkami též s Lužicí (tzv. žitavská stezka) a Jeleniou Górou přes Novosvětský průsmyk (886 m n. m.), což dokládají i neolitické nálezy podél řeky Bóbru na polské straně Krkonoš (Kotomanski 1995).

Orientace oblasti Českého ráje a horního Pojizeří na lužickou a slezskou oblast lze prezentovat například na keramickém inventáři ze sedimentární výplně skalního převisu Abri pod Pradědem (k. ú. Karlovice), kde byl v roce 1995 zkoumán sídelní horizont z mladšího neolitu. Keramický inventář měl průkazné analogie k náplni slezské skupiny kultury s vypíchanou keramikou (Prostředník – Vokolek 1998, 126; Janák 1991; Týž 1994). Obdobné kontakty lze registrovat i v závěru eneolitu v prostředí kultury se šňůrovou keramikou. V oblasti Pojizeří se totiž vyskytují nálezy lužické skupiny kultury se šňůrovou keramikou (Prostředník – Šída 2004). Orientace na oblast Saska a Lužice jsou prokazatelné i v Ha B, a to jak v sídlištním, tak pohřebním kontextu (Filip 1947, 37–40; Prostředník – Bláhová-Sklenářová 2008, 356).

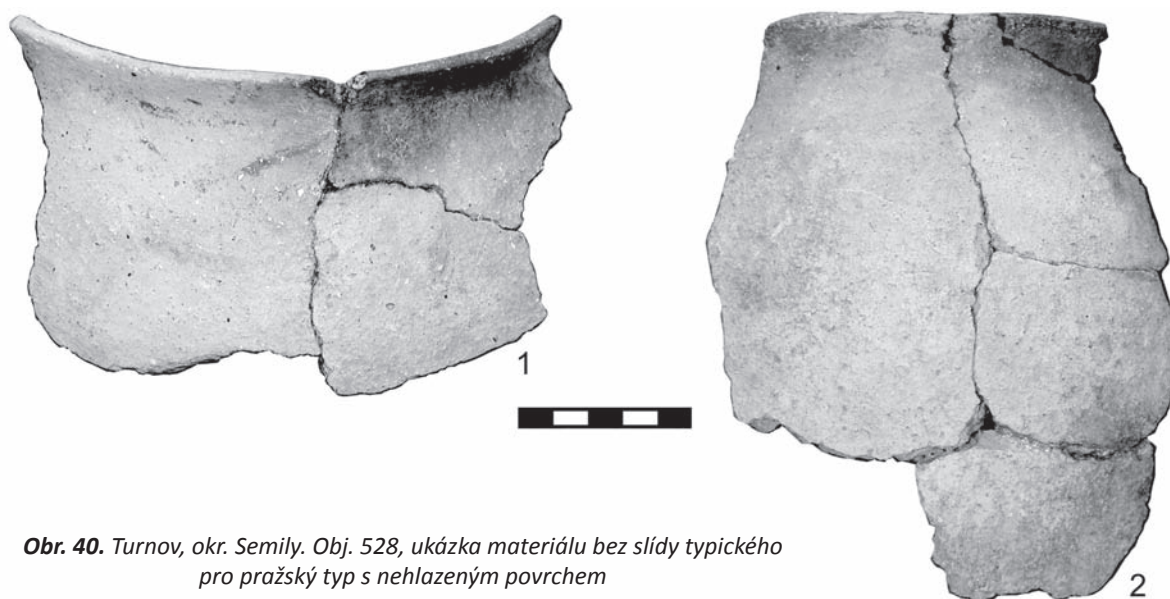
Zřejmě s ochranou stezky procházející již horskou oblastí Západních Krkonoš souvisí soubor keramických zlomků 11.–12. století., který pochází z Jablonce nad Jizerou z polohy Razsochy, ze strategického místa dalekého výhledu vyvýšeného nad levým břehem Jizery (Brestovanský – Prostředník 2001; Prostředník – Šída 2002, 298). Tento nálezh pravděpodobně můžeme spojit s reakcí na konkrétní historickou událost známou z písemných pramenů: na vpád Boleslava Křivoústého do Čech přes východní Krkonoše roku 1110 (Gallus Anonymus III, 21–23; Novotný 1912, 551). O přechodu Anonymus říká, že se „stal po neobvyklé cestě dříve neužívané“ a cení jej výše než Hannibalův přechod Alp! Archeologický doklad přítomnosti lidí v hraniční oblasti v takovéto strategické poloze lze spojit právě s reakcí na Boleslavův vpád a možným obsazením „zemských bran“.

Retrospektivní přístup promítnutím raně středověkých stezek do pravěké situace není metodou novou. Naposledy ji využil M. Zápotocký pro období staršího eneolitu (Zápotocký 2001). Zde zkoumá korelaci raně středověkých stezek a položení eneolitických výšinných sídlišť a dochází k překvapivému souhlasu mezi jejich polohou a průběhem dálkových komunikací. Souvislost sídliště v Turnově s dálkovou komunikací a případným brodem dává umístění sídliště jasnější smysl.

Žitavská stezka však v literatuře spíše představuje název pro komunikaci od Roudnice nad Labem přes Hořtku, Hrádek, Zahradky, Zákupy, Jablonné v Podještědí do Žitavy. Oblastí dále procházela tzv. „ploučnická stezka“, která tvořila na severu Čech propojení žitavské stezky (viz výše) se stezkou nisko–jizerskou (Květ 1997, 24).

V novější literatuře (Květ 1997, 23) tvoří označení stezka nisko–jizerská (resp. varianta tras směřujících na sever) název pro komunikaci, která procházela od Prahy ke Staré Boleslavi (stezka boleslavská souběžná se stezkou polskou), dále podél Jizery přes Mladou Boleslav k Turnovu, kde se stáčela přes Hodkovice nad Mohelkou k Liberci a přes Hrádek nad Nisou k Žitavě (Zeman – Vaníček 1939, 40). V. Vaníček předpokládal pokračování směrem severovýchodním od Turnova přes Vesec pod Kozákovem do Semil, a dále buď přes Bozkov, Zlatou Olešnici nebo přes náhorní plošinu Vysokého nad Jizerou až k Příchovicím na Novosvětský průsmyk (Zeman – Vaníček 1939, 40). Pro spojení od stezky orlicko–romžské a ploučnické (od Hradce Králové směrem na Jičín), tj. z oblasti Novopacka, pokračovala komunikace ve směru Jilemnice–Křížlice–Rezek–Rokytnice nad Jizerou a přes Studenovské sedlo na Novosvětský průsmyk.

V oblasti středního i horního Pojizeří tvořila osu osídlení pro pravěká i středověká období řeka Jizera. Ta rovněž představovala důležitou komunikaci, jež zprostředkovávala kontakt Pojizeří se středními Če-

Obr. 40. Turnov, okr. Semily. Obj. 528, ukázka materiálu bez slídy typického pro pražský typ s nehlazeným povrchem

PRAMENY A LITERATURA

- Brestovanský, P. – Prostředník, J. 2002: Archeologická sbírka Vlastivědného muzea pro Vysoké nad Jizerou a okolí. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 48. Praha.
- Brestovanský, P. – Stará, M. 1998: Nástin osídlení Libereckého kraje, *Archeologie Libereckého kraje* 1, 13–32.
- Bubeník, J. 1979: Nový nález časně slovanské keramiky z Podkrušnohoří a otázka tzv. zdobeného pražského typu, *Archeologické rozhledy* 31, 151–162.
- Bubeník, J. 1997: Archeologické prameny k dějinám osídlení Čech v 7. až polovině 9. století (Katalog nalezišť). Praha.
- Buchvaldek, M. – Zeman, J. 1967: Sídlištní nálezy ze starší doby hradištní ve Vřesníku, *Památky archeologické* 58, 545–562.
- Bureš, M. – Profantová, N. 2005: Raně středověké sídliště v Praze-Liboci. In: M. Metlička (ed.), *Archeologie doby hradištní v Čechách*. Plzeň, 44–71.
- Czopek, S. – Morawiecki, L. – Podgorska-Czopek, J. 2001: Znaleziysko monety bizantyjskiej ze stanowiska Nr. 22 w Grodzisku Dolnym, pow. Leżajsk, *Sprawozdania archeologiczne* 53, 391–402.
- Dostál, B. 1975: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno.
- Droberjar, E. 2002: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha.
- Droberjar, E. – Prostředník, J. 2004: Turnov-Maškovy zahrady – germánský dvorec ze 3. století, *Památky archeologické* 95, 31–106.
- Dulnicz, M. 2001: *Kształtowanie Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej*. Warszawa.
- Filip, J. 1947: *Dějinné počátky Českého ráje*. Praha.
- Fusek, G. 1994: Slovensko vo včasnოსlovanskom období. Nitra.
- Fusek, G. – Zábajník, J. 2013: Obydlie na sídlisku z obdobia avarského kaganátu v Nových Zámkov, *Študijné zvesti AÚ SAV* 53, 5–21.
- Gallus Anonymus: *Kronika a činy polských knížat a vládců*. Praha 2010 (český překlad).
- Goslar, T. 2013: Report on C-14 dating in the Poznań Radiocarbon Laboratory. Nm. 7357/13 – Radiocarbon Laboratory Institute of Physics – Silesian University of Technology. Poznań.
- Hartman, P. – Prostředník, J. – Šída, P. – Pokorný, P. 2006: Záchraný výzkum objektu s mezolitickou štípanou industrií ve Vesci pod Kozákovem, okr. Semily, *Archeologie ve středních Čechách* 10, 179–189.
- Janák, V. 1991: Severovýchodní vlivy v časném a starém neolitu, *Časopis Slezského muzea B* 40, 97–109.
- Janák, V. 1994: Sídliště lidu s moravskou malovanou keramikou a počátky mladšího lengyelského stupně na Moravě a ve Slezsku, *Pravěk NŘ* 2, 105–135.
- Kobyliński, Z. 2005: Zagadnienie struktur osadniczych na ziemiach Polskich w końcu starożytności i na początku średniowiecza. In: P. Kaczanowski – M. Parczewski (edd.), *Archeologia o początkach Słowian*. Kraków, 293–305.

- Kotomanski, R. 1995: Osadnictwo w świetle źródeł archeologicznych na terenie „Euroregionu Nysa“ w granicach wojewódstwa jeleniegórskiego. In: Die Besiedlung der Neiße region. Urgeschichte–Mittelalter–Neuzeit. 1. Symposium der Geschichtskommission der Euroregion Neiße am 13. und 14. Oktober 1993 in Zittau. Zittau, 34–42.
- Košnar, L. – Waldhauser, J. 1973: Nálezky keramiky pražského typu a keramiky 4.–5. století v objektu ze Svijan, Archeologické rozhledy 25, 185–195.
- Krüger, B. 1967: Dessau–Mossigkau. Ein frühslawischer Siedlungsplatz im mittleren Elbegebiet. Berlin.
- Kuna, M. – Černý, V. – Dreslerová, D. – Vařeka, P. 2007: Metody archeologického výzkumu. In: M. Kuna (ed.), Archeologie pravěkých Čech 1. Pravěký svět a jeho poznání. Praha, 89–127.
- Kuna, M. – Hajnalová, M. – Kovačiková, L. – Lisá, L. – Novák, J. – Bureš, M. – Čílek, V. – Hošek, J. – Kočár, P. – Majer, A. – Makowiecki, D. – Scott Cumings, L. – Sůvová, Z. – Světlík, I. – Vandenberghe, D. – Van Nieuland, J. – Yost, Ch. L. – Zabilska-Kunek, M. 2013: Raně středověký areál v Roztokách z pohledu ekofaktů, Památky archeologické 104, 59–147.
- Kuna, M. – Profantová, N. a kol. 2005: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha.
- Květ, R. 1997: Staré stezky v České republice. Brno.
- Lutovský, M. – Waldhauser, J. 1991: Mohylové pohřebiště v mikroareálu hradiště Poráň ve středním Pojizeří, Archeologické rozhledy 43, 133–137.
- Mařík, J. 2009: Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku. Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 7. Praha.
- Militký, J. 2005: Nálezky mincí 6. a 7. stol. v Čechách a na Moravě. In: M. Kuna – N. Profantová a kol., Počátky raného středověku v Čechách. Praha, 275–286, 356–357.
- Militký, J. 2009: Finds of the Early byzantine Coins of the 6th a 7th century in the territory of the Czech Republic. In: M. Wołoszyn (ed.), Byzantine coins in Central Europe between 5th and 10th Century. Kraków, 356–393.
- Neuhäselová, Z. 2001: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.
- Novák, J. 2009: Maškovy zahrady – raný středověk. Antrakologická analýza. Nepublikovaná zpráva.
- Novák, J. 2014: Antrakologická analýza raně středověkých objektů z lokality Turnov–Maškovy zahrady, Archeologie ve středních Čechách 18, 865–868.
- Novotný, V. 1912: České dějiny I.1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha.
- Parczewski, M. 1988: Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych. Kraków–Wrocław.
- Parczewski, M. 1989: Żukowice pod Głogowem w zaraniu średniowiecza. Głogów.
- Pleinerová, I. 2000: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny. Praha–Louny.
- Pleslová-Štiková, E. 1981: Mužský u Mnichova Hradiště. Pravěká skalní pevnost. Praha.
- Profantová, N. 1998: Doubravčice. K problematice počátků raně středověkého hradiště na základě výzkumů J. Kudrnáče, Archeologie ve středních Čechách 2, Praha, 157–275.
- Profantová, N. 1998a: Doubravčice: zu den Anfängen der frühmittelalterlichen Burgwallanlage aufgrund der Ausgrabungen von J. Kudrnáč, Památky archeologické 89, 303–364.
- Profantová, N. 2005: Nové objekty kultury s keramikou pražského typu z Roztok u Prahy, Památky archeologické 96, 127–164.
- Profantová, N. 2009: Kultura s keramikou pražského typu a problém šíření slavnosti do střední Evropy. K článku Florina Curty, Archeologické rozhledy 61, 303–330.
- Profantová, N. – Bureš, M. 2010: K problému interpretace ostatků dětí na raně středověkém sídlišti v Praze–Liboci. In: Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištech. Živá archeologie – Supplementum 3 (Hroby na sídlištech). Hradec Králové, 173–181.
- Profantová, N. – Bureš, M. 2013: Bedeutende frühe slawische Siedlungen in Böhmen (6.–8. Jh.) und Probleme der absoluten Datenerfassung. In: M. Dulnicz – S. Moździoch (edd.), The Early Slavic settlement of Central Europe in the light of new dating evidence. Wrocław, 169–194.
- Prostředník, J. 2003: Záchraný výzkum v kostele sv. Jana Křtitele v Turnově–Nudvojovicích, Archeologie ve středních Čechách 7, 633–674.
- Prostředník, J. 2012: Záchraný výzkum raně středověkého sídliště v Přepěřích u Turnova, Archeologie ve středních Čechách 16, 907–923.
- Prostředník, J. 2014: Příspěvek ke genezi, metodice výzkumu a interpretaci některých neobvyklých projevů sídlištních objektů. In: Sborník k počtě Jiřího Kalfersta. Archeologie východních Čech – Supplementum 1. Hradec Králové, 257–281.
- Prostředník, J. a kol. 2010: Turnov – Maškovy zahrady. Příběh prastaré osady na břehu Jizery. Turnov.
- Prostředník, J. – Bláhová-Sklenářová, Z. 2008: Záchraný výzkum polykulturní lokality v Turnově při stavbě prodejny Lidl v roce 2004, Archeologie ve středních Čechách 12, 319–378.

- Prostředník, J. – Hartman, P. – Šída, P. 2009: Výsledky terénních archeologických výzkumů zařazených do projektu „Evropský geopark UNESCO Český ráj – vytvoření geoinformačního systému pro rozvoj regionu a ochranu geologického dědictví“. In: L. Švábenická – J. Prostředník – V. Rappich – T. Řídkošil (edd.), „Evropský geopark UNESCO Český ráj – vytvoření geoinformačního systému pro rozvoj regionu a ochranu geologického dědictví.“ Seminář k projektu. Turnov, 82–98.
- Prostředník, J. – Šída, P. 2002: Přechod přes západní Krkonoše v pravěku a středověku. In: I. Cheben – I. Kuzma (edd.), Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2001. Nitra, 283–311.
- Prostředník, J. – Šída, P. 2004: Lužická skupina kultury se šňůrovou keramikou v Pojizeří. In: M. Lutovský (ed.), Otázky neolitu a eneolitu 2003. Praha, 307–354.
- Prostředník, J. – Šída, P. 2010: Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří. Turnov.
- Prostředník, J. – Vokolek, V. 1998: Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994–1997, Z Českého ráje a Podkrkonoší 11, 118–132.
- Roubík, F. 1938: Silnice v Čechách a jejich vývoj. Praha.
- Sakařová, J. – Kostelníková, M. 1990: Otisk textilu na dně slovanské nádoby z Nymburka, Archeologické rozhledy 42, 679–680.
- Turek, J. 2001: Tišice, okr. Mělník, Výzkumy v Čechách 1999, 312–313.
- Ulrychová, E. 2006: Osídlení Jičínka v časně slovanském a starohradištním období, Archeologie ve středních Čechách 10, 763–775.
- Vencl, S. 1973: Časně slovanské osídlení v Běchovicích, o. Praha-východ, Památky archeologické 64, 340–392.
- Vokolek, V. 1997: Nálezy časně slovanské keramiky ve východních Čechách. In: J. Kubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna (edd.), Život v archeologii středověku. Praha, 654–658.
- Zábojník, J. 2008: K problematice priestorového vzťahu mezi pohrebiskom a sídliskovým areálom v období avarského kaganátu na južnom Slovensku, Slovenská archeológia 56, 269–291.
- Zápotocký, M. 2001: Eneolitická výšinná sídliště a komunikace. In: I. Pavlů (ed.), In memoriam Jan Rulf. Památky archeologické – Supplementum 13. Praha, 480–488.
- Zeman, J. 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech, Památky archeologické 67, 115–235.
- Zeman, J. 1979: K problematice časně slovanské kultury ve střední Evropě, Památky archeologické 70, 113–130.
- Zeman, J. – Vaníček, V. 1939: Tisíc let na stráži (Hornojizerské kraliště). Vlastivědná úvaha. Navarov.

DIE FRÜHMITTELALTERLICHE SIEDLUNG IN TURNOV-MAŠKOVY ZAHRADY

Die Autoren präsentieren die Erkenntnisse aus der Untersuchung der bisher nördlichsten Siedlung von der Keramik des Prager Typs in Böhmen. Sie befand sich auf dem untergegangenen Iserufer. Der polykulturelle Fundort wurde in dem Jahre 2000 untersucht. Die frühmittelalterliche Siedlung stellt die Schlussetappe von der Besiedlung des ganzen Siedlungsareals dar. Insgesamt 23–24 Objekte können in das Frühmittelalter datiert werden. Bei einem Objekt ist die Datierung unsicher. Es gehört eher zu der Römerzeit. Die Siedlung wurde auf der Fläche mit der Länge von 130 m und der Breite von 36–57 m situiert. Es wurden keine klassischen, eingetieften Grubenhäuser festgestellt. Diese Tatsache kann die Existenz von den seichten, praktisch oberflächigen Wohngebäuden beweisen.

Die ausdrucksvoll eingetieften Vorratsgruben fehlen in den Wirtschaftsobjekten. Diese Situation hängt offensichtlich mit den klimatischen und Bodenbedingungen. Die Objekte sind vorwiegend um den fast leeren, ovalen Raum situiert. In einigen Fällen bilden sie die Ansammlungen. Die sehr langen, gemuldeten, seichten Gruben sind ungewöhnlich. Sie wurden bisher nicht in Böhmen festgestellt. In diesen Gruben befinden sich weitere Einsenkungen – die Pfahlgruben. Zu diesen Objekten existieren die Parallelen in Schlesien, wie z. B. im Raum der Siedlung in Żukowice.

Die Siedlung kann in die Kultur mit der Keramik des Prager Typs datiert werden. Sie entstand vermutlich auf der Jahrhundertwende des 6.–7. Jahrhunderts oder in dem ersten Drittel des 7. Jahrhunderts. Sie gehört zu der 2. und 3. Phase der Kultur Prager Typ. Die Keramik wurde mit Hand erzeugt. Die Ränder wurden in einigen Fällen von außen mit dem Hölzchen bearbeitet. Am häufigsten handelt es sich um die nicht verzierte Keramik, wobei die Bruchstücke der topfförmigen Gefäße überwiegen. Die verzierte Keramik befand sich in 40 % Objekten. Diese Nummer ist allerdings niedrig. Die verzierte und gleichzeitig umgedrehte Keramik kam nur in zwei Fällen vor (die Objekte Nr. 419, 432). Die Verzierung stellt vorwiegend das Wellenband zwischen den Bändern der horizontalen Rillen und einige, mit dem Kamm gerillte Wellenbänder. Vereinzelt tritt auch die einfache, gerillte Welle (Objekt Nr. 508) auf. Für die relativ jüngsten Objekte können die Objekte Nr. 458, 447? gehalten werden. Sie haben nämlich die Ränder mit der in der älteren Burgwallzeit üblichen Profilation formiert. Manchmal entspricht auch das keramische Material dieser Tatsache. Jünger ist auch die Keramik aus den Objekten Nr. 391, 419 und 432. Hier kam die umgedrehte oder mindestens häufiger vertretene, verzierte Keramik vor. Ein Abdruck von den Textilien blieb auf dem Bruchstück des Bodens aus dem Objekt

Nr. 419 erhalten. Neben den Bruchstücken von den Gefäßen ist es gelungen, einen Bruchstück der Bratpfanne in dem Objekt Nr. 419 zu finden.

Im Rahmen der Siedlung in Turnov können zwei Entwicklungsphasen, d. h. die frühslawische Phase und die jüngere Phase des Prager Typs, welche in die Altburgwallzeit übergeht, unterscheiden werden. Beide Phasen knüpfen untereinander kontinuierlich an (Abb. 3). In jeder Ansammlung der Objekte befand sich mindestens ein Objekt aus der älteren Phase der Kultur Prager Typ. Daher sie sich schrittweise verbreiteten und mit der Zeit sind sie untergegangen. Mit Rücksicht auf den großen Umfang der untersuchten Fläche überrascht die Absenz der erhaltenen Wohnobjekte im Vergleich mit der Zahl der Wirtschaftsobjekte. Die Existenz der oberflächigen Häuser, welche die eingetieften Wirtschaftsobjekte umgeben haben, kann vorausgesetzt werden.

Mit Rücksicht auf die Zahl der untersuchten Objekte präsentiert diese Siedlung die fünfte größte, bekannte Siedlung der Kultur Prager Typ in Böhmen (Roztoky bei Prag, zwei Siedlungsphase in Březno bei Louny, Prag-Liboc). Im Unterschied zu diesen Fundorten hat sie allerdings vollends den anderen Charakter. Sie stellt den anderen Typ der Siedlung mit den oberflächigen Häusern und der großen Konzentration der Wirtschaftsobjekte mit dem nicht klaren Zweck.

Wir wissen nicht wie weit ist dieser Typ, der in Turnov identifiziert wurde, bekannt oder, ob er vorwiegend in dem Nordteil Böhmens, eventuell in Mähren üblicher auftritt. Auf jeden Fall ist es eindeutig, dass er gewissermaßen mit den Siedlungen der anderen Kulturen – nicht nur mit der Kultur Prager Typ –, u. zw. mit der Kultur Sukow-Dziedzice (Type der Objekte), die auf dem Gelände nördlich Böhmens identifiziert wurde, in Verbindung steht. Die Bedeutung der entdeckten Siedlung erhöht der Schatzfund mit den 17 byzantinischen Kupfermünzen von Justinian I., der in dem Boden nach den Jahren 559-564/65 deponiert wurde. Die Einlagerung erst nach dem Jahre 569 kann allerdings nicht nach dem Jahre 569 ausgeschlossen werden (Militký 2009). Die frühmittelalterliche Siedlung in Turnov-Maškovy zahrady liegt aus dem Trasse des strategischen Weges – des Iserweges. Höchstwahrscheinlich wurde hier eine Furt über den Fluss Iser situiert.

Die kleine Menge der neu festgestellten, frühmittelalterlichen Fundorte aus dem Ende des 6. bis 10. Jahrhundert im Raum des Böhmisches Paradieses kann dann erklärt werden u. zw., dass die Objekte aus dem älteren Abschnitt des Frühmittelalters haben kein ausdrucksvolles, keramisches Material und können nicht datiert werden. Die Informationen konnten sich ebenfalls verlieren, wenn die Objekte in dem Terrain nicht identifiziert wurden. Ihre Verfüllung ist häufig nicht ausdrucksvoll und kann schwierig identifiziert werden. Dessen ungeachtet konnten zirka 7 Fundorte aus dem 6.–9. Jahrhundert, aus denen die Siedlung in Přepeře mit den oberflächigen, größeren Pfahlbauten aus dem 8.–9. Jahrhundert zu den bedeutendsten Fundorten gehört, in der Umgebung identifiziert werden (Prostředník 2012).

Abb. 1a. Turnov, Bez. Semily. Die Lage von dem Fundort auf der Karte der Tschechischen Republik

Abb. 1b. Turnov, Bez. Semily, die Lage des Fundortes Maškovy zahrady. A – die Lage des Fundortes Maškovy zahrady in der Innenstadt von Turnov. B – die Lage der einzelnen Flächen, die im Rahmen der archäologischen Untersuchungen in den Jahren 1995, 1998, 2000 und 2001 untersucht wurden

Abb. 2. Der Plan der Siedlung mit den frühmittelalterlichen Objekten (blau), die jüngere Römerzeit (rot), die mehr ausdrucksvolle „Intrusion“ in den älteren Objekten (grün)

Abb. 3. Der Plan mit den bezeichneten Objekten der einzelnen Phasen

Abb. 4. Der Plan und die Schnitte durch das Objekt Nr. 260; unten – das teilweise ausgehobene Objekt

Abb. 5.–16. Die Pläne und die Schnitte durch die Objekte

Abb. 17. Die für die Interpretation bedeutenden Ansammlungen von frühmittelalterlichen Objekten, die möglichen Funktionseinheiten – die Liegenschaften

Abb. 18.–36. Die Funde aus den Objekten

Abb. 37. Die Besiedlung aus dem Ende des 6.–9.

Jahrhunderts in der Umgebung von Turnov: 1 Turnov-Maškovy zahrady; 2 Turnov-Nudvojovice; 3 Přepeře, die Sammlungen vor dem Jahre 1947; 4 Přepeře, Parzellennummer 137/10, 194/2; 5 Přepeře, die ungefähre Lokalisierung der byzantinischen Münze von dem Kaiser Justinian I.; 6 Turnov, der Aufbau der Straßenumlagerung; 7 Daliměřice bei Turnov

Abb. 38. Die Trassen der Wege in dem Mittel- und Oberisergebiet. Die Legende: gestrichelte Linie – die Grenze der Tschechischen Republik; dicke Linie – das Flussgebiet des Flusses Oberiser; dünne Linien – die Wasserläufe; gestrichelte Linien – der Verlauf der mittelalterlichen Wege in Richtung Zittau; punktierte Linien – die vorausgesetzten Wege in Richtung des Passes. Die Lage von Turnov ist bezeichnet

Abb. 39. Přepeře bei Turnov. Das keramische Gefäß (9. Jahrhundert)

Abb. 40. Turnov, das Objekt Nr. 528. Das Beispiel des Materials ohne Glimmer, der für den Prager Typ mit der nicht geglätteten Oberfläche typisch ist

NAĎA PROFANTOVÁ

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, PRAHA, V. V. I., LETENSKÁ 4, 118 01 PRAHA 1
profantova@arup.cas.cz

JAN PROSTŘEDNÍK

MUZEUM ČESKÉHO RÁJE, SKÁLOVA 71, 511 01 TURNOV
prostrednik@muzeum-turnov.cz